UĞUR MUMCU

UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI

umag

Kâzım Karabekir Anlatıyor

22. BASKI

UĞUR MUMCU – KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR

[“Kâzım Karabekir Anlatıyor” başlıklı yazı dizisi 10-29 Haziran 1990 günleri arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır.]

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Kâzım Karabekir, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın en önemli komutanlardan birisidir.

1882 yılında İstanbul'da doğan Karabekir, 1902'de Harp Okulu'nu, 1905 yılında da Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdikten sonra Manastır'a atanmış; Ener Bey ile sonradan «îttihat ve Terakki» adını alan «Osmanlı Hürriyet Cemiyeti»ni Manastır merkezini kurmuş; bölgede Rum ve Bulgar çetelerine karşı saaşmış; 1907'de de İttihat ve Terakki Derneği'nin İstanbul'daki örgütlenmelerinde görev almıştır. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında etkin görevler almıştır.

I. Dünya Savaşı'nda İran ve Irak cephelerinde savaşmış; 1918 yılında Erzincan ve Erzurum'u, Rus ve Ermeni ordularından kurtaran birliklere kumanda etmiş; İngilizlere karşı Azerbaycan seferini düzenleiştir.

1919 yılında da Erzurum'daki 15. kolordu komutanlığına atanan Karabekir, Erzurum Kongresinin toplanmasına öncülük etmiş ve kolordusu ile birlikte hakkında İstanbul hükümetine tutuklama kararı çıartılan M. Kemal Paşa'nın emrine girmiştir.
Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış, Kars ve Güm-rü kalelerini Ermenilerden geri almış; Ermeni Taş-nak hükümeti ile yapılan barış görüşmeleriyle Sov-yetler'le yapılan Kars Muahedesinde «Murahhas Heti Reisi» olarak görev yapmıştır.
Doğu'da savaş yıllarında ana ve babalarını yitien 4000 kimsesiz çocuk için okullar kurmuştur.

Karabekir, Kurtuluş Savası ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Edirne ve İstanbul milletvekilliği yapmışır.

1926 yılında Atatürk'e karşı düzenlenen «İzmir suikastı» nedeniyle İstiklal Mahkemesi'nce tutuklanış,- yapılan yargılama sonunda aklanmıştır.

Cumhuriyet'in ilânından sonra «Birinci Ordu Müettişliğine» atanan Karabekir, 1927 yılında emekliye ayrılmış ve «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» adıya kurulan partinin de liderliğine getirilmişti.

1938 yılında yeniden TBMM'ne giren Karabekir, 1948 yılında TBMM başkanlığına seçilmiş,- 1948 yılına da ölmüştür.

Her ihtilâl, çatışmalar ve çalkantılar içinde oluuc1şur! Bu çalkantı ve çatışmalar, ihtilâlcileri karşı karuc1şıya da getirir.

Mustafa Kemal ve Karabekir Paşa, Ulusal Kuruluş Savaşımızı kesin utkuya ulaştıran iki eski dost, iki eski arkadaş, iki eski asker ve iki eski ihtilâlcidir.

Yollar, hilâfetin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilâı ile birlikte ayrılmıştır.

Karabekir, Atatürk'e neden karşı çıkmıştı?

Bu iki eski dost, bu iki kahraman asker niçin karuc1şı karşıya gelmişlerdi?

Bu çatışmanın nedenlerini, Karabekir'in günü güüne yazdığı «inkılâp Hareketleri neden oldu, nasıl oldu?» adlı anılarından öğreneceğiz.

Bu anılan, Kâzım Karabekir'in kızları sayın Haat Karabekir Feyzioğlu ile sayın Timsal Karabekir ile Karabekir'in bir süre önce ölen kızı Emel Özeren-gin'in eşi sayın Prof. Faruk Özerengin'den aldım.

Kendilerine teşekkür ediyorum.

Atatürk ile Karabekir arasında kamuoyu önüneki ilk tartışma 1933 yılı mayıs ayında Milliyet Gaetesi'nde olmuş. Tartışma sırasında «Millici» takma adıyla yazılar yazan yazar, Karabekir'e şu çağrıyı yapmış.-

— Herhalde muhterem Paşa neşrettikleri (Şarkı-

8

lı ibret) eseri yerine İstiklal Harbi'nin birkaç safhaına varan çocuklarına öğretecek başka eser hediye etseydi, tarih ve hakikat namına daha büyük hizet görmüş, efkâr-ı umumiyenin kendi haklarında, milli mücadeledeki hizmet ve tesirleri hakkında kaalarda yarattığı müphem hükümlere kendi dilleriye, kendi yazıları ile hakiki istikametlerini vermiş olurardı!

Karabekir, bu açık çağrı üzerine Milliyet Gazete-si'ne 7 mektup göndermiş, bu mektupların altısı yaınlanmış; yedincisi ise yayınlanmamış.

Tartışmanın kesilmesi üzerine Karabekir, «İstikal Harbimizin Esasları» adlı kitabı yazmış; bu kitap, daha baskıdayken toplatılıp yakılmış; Paşa'nın İstan- bul Erenköy'deki köşkü basılarak kitabın kaynağı olan belgelere el konmuş.

1933'de yakılan bu kitap, 1951 yılında yeniden yayınlanmış.

Atatürk, yakılan bu kitabı inceleyerek Kâzım Ka-rabekir'e 9 sayfa tutan yanıtlar vermiş.

Atatürk'ün el yazısı ile yazdığı bu notları Türk milli eğitiminin unutulmaz adı eski Milli Eğitim baanlarından Hasan Ali Yücel'in kızı sayın Canan Ero-nat'dan aldım.

Sayın Eronat'a teşekkür borçluyum; kamuoyu önünde kendisine teşekkür ediyorum.

Karabekir, yaşarken anılarının serbestçe okunmasına tanık olamamış.

Gazeteci Hikmet Münir, Kâzım Karabekir ile 1939 yılı Şubat ayında Yedigün adlı dergisinde röportaj yapmış; ancak bu yayın da devrin hükümetinden geliği ileri sürülen baskı ile kesilmiş.

Karabekir, daha sonra «istiklâl Harbimizin Esasarı» adlı kitabını genişleterek «istiklâl Harbimiz» aduc1ıkitabı hazırlamış. Bu kitap ancak 1960 yılında yayınlanabilmiş, Bu kitap hakkında da dava açılmış; ancak yapı-

lan yargılama sonunda davanın düşmesine karar verilmiş.

Karabekir'in anılarını yayına hazırlarken o dönemlerin Meclis tutanaklarının ve gazete kolleksiyon-larının da incelenmesinde bana yardımcı olan TBMM Kitaplığı müdür yardımcısı sayın Ali Rıza Cihan ve kitaplık görevlilerine teşekkür ediyorum.

Enver Paşa'nın mektuplarını özel arşivini açarak inceleme olanağı sağlayan tarih araştırmacısı sayın Arı İnan'a da teşekkür borçluyum.

Karabekir'in anılan Devrim Tarihimizin bir boşluğunu dolduruyor. Amacımız yakın tarihin karanlıkta kalan bir bölümünün aydınlatılmasına yardımcı olmaktır.

Bu anılarda Anadolu ihtilâlini başlatanların yol ayrımlarını ve Devrim yıllarının dalgalanmalarını gö-receksiniz.

«ihtilâl evlâtlarını yer»!

Bu bir değişmez kuraldır. Anadolu ihtilâli, Türiye'de bir yeni dönem açmış; bir çağ değiştirmiştir. Böylesine bir olayda ihtilâlcilerin yollarının ayrılmalaı doğaldır. Doğal olmayan bu olaylar üzerindeki yaakların şu ya da bu nedenle bugün bile sürmesi ve sürdürülmesidir!

Ulusal Bağımsızlık Savaşının başkomutanı ve -devrimlerin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile açıksözlü asker ve yurtsever komutan Kâzım Kara-.-bekir'i bugün bir kez daha saygıyla anıyoruz.

Uğur Mumcu

BİR

«Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhte bulundunuz. Yazık değil mi? Tarihe geçecek O'nun yaptığı şeyler.»

Bu sözler Mustafa Kemal Paşa'nındı.

Mustafa Kemal'in TBMM'deki gizli oturumda savunuğu komutan da Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karaekir Paşa'ydı.

Günlerden cumartesiydi.

Tarih de 22 Ocak 1921.

«Kâzım Paşa'yı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Karabekir Paşa, gayet zeki, üstün ahlâklı, namuslu, fevkalâde iyi huylu, namuskâr, tedbirli bir adamdır.»

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşı Kazım Karabekir Pauc1şa'yı «komünistlikle» suçlayan Erzurum milletvekili Hüsein Avni Bey'e karşı bu sözlerle savunuyordu.

Bursa milletvekili ve Diyarbakır istiklâl Mahkemesi üyesi Şeyh Servet Efendi'nin «komünizm propagandası Yaptığına dair şifreli telgraf »m Genelkurmay Başkan Veili Fevzi Paşa'nın -yazısı üzerinde ihbar üzerine o gün TBMM'de gizli görüşme başlamıştı.

Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, Kâzım Karaekir Paşa'yı o günkü moda ve yaygın deyişle «bolşevik-likle» suçluyordu.

Hüseyin Avni Bey, Karabekir Paşa'nın bolşevik oluğundan kuşkulanmış; bu kuşkusunu da gizli oturumda şöyle dile getirmişti:

«Erzurum'a girdiğimiz zaman çeşitli akımlar vardı. İçlerine girdim. Birtakım subaylar arasında (bolşevikliğin)

11

..askere de yansıyacağından korkuyorlardı. ..Ordunun başındaki Kâzım Paşa Hazretlerine başvurduk. Orduda bir düzen olabilir mi?., dedik.

Mamafih dedi., kanıma gelince:

Belki efendiler, garip gelecektir sözüm, benim kanıma kalırsa, islâmiyetle bolşeviklik arasında pek az fark vardır., dedi.

Bunda miras, zekât yoktur Paşam., dedim. Bizim ilkelerimize uymaz. Beni mi kandırıyorsunuz? Yoksa ne buyuruyorsunuz?

Kâzım Paşa dedi ki:

Bugün iki siyaset vardır: Batı ve Doğu siyaseti. Bizim, Batı ile İngilizlerle anlaşmamız olasılığı var mıdır?

Yoktur., dedim.

O halde bizim Doğu ile anlaşmamız zorunludur. Doğu siyasetini izlemek zorundayız... dediler. (..) Bizim için başka kurtuluş yolu yoktur. Ve bana bolşevikler söz verdi. Ben,askerî delege olarak atandım. Bu örgütü ülke içinde kuracağım., buyurdular.»

Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, Türkiye Koünist Partisi kurucusu Mustafa Suphi'nin «yüksek zevat ile temas ettiğini öğrendiğini» ve Mustafa Suphi ile Kâım Karabekir Paşa'nın ilişkileri olduğunu söylüyor ve Pauc1şa'yı açıkça komünistlik ile suçluyordu.

Hüseyin Avni Bey, sözlerini «Doğu Cephesi'ne bir heyet gönderin., ben gerçeği söylüyorum. Söylediklerimin tersi çıkarsa namussuzum» diyerek noktalıyordu.

Hüseyin Avni Bey'in bu ağır suçlamalarına kim yanıt verecekti?

Mustafa Kemal!

Mustafa Kemal Paşa, kürsüye geliyor ve amaçlarının «millî sınırlar içinde bağımsızlık» olduğunu anlattıktan sona şöyle konuşuyordu:

Efendiler,

Bu esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen beyinler, doğal olarak, komünizmin geniş ve kayıt tanımayan esasları ile uyuşmazlar. Bu nedenle yüksek kurulunuzun izlediği siyaset, hiçbir zaman komünistlik esasına dayalı

değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum, bir defa daha. Fakat yine bilmektesiniz ki ve bütün dünya bilmektedir ki, bu millî esaslara derin bağlar bulunan Meclisiniz ve Hükümetiniz, bağımsız bir devlet olarak Rusya Bolşevik devletle ilişkilerinde hiçbir zaman komünistlik ve bolşeviklik esaslarını ağzına bile almamıştır.»

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra «Rusya içinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlâtları oralarda serseriliklerine devam etmişlerdir» diyor ve sözü Türkiye Komünist Partisi'ne ve Mustafa Suphi'ye getiriyordu.

«İşte bu serseriler, bir iş yapmak hülyasına kapılarak görünüşte memleketimize ve milletimize yararlı olmak amacıyla TKP diye bir parti kurmuşlar; bu partinin başında da Mustafa Suphi ve benzerleri var. Bunlar, doğrudan doğruya Vatanseverlik duygulan ile gerçek millî duygular İle değil, benim kanımca, belki kendilerine para veren, kenilerini koruyan ve bunları koruyan Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım serserice girişimde bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları girişim, Rus Bolşevizmi-ni çeşitli kanallardan memleket içine sokmak olmuştur.»

Mustafa Kemal, daha sonra «Efendiler» diyordu, «iki önlem olabilirdi.»

«Birisi, doğrudan doğruya komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal, denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak! karadan gelmiş ise sınırın dışına çıkarmak gibi şiddet önlemlerine başvurmak.

Bu önlemlere başvurmakta iki noktadan sakınca gördük:

Birincisi, siyâseten iyi ilişkilerde bulunmayı gerekli gördüğünüz Rusya cumhuriyeti tümüyle komünisttir. Eğer böyle şiddet önlemlerine başvurursak, Ruslarla ilişkide buunmamak gerekir. Oysa biz, birçok siyasal

düşünce ve nedenle Ruslarla temas etmeyi, ilişki kurmayı istedik ve istiyoruz, isteyeceğiz. O halde uygulayacağımız önlemler de dostluğunu istediğimiz bir milletin, bir hükümetin preniplerini aşağılamamak zorundayız.

ikinci görüş açısından da şiddet önlemlerine başvurmayı yararlı görmedik:

Bildiğiniz gibi düşünce akımlarına karşı düşünceye dayanmayan güçle karşılık vermek o düşünceyi ortadan kaldırmadıktan başka, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz ö ısrar eder. Israr ettikçe kendi kendini aldatmakta çok daha ileri gidebilir.. Bu nedenle düşünce akımları cebir ve şiddetle yokedilmez, tersine güçlendirilir.»

Mustafa Kemal, niçin komünist partisi kurdurduğunu da gizli görüşmede" şöyle açıklıyordu:

«..Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, din gerekleri için uygulama olanağı olmadığını anlatmak, kauoyunu aydınlatmak en yararlı çare görülmüştür. İşte hükümet, böyle bir çözüm yoluna başvurmakla beraber, şüphe yok ki, gelen akımları zamanından önce, zararlı hae gelmeden, bir taraftan da gerekli önlemleri almıştır. Hüümet, aydınlatma yoluyla bu akımın önüne geçmeyi düuc1şündüğü sırada aynı biçimde düşünen birtakım kıymetli ahlâklı ve her bakımdan güvenilir arkadaşlar bana başurdular. Bunlar, bu açıdan bu memleket ve milletin yaarına en çok ne yolla hizmet edebileceklerini düşünüyorardı, işte bu düşüncenin ürünü olarak Ankara'da Komüist Fırkası adı altında bir fırka (parti) oluştu.»

Gizli görüşmede Mustafa Kemal «komünizm» diyordu «sosyal bir sorundur. Bu nedenle komünizmin dayandığı ilkeleri anlatmakta sakınca yoktur.»

«Yalnız» diyordu;

«Yalnız amaçlan belli olmayan, yerleri bile bilinmeen bir takım kimseler komünizm adı altında, bolşevizm adı altında örgüt kurmalarını menetmek istedik. Bu görüş açısından İçişleri Bakanı bütün yüksek memurlara dedi ki:

(Komünistim diyen hükümetin resmen programı göülmüş ve varlığı resmen tanınan örgüte girebilir. Fakat kendi kendine kurulan fırkanın

hükümete verdiği bir güence vardı ki, o, önüne geleni örgüte almayıp, belki akit başında, genel koşullan, din gereklerini, kutsal millî da-

vayı, millet ve devlete inanmış insanlar ancak bu ulusal davaya bağlı kalma koşulu He kamuoyunu aydınlatabi-lirlerdi. Ve ben eminim ki, arkadaşlar, Rus bolşevizminin yapmış olduğu yıkıntıyı birçoklarımızdan daha iyi bitmekedirler.)»

Şeyh Servet Efendi'nin komünizm propagandası yaıp yapmadığı konusu «Komünist Fırkası» ile «Halk İştiakiyyun Fırkasının niçin kuruldukları konuların da kouşulmasına yol açar.

Mustafa Kemal, Bakü'de «Komünist Fırkası» adıyla bir başka parti daha kurulduğunu anlatır ve Ankara'da Türkiye Komünist Partisi adıyla bir parti kurulmasıyla «tamatı dışarıdan alan bir fırka da reddedilmiş oldu» der.

Hükümet izniyle kurulan. «Türkiye Komünist Fırkası» ile «Halk İştirakiyyun Fırkası» arasında ne gibi farklar vardı?

Mustafa Kemal, gizli görüşmede bu ayrımı şu yargııyla birlikte açıklar:

«Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için Türkiye içinde çalışan bir parti biçimindedir. Halk İştirakiyyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm niteliği gösterir bir partidir, kanıtlanmış bilgilere göre burada bulunan Rus Büyükelçiliği ile bile temas halindeler. Bu konuda fazla birşey söylemek istemiyorum.»

Mustafa Kemal, bunları açıkladıktan sonra sözü Erurum milletvekili Hüseyin Avni Bey'in Kâzım Karabekir Paşa'yı suçlayan konuşmasına getirir.

«..Ufak bir tereddütü olanlar, Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerinin bir buçuk yıldır Doğu'nun durumu hakkında her gün vermiş oldukları raporların tümünü okuduktan sonra bir karara varmaları ve ondan sonra konuşmaları gerekir. O zaman bu görüşü ileri süren kimse, bu güçteki bir kimse hakkındaki, Kâzım Karabekir Paşa Hazretleriin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarım anlayacaklardır.»

MustafaKemal, Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Suphi olayında oynadığı rolü de açıklar; der ki:

«Mustafa Suphi'yi Doğu'da Hüseyin Avni Bey'den önce ortaya çıkartan Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bu adaın memlekete girmesinin sakıncalı olduğunu takdir eden Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bunun memleket dışına, sınır dışına çıkarılması gerekeceğini bilen de Kâzım Karabekir Paşa'dır. Bunun planını yapan da Kâzım Karabekir Pauc1şa'dır; yoksa Erzurum valiliğiniz değildir. Biz değiliz efeniler. Akıllıca yaptığı planla, herkesten önce gerekenleri harekete geçiren Kâzım Karabekir Paşa'dır: Bilmem, bol-şeviklere eğilimliymiş. Mustafa Suphi'nin bilmem nesiy-miş. Herkesten önce güçlü önlemler alan Kâzım Karaekir Paşa'dır1.

(..) Kâzım Paşa'nın komünistlerle temasta olanlara karşı komünist görünmesi doğru olabilir; memleket ve millet için yararlı bir siyasal amacı sağlamak içindir; geruc1çekte komünist ve bolşevik olduğu için değildir»-.

Paşalar Bolşevizmi

Enver Paşa, o günlerde Moskova ve Bakü'dedir. Rus marksisti Karl Radek ile ilişki kuran Enver Paşa ve İtihatçılar, Leninin öncülüğünde toplanan Baku Kurultaına katılırlar.

Enver Paşa, bir de 3. Enternasyonalin ideolojik doğultusunda komünist partisi kurar. Bu komünist partisiin adı «Halk Şûralar Fırkası»dır.

Fırka programının birinci maddesinde «hâkimiyet-i milliyeyi doğrudan doğruya kendi sa'y ve emelleriyle ik-tisab-ı hayat eden sınıf ahalinin elinde» bulunması gereği yazılıdır.

Bugünkü Türkçe ile Halk Şûralar Fırkası'nın amacı «ulusal egemenliğin kendi emek ve eylemleri ile yaşamarını kazanan sınıfların elinde olması»dır.

Enver Paşa Halk Şûralar Fırkası'nı niçin kurmuştu?

Bu soruyu Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, «Büyük Millet Meclisi Riyaseti» ile «Erkân-ı Harbi-

ye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri»ne gönderdiği 5 Mayıs 1922 tarihli telgrafta şöyle yanıtlıyor:

«Tamamiyle bolşevizm ve komünizm esaslarını ihtiva eden seksen beş maddelik programın ismine (Halk Şûralar Fırkası) namı verilerek Anadolu'ya gönderilmeye başlanmıştır. (..). İngilizlerin barış olasılığına karşı Çiçerin bile Enver'in Anadolu'da devrim yapması için yardımda

bulunuyormuş. (.. Bolşevikler, Mustafa Suphi ve benzerleri ile yapamadıklarını Anadolu kızıl devrimini Enver Paşa ve arkadaşları aracılığı ile yaptırmaya çalışacaklar; doğal olarak hemen egemenliği ellerine alarak devrimi yapanları da ortadan kaldıracaklardır, nitekim Ermenistan'da olay aynen böyle olmuştur.»

Fevzi Paşa, Karabekir'in bu telgrafına 29 Mayıs 1922 günü gizli şifre ile şu yanıtı verir:

«İngilizlerin bu kez de komünistliğin yayılması gibi bir maske altında Anadolu'ya özellikle yer yer ayaklanmalar düzenlemeye çalışacakları bazı kimseleri yurda soktukları haber alınmıştır.

Aynı zamanda Enver Paşa'nın da komünistlik lehine bazı girişimlerde bulunduğu ve kendisinin şu anda Moskova'dan bilinmeyen bîr yere gittiği tahakkuk etmiştir. Gerek kendi adına sahillerimize ve kara sınırlarımıza gelecek kimselerin ve gerekse kendisinin tutuklanarak sıkı güvenlik önlemleri altında Ankara'ya getirilmesi gereğini ilgili memurlara çok gizli kaydıyla bildirilmesini rica ederim»».

Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir, Enver Pauc1şa'nın komünist olduğu kanısındadır. Enver Paşa da Musafa Kemal Paşa ile Kâzım Paşa'nın «komünist esaslarını kabul eder gibi» görünmelerinden yakınır!

Enver Paşa'nın 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal , Paşa'ya Moskova'dan gönderdiği «Muhterem Paşam» diye başlayan mektubunda Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver Paşa ve arkadaşlarının «Anadolu hesabıma birşey yapmamalarını» istediğinden yakınırken önce şu gelişmeleri anlatır:

«Ben (Moskova'ya) geldiğim zaman Bekir Sami Bey

ve arkadaşlarını buldum4. İki aydan beri Moskova'da bulunuyorlardı. Ben bu arzunuzu haber alınca Çiçerin'in sualine karşı resmen vazifem olmadığını, yalnız bugün her surette Anadolu'ya yardım edilmesine taraftar olduğumu söyledim. Bekir Sami Bey'in arzusu üzerine bir kerre Çi-çerin'e Anadolu hükümeti taraftarı olduğunu göstermek için beraberce gittim. (..). Ruslar henüz müzakereye bile başlamamışlardı. Çünkü Yusuf Kemal Bey

biraderimiz (bunar Anadolu'nun komünist olmasını isteyecekler, biz de olmaya karar verdik. Binaenaleyh, yine bizden müzakere olunmuyor) diyorlar ve sabırsızlanıyorlardı.. (..) Ben huusi olarak Berlin'de hapishanede çalıştığımız Radek ve diğer liderlerle işin biran evvel halline çalıştım. Ve nihaet müzakere başladı. Ve Yusuf Kemal Bey'in zannı gibi bolşeviklik teklif edildi.»

Enver Paşa, daha sonra, Sovyetler'den yardım geirse bunun gerektiğini, böylece «Avrupa, Anadolu Sov-yetler'le anlaştı» diye Anadolu hükümetini daha güçlü göeceğini anlatır ve gerek Mustafa Kemal'i, gerek Kara-bekir'i komünistlikle suçlar.

/

«..Sonra Bakü'ye geldiğimde değil yalnız Türkiye'de fakat bütün islâm memleketlerinde derhal aks! tesiri görüleceğine ve böylece İngilizlere yardım edileceğine kani olduğumdan Türkiye ve Şark bolşevizmi taraftarı olmadığımı alenen kongrede söylediğim gibi, Anadolu halkının menfaatına daha uygun ve cidden ezilen halkı düşünür idare esasına dayanan bir program ile Talât Bey'i ve diuc1ğer iki arkadaşı Anadolu'ya göndermeye karar verdik.

O zaman, Kâzım Karabekir Paşa ve zat-ı samileri (yüksek şahsınız) komünist esasını kabul eder gibi görünüş olduğunuzdan tabii bu hususta yaptığımızı değil yalız size fikrimi yazmakla yetinmiştim. Bilâhare, Ankara'an aldığım mektupta ve buraya 3. Enternasyonal'e geen delegelerden zâtıâliniz diktatörleri olmak üzere Çereş Ethem ve diğer bazı arkadaşların Ankara Komünist Fırkası'nı teşkil buyurduğunuzu anladım»1.

Bolşeviklik İlanı

- Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir iki eski arkadaşar; arkadaşlıkları, dostlukları, gizli örgütlerde, ihtilâlerde, savaşlarda pekişmişti.

31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında Musafa Kemal ve Kâzım Karabekir beraberdirler; Mustafa Kemal, kolağası rütbesi ile Hüseyin Hüsnü Paşa komuasındaki Redif Fırkası kurmay başkanıdır; Mürettep ikini Fırka Komutanı Şevket Turgut Paşa'nın kurmay başanı da Kâzım Karabekir'dir.

Mustafa Kemal, ordudaki görevinden çekilip «ferd-i millet» olarak Anadolu'da örgütlenme çalışmalarına başadığında Erzurum'daki Şark

Ordusu Komutanı olarak «em-rinizdeyim Paşam» diye yardıma koşan da Kâzım Karaekir Paşa'dır.

Her devrimde ve her toplumsal olayda .yaşandığı gii Cumhuriyetin ilk yıllarında da ulusal kurtuluş liderleriin yollan ayrılacak ve Kâzım Karabekir, 1933 yılında yazığı ve yayınlamak istediği «İstiklâl Harbimizin Esasları» adlı kitapta arkadaşı Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı yıllarında «bolşeviklik ilân etmeyi düşündüğünü» yazaktı.

Karabekir Paşa'nın 1933 yılında yazdığı kitap yayın-lanamaz; kitap matbaadayken toplanır ve yakılır.

1933 yılında yayınına izin verilmeyen «İstiklâl Harbiizin Esasları» adlı kitabın 54. sayfasındaki şu satırlarını birlikte okuyalım:

«..Bolşeviklik fikrinde olanları ikaz ettim. (Bolşeviklik fikrinin tekrar alevlenerek Amasya içtimaında dahi müakaşa ve kabul edildiğini ve fakat ikazımla tekrar milli hükümet esasına rücu edildiği görülecektir.)

Mustafa Kemal'in, Karabekir'in bu satırlarına karşı Yanıtı çok serttir.

Mustafa Kemal, kitabın ilk formalarım okuyup, el yaısı He 9 sayfalık tutan notlar alır. Bu notların 14. sırasına yer alan bölümü şöyledir:

«S. 54.. Bolşeviklik., çok alçakça uydurmak istediği bir hikâye (bana yapıştırmak istiyor).»

İKİ

İki arkadaşın yolları Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ayrılmıştı.

Kamuoyu önündeki açık tartışmada Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in sahibi olduğu Milliyet Gazetesi'nin 27 Nian 1933 günlü sayısında «Ankaralı'nın defteri» köşesinde «Millici» imzasıyla yayınlanan «Tek cepheli sadakat böyle mi olur?» başlıklı yazıyla başlamıştı.

«Millici» imzalı yazıları yazan Atatürk'ün kendisi miyi?

Belki kendisiydi; kendisi olmasa bile bu yazılar kenisinin bilgisi altında ve kendisine çok yakın kimselerce yazılıyordu.

Belki Mazhar Bey, belki de Falih Rıfkı (Atay).

«Tek cepheye sadakat böyle mi olur?» başlıklı yazıa Celâlettin Arif Bey ile Hüseyin Avni Bey'in; 1920 yılı Kasım ayında Erzurum'a giderek Erzurum'da «ordu ambarlarında suistimal yapıldığını» ileri sürdüğü ve Vali Kâım Paşa'nın (Kâzım Dirik) görevden alınmasını istediği. Kâzım

Karabekir Paşa'nın önce Celâlettin Arif Bey'in öneisi doğrultusunda - hareket ettiği, sonra da bu önerilere karşı çıktığı yazılıyordu.

«Millici» ertesi gün de Karabekir Paşa'nın, bu olaylar sırasında Mustafa kemal Paşa'ya çektiği şifrede' «Celâlettin Arif Bey'i, daha Ankara'dayken külah kapmak isteyen bazı adamlarla anlaşarak bu tertibi yapmış; Hüseyin Avni Bey, Erzurum Valisi olacak, o da Şark Vilâyetlerinin Umumi Valisi.. Herhalde Celâlettin Arif Bey ya bir oyuncak olarak oynatılıyor ya kendisi birşey yapmak istiyor» dediğini de yazar.

«Millici» Kâzım Karabekir Paşa'nın «tek cephede birk» stratejisine pek atak uydurmadığını üstü kapalı biuc1çimde de olsa ileri sürmekteydi.

1Mustafa Kemal - Karabekir tartışması bu noktadan sonra alevlenir.

Karabekir Paşa'nın bu yazılara karşı gönderdiği yaıt 5 Mayıs 1933 günkü Milliyet Gazetesi'nde yayınlanır.

Tartışmanın can alıcı noktalarından biri Anadolu'ya geçme düşüncesinin nasıl oluştuğuydu.

Karabekir, bu konuyu yanıtlarında şöyle anlatıyordu:

«Ben, daha mütarekenin başlangıcında millî istiklâlimizin ancak millî bir kuvvetle kurtarabileceğini, bunun da Erzurum'da yapılacak millî bir teşekkülle mümkün olabileceğini, birçok zatlara ve bu meyanda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine de Şişli'deki evinde bizzat söylemiş ve kendilerini Şark'a davet etmiştim.»

Karabekir Paşa. ilk mektubunda şunları yazar:

«..Mustafa Kemal Paşa Hazretleri henüz İstanbul'da iken ben Şark'ta işe başlamış ve Erzurum Kongresi'yle millî nüveyi hazırlamıştım.

iki buçuk ay sonra Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile tekliflerimle tekiden (sağlamlaştırarak) mutabık kalmış ve bu suretle ben Şark'ta, kendileri de Garp'taki siyaset ve hareketi idare etmeyi millî planımız olarak tesbit etmiştik.»

(..) Ankara'da Millet Meclisi açılıncaya kadar bu fikirde bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bundan sonra nedense bu fikirlerinden sarfınazar ettiler.

Celâlettin Arif Bey'in getirdiği malûmata göre Şark'-taki kurtarıcı vazifemden mahrum edilecektim. Bunun, milî felâketin başlangıcı olacağı hakkındaki kanaatim ise değişmemişti. Bunu Celâlettin Arif Bey'e anlattım.

Tasavvur Olunan Umumi Valiliğe benim değil kendisinin tayininin muvaffak olacağı fikrini o da kabul etti.

Teklifimden sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden aldığım şifrede Celâlettin Arif Bey'in (Kolordu ambararında suistimal var) diye Kolordu Komutan Vekili Manas-

21

tırlı Kâzım Bey'e hücumunu öğrendim, Celâlettin Arif Beye silâh ambarlarını gezdirdim ve hatasını gösterdim.»

Kâzım Karabekir, yanıtında M. Kemal ile Celâlettin Arif Bey'in aralarının iyi olmadığım TBMM ikinci başkanı Celâlettin Arif Bey'in, Meclis aracılığı ile önce kendisinin, sonra da Erzurum halkı aracılığı ile de Mustafa Kemal'in düşürüleceğini öğrendiğini, buna göre önlemler aldığını da bildiriyor.

Karabekir, 5 Mayıs 1933 günlü yanıtını şöyle nokalar -.

«Milli istiklâlimizi kurtarmak için canla başla uğraşanarın bu hizmetlerini yazmayabilirsiniz; fakat bari bunları borçlu çıkarmayınız.»

Bu tarihten sonra «Millici» ile Kazıp Karabekir Paşa arasında sert tartışmalar sürer.

6 Mayıs 1933 tarihli «Ankaralının Def teri» nde şu saırlar yazılır:

^«Hayatta en kolay şey, insanın büyük iddialarda buunmasıdır; kendi nefsine ve işlerine olduğundan fazla kıymet vermesidir; her müsbet rolünün, tesirin mühim oluğunu söylemesidir. Fakat bunlar kadar kolay olmayan birşey var ki bunların şahitlerle, vesikalarla teyit edilmeidir.»

«Millici» bu savını kanıtlamak için belge de sunar. Belge sunmadan önce de şu açıklamayı yapar:

«Herkes bilir ki, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri; Analu'ya geçmeden evvel İstanbul'da aylarca uğraştı; pek çok temaslar yaptı. Yerli ve yabancı birçok âdâmla görüşü; halkın, halk içinde yaşayanların, iş başında olanların temayüllerini araştırdı, taşıdığı emniyet ve itimada göre herkese derece derece açıldı. Anadolu'da açacağı müadelede kendilerine kimlerin yardım edebileceğini, İstanbul'da kalabilenlerden hangilerine bel bağlayabileceğini anlamaya çalıştı. Bütün bu zevat arasında hatta hepsinen evvel, Anadolu'da bir kolordunun başında bulunan Kâzım Karabekir Hazretleri gibi aynı zamanda yakından tanıdığı bir kumandanla görüşmesinden, anlaşmasından tabii birşey olur mu?»

22

«Millici», şu kanıdaydı:

«(Anadolu'da millî kuvvetlerin nüvesini hazırladım) diyen Kâzım Karabekir Paşa, pekala bilirler ki, kurtuluş gayesiyle teşekkül eden her cemiyet, hatta bu gaye için savaşmayı göze alan her vatandaş milli davanın müdafaası için ihmal edilmez bir kuvvetti. Bu bakımdan Erzurum'da kurulan (Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiye-ti)'nden istifade etmek tabii idi. Fakat, daha ziyade mahallî ihtiyaç ve sebeplerle kurulmuş olan bu teşkilât - Karabekir Paşa'nın sandığı gibi - memleketi kurtarmaya kâi gelemezdi.»

«Millici», daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın bütün yurdu kapsayan örgütler kurmaya başladığını; Erzurum ve Sivas Kongrelerinin bu amaçla toplandığını yazıyor ve Karabekir'! şöyle eleştiriyordu :

«(Şark Vilâyetlerinde mutlaka ben kalmalı idim; burada başkası muvaffak olamazdı. Halkın bana itimadı varı,) diyen muhterem Karabekir Paşa, hatırlarlar ki, Gazi Mustafa Kemal'in Sivas ve ondan sonra da Ankara'ya gitmeye karar vermesi, kendilerini fazla telâşa düşürmüş, ciddi endişelerini mucip olmuştu. Karabekir Paşa'nın o vakitki görüşüne ve düşünüşüne nazaran Mustafa Kemal Paşa'nın Şark havalisinden uzaklaşması, buradaki teşkilâın zayıflamasına sebep olabilirdi.»

«Ankaralının Defteri» yazarı, yazdıklarını kanıtlamak için bir de belge sunuyordu. Belge, Karabekir'in Mustaa Kemal'e çektiği şu telgraftı:

«Kuvayi Milliye'yi temsil eden yüksek heyetin değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim.»

Tartışma Sertleşiyor

Kâzım Karabekir, bu yayınları 11 Mayıs 1933 tarihine yanıtlar.

Karabekir Paşa, ulusal dava için «tek cephenin kurulmasına ve yaşamasına» nasıl hizmet ettiğini anlatıren belgeler de sunar.

23

Bu belgelerden biri Mustafa Kemal'in «3. Ordu Müettişi Fahr-i Yaveri Hazret-i Şehriyâr-ı Mirliva» imzasıya 15. Kolordu Komutanı Karabekir Paşa'ya çektiği, 11 Haziran 1919 tarihli şifredir.

Mustafa Kemal, bu şifrede şunları söyler:

«Vermiş olduğum kararın milletin hukuk ve istiklâlini tayin uğrunda millet ile çalışmaktan ibret bulunduğunu zat-ı biraderlerine evvel ve ahar arzetmiştim. Bu gaye, milletin sinesine iltica ederek vazife-i namus ve vicdanı ifaya fedakâraneye devam etmeyi amirdir. Emsalimiz veçhile, İngilizlere esir olmak üzere İstanbul'a gitmekte mazurum. Vaziyet-i vataniyeme devam edebilmekliğim bittabi zat-ı âliniz gibi aynı fikir ve kanaatte bulunan kardeşlerimin de herhalde yardımlarına bağlıdır.»

Karabekir Paşa'nın sunduğu bir başka belge Mustaa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in (Orbay) tutuklanmalarını isteyen İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği 1 Ağustos 1919 gün ve 2733 sayılı şifredir.

Bu şifrede Kâzım Karabekir Paşa. «Hükümetin karar ve siyasetini bilemiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in hareket ve davranışlarında vatan ve milletin varlığı ve çıkarlarına hiçbir hal ve hareketi olmadığını görüyorum» der ve tutuklama emrini yerine getirmeyeceğini bildirir.

Karabekir Paşa, aynı yanıtında 5 Ağustos 1919 tariinde Harbiye Nezareti1 ne gönderdiği bir başka şifrede de «yegâne çare ancak Meclis-i Milli'nin» toplanmasının oluğunu yazdığını da açıklar.

Kâzım Karabekir, mektubunu şöyle bitirir:

«İstiklâl Harbi'nin esrarına vakıf olmayanların işi kolayca kavraması mümkün değildir. Bunun için hadiselerin tahlilinde yanlış görüşlerle hakkımda şu veya bu iltifatlarda acele buyurulmasın. Bunların cevabından sonra ibal (bol bol harcamak) buyurulsun efendim.»

Tartışma sert polemiklere dönüşmüştü.

9 Mayıs 1933 günkü «Ankaralının Defteri» şu manuc1şetle çıkar:

«Kâzım Karabekir Paşa, en karanlık günde dervişha-

ne bir tevekkülle vatan davasını yarıda bırakmayı bile düşünmüştü.»

Yazıda. Karabekir'in Mustafa Kemal'e Erzurum'dan, gönderdiği bir telgrafından söz edilir.

Telgraf şöyledir:

«İstanbul'da Meclis-i Milli'de tahasul eden (sonuçlanan) cereyana karşı Heyet-i Milliye'nin ve Kuvayi Mil-liye'nin makus (ters) ve mütebakim bir vaziyet almasını doğru bulmuyorum. (..) Yalnız Heyet-i Temşiliye bu işin içinden kârlı çıkmak ve işin mesuliyetini takdir keyfiyetini Meclis-i

Millî'nin uhde-yi namus ve hamiyetine bırakmayı mütalâa ediyorum. (..) Heyet-i Temsiliye'nin artık Meclis-i Milli'ye tevdi-i mukadderat ederek dağılmasını ve mevki-i faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder..»

«Millici», bu telgrafı şöyle yorumlar:

«Muhterem Karabekir Paşa'nın en buhranlı, en nazile vaziyetler karşısında karar ve tedbir namına neler düşündüğünü bu yazısından anlayanlar., iddiaları hakkında da kolay kolay hükümlerini verebilirler. Paşa Hazretlerinin o kadar emekle, ölümlerle göz göze gelerek vücude getiriliş buyurduğu tedbirler:

(Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'daki Meclis-i Millî'ye-tevdi-i mukadderat ederek dağılması).

(Vaziyet ve hareket-i müstakbelemiz için zuhurata tâbi kılınması) gibi dervişane bir teşekkülden ibaret oluor.»

Ankara Defteri'nde 13 Mayıs günü Karabekir'in Erurum Kongresi'nin hazırlıklarında bulunmadığını, kongrein toplanmasında güçlük çıkardığını ileri sürüyordu.

Tartışmalar devam ediyor; gerek Millî'ci, gerek Kaabekir, ard arda sundukları belgeler ile birbirlerini suçuyorlardı.

Karabekir Paşa, 3. 'mektubunda Mustafa Kemal'i Şiş-li'deki evinde niçin ziyaret ettiğini şöyle açıklıyordu :

«..Yıldırım ordularının grubunun lağvı üzerine açıkta kalmış olan Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni ziyaret ettim. Bu ziyaret sebeplerinden biri de müşarüniley(anılan kişiyi) İstanbul'da kalıp Kabineye girmek hu-

süsündük! arzularından sarfınazar ettirmek gayesine matuftu..»

(...) Milli dava hakkındaki fikrimi anlattım.

Paşa Hazretleri'nin bilâhare, tekliflerimi kabulden sarınazar ettiklerini ve bir ay sonra da İstanbul'dan uzakaştırıldıklarını şu yazılarından öğrendim.

1— Gazi'nin Nutku, sahife 7:

(Beni İstanbul'dan nefy ve ted'ib maksadıyla Anadou'ya gönderdiler.)

2— Gazi'nin Hayatı isimli eserin 79. sahifesi:

(Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya kendisini uzaklaş

tırmak isteyen hasımları tarafından gönderilmiştir.)

13Mayıs günkü Milliyet gazetesinde Mazhar Müfit (Kansu)'in tartışmalara katıldığı görülüyordu. Mazhar Mü fit Bey, Erzurum Kongresi hazırlıklarını şöyle anlatıyor du :

«..3 Temmuz'da Paşa Hazretleri geldiler. Kâzım Paşa'nın hazırladım dediği kongreden eser olmadığı görüldü. Onüç gün teahhurla (gecikmeyle) kongrenin kürşat olabilmesine ancak Gazi Hazretleri muvaffak oldular. Şu halde Gazi gelmeden evvel Kâzım Paşa'nın hazırladığı millî nüve ve kongre nerede idi?

(..) Kâzım Karabekir Paşa için bir milli nüveyi, kongreyi, hazırladığını kabul etmek bile mesele müsbet netielenirse (ben de beraberdim, ben yaptım), menfî zuhur ederse (ben kumandandım, karışmadım) diyerek ortadan sıyrılmak gibi iki cepheli Hareket eden Paşa'nın bir millî nüvesi ve kongresinden bir fayda bekleyenleri ve (Paşa bugün ben, hep ben yaptım) demek şeyhin kerameti kendinden menkul demek olmaktan başka birşey değildir.»

14Mayıs 1933 tarihli «Ankaralının Defteri» Karabe kir'i «tarihe ve hakikata karşı saygısızlık» ile suçluyordu.

Tartışma iyice sertleşmişti. «Millici» soruyordu.

«Acaba Kâzım Karabekir Paşa ne sanıyor? Mektubu okuyacak olanlar aynı zamanda büyük nutkun yedinci sayfasındaki o yazının altını ve üstünü okumayacaklar mı? Onu bulup okuduktan sonra tarihi hakikat namına aldatıl-

mak istenen efkâr-ı umumiyenin takdirine arzetmeyecek midir?»

«Millici» Karabekir Paşa'nın «mugalata» yaptığını. «Türkiye'nin kurtuluş yolunu Gazi Mustafa Kemal gibi doğru göremediğin!» ileri sürüyordu.

Karabekir Paşa “Millici”yi 4., 5. ve 6. mektupları ile yanıtlıyor ve 1919 Nisan'ında Trabzon'da Muhafaza-İ Huuk Cemiyetleri'nin birleştirilmelerine çalıştığını, bu görüş-meler sırasında direniş kararının «halkın ruhundan kopaak millî gaye ve millet iradesiyle» kendisine «emir velmiş şeklinde» yorumlandığını, işgal kuvvetlerine karşı savaşma kararının Erzurum'da

bulunan İngiliz kontrol heetinin haberi olmaması için kongre hazırlıklarını gizli yüüttüklerini anlatıyor ve çeşitli yazışmalardan örnekler veiyordu.

Milliyet Gazetesi, Karabekir Paşa'nın «Millicinin sor-duğu sorulara verdiği yanıtları kapsayan 7. mektubunu da yayınlamadı.

Gazete, bu mektubun bazı bölümlerinin «beynelmilel siyasetimize taalluk» ettiğini ileri sürüyordu8,

Kâzım Karabekir Paşa'nın en son mektubu 15 Mayıs 1933 günü yayınlanmıştı. Milliyet Gazetesi, Karabekir Pauc1şa'nın 7. mektubunu «devletin beynelmilel menfaatlerine» aykırı bularak yayınlamamıştı ama bu mektupta yer alan konuları 21 Mayıs tarihli gazetede «Ermenistan'a taarruz emrini veren bizzat Mustafa Kemal'dir» diye yanıtlamaka bir sakınca görmüyordu.

Milliyet'de aynı günlerde Kâzım Paşa (Dirik), Gazintep Milletvekili Nuri Bey (Conker) ve Falih Rıfkı Bey (Atay)'in de yanıtları yayınlanıyordu.

Bu yanıtlar arasında en serti de Mustafa Kemal'indi:

«Bu mektubu yazan üzerinde akıl doktorlarının dikkat nazarını celbederim.»

Tartışmanın kesilmesi üzerine Kâzım Karabekir Poa, hazırlamakta olduğu «İstiklâl Harbimizin Esasları» adlı Kitabı bitirir. Kitap, yayıncı Sinan Omur'a verilir. Sinan Omur. Milliyet Gazetesi'ndeki tartışmalar sırasında kitapa yer alan belgelerin hangisinin «devletin beynelmilel

menfaatine» aykırı» olduğunu öğrenmek ister. Ancak yaıt alamaz. Yayıncı Sinan Ömür, kitap basılırken bir gün zorla Kılıç Ali Bey götürülür9.

Sonrasını kestirmek hiç de güç değildir. Kitabın bailan formaları Topkapı dışındaki çukurlarda yakılır. 4 Haziranı 5 Hazirana bağlayan gece de Karabekir'in İstanbul Erenköy'deki köşkü Emniyet Müdürü Fehmi Bey başkanığındaki bir grup polis tarafından basılır. Karabekir Pauc1şa ve o gece köşkte kalan Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) polise ne aradıklarını sorarlar. Polis köşkte «İstiklâl Harimizin Esasları» kitabının yakılmaktan kurtulan baskılaını aramaktadır10.

Karabekir Paşa, savcılığa ve en yakın arkadaşı Başakan İsmet Paşa'ya başvurursa da bir sonuç alamaz. Yollar bir büyük yol ayrımında artık iyice ayrılmıştır!

ÜÇ

Kâzım Karabekir'in 1933 yılında yazdığı «İstiklâl Harimizin Esasları» başlıklı kitabı yayınlanmadan toplatılış ve yakılmıştı.

Kitabın bir baskısı da Atatürk'ün eline ulaştırılmıştı.

Atatürk, Karabekir'in yazdıklarına el yazısı ile 9 saya tutan yanıtlarını «NOT» başlığı altında toplar ve bu notları büyük olasılıkla Başbakan İsmet Paşa'ya verir.

Bu notlar, eski Millî Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel'in ölümü üzerine Yücel'in evinde yatağın yanındai çekmecesinde bulunur.

Atatürk'ünnotlarını okuyoruz:

1)K.K. Paşa'nın eserleri başlığı altında (10) numa
rada «İktisadî Esaslarımız 1923'de İzmir'de basıldı» eseri
kendisinin değildir. Benimsemeye hakkı var mıdır?

2)(13) numaradaki de böyle. «Sanayi projeleri».

Karabekir'in kitabında «Bir ihtiyaç, eserimden iki paruc1ça» başlığı altında yayınladığı «Hakikat Bir Nurdur» şiirine şu satırlar yer alıyordu :

Cihana feyz saçan varlık hakikat nurudur her dem Ancak, bu nurla kurtuldu beşer zulüm ve esaretten Hakikat olmayan yerde seciye ve ilim kalmaz • Çünkü bunlar hakikatten başka şeyden gıda almaz.

Bunun için;

Terakki eyleyen millet neme lâzım diye yatmaz Arar, sorar, söyler, yazar, hakikat kaybolup batmaz. Hakikat nuruna bir nur eklemek için bütün millet Birbiriyle yarış yapar, bunun adı büyük hizmet

işte böyle bir diyarda
riya, yalan
propagandalar falan
Avutmaz, uyutmaz, düşünceyi1 daraltmaz, hakikati
karartmaz^
Ö halde;
Sen de şarkın evlâdı! Bu yoldan dönme, döndürme!
Hakikat nurunu parlat! Onu gafletle söndürme!
Onu söndüren âfet: Riya, yalan, korku, susmak
Gibi tesirlerle yalnız boşa giden şeyi basmaktır ki
felâkettir; fakat

Bugün sesin çıkmıyorsa yaz ve yazdır hakikati
unutma ki zaman onun sadık ve müttefiki ve
kuvvetli muhafızı.

Karabekir kitabına «Uyandı mı Beşer» adlı bir şiirini daha almış.

Bu şiirinde de şu satırlar var:

Neden uyandığı halde beşer: Neden yıkar, yakar, asar, keser? Aynı milletin fertleri bile

29

Kurtuluşun çaresi diye! Binlerce nurlu ırkını boğdu? Çoluk çocuğu bir şeysiz kovdu? Maksat yıkmak mı yoksa yapmak mı?ı Hakkı bırakıp güce tapmak mı?

Atatürk soruyor:

3)«Bir ihtiyaç, eserinden iki parça» başlığı altın
daki manzumeler neyi istihdaf ediyor? ,

Atatürk, Karabekir'in kitabının «başlangıç» bölümüneki satırlara da karşı çıkıyor.

4)«Başlangıç (sayfa 21 son iki satır ve 22'dekl not
lar».

Sayfa 21 ve 22'de şunlar yazılmış: Okuyoruz:

«Milletin ve tarihin hakkı olan hakikati beraber gömmek feci bir cinayettir.

Ve çünkü:

Bu hakikatler, yani tarihî haklar, bilhassa medeniyet çağının henüz ilk yaşlarında bulunan bizim gibi millet için' can verici birer gıdadır.

Vatandaş!

Yanlış bilgi felâket kaynağıdır. Her işin evvelâ haikatini ara ve öğren! Sonra münakaşasını istediğin gibi yap! Birincisi vicdanına, ikincisi seciye ve irfanına dayaır.

«İstiklâl Harbimizin Esasları» adlı kitabında 1918'de komutanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı 7. Ordu'nun İngilizler karşısında yenildiği ve geri çekilmek zorunda kalığı yazılıyor.

Atatürk, Karabekir'e bu konuda da karşı çıkıyor ve şunları yazıyor:

6)«S: 37'de 7. Ordu hakkındaki sözleri yalandır. Kat
ma sırtlarındaki muharebeyi yapan 7. Ordu'dur. 2. Ordu
Adana havalisine nakil olunmuştur.»

7)«S: 38. «21 Eylül'de taarruz edecek düşman bu
lunmayan İngilizler».. Yalan!. İngilizler 7. Ordu tarafından
muhasara edildikleri için durduruldular; aksi takdirde ni
çin Adana'ya kadar yürümeyeceklerdi?!»

30

Karabekir, kitabının 42. sayfasında İsmet Paşa ile görüşmesini şöyle yazar:

«29 Teşrinisani 334 (918) Zeyrek'de Klişe camii karuc1şısındaki ağabeyimin evinin bahçesinde ziyaretime gelen Harbiye Nezareti müsteşarı en yakın aziz arkadaşım Miralay İsmet Bey'e milletin istiklâlini kurtarmak için düşüncelerimi şöylece izah ettim:

(Genç kumandanların İstanbul'da toplanmasına ve huusu ile beni Şark'tan ayırmak büyük bir gaflet olmuştur. Beni derhal Şark'a iadeye çalış. Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek memleketin inhîlâline (yok olasına) karşı Şark'ta yeni bir millî Türk hükümeti vücua getirerek Şark'ı tehlikeden kurtardıktan sonra Garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu surette mütareke huudu dahilinde kalan anavatanımız kurtulabilir, itilâf devetlerinin harekâtı idame ettirmeyip bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden itilâfın bu hudud dahilinde yeni bir cidale kalkışacağını tahmin etmiyorum).»

Atatürk, Karabekir'in bu satırlarına şu sert yanıtı veir :

8) «42 nci s: İsmet Paşa'ya söylediğini iddia ettiği düşünceleri baştan aşağı beyinsizcedir. ..» içine alınacak..»

Karabekir, 6 Kanunuevvel 334'de (1918) Padişah ile görüştüklerini ve Padişah'a «genç kumandanların iş bauc1şından ayrılmamaları)» ve «Anadolu'ya ordularına iade» edilmeleri önerisinde bulunduğunu yazıyor..

Atatürk'ün bu konudaki yorumu şöyle; el yazısından okuyalım:

10) «S: 44. 6 Kanunuevvel 334'te Padişahla görüşmüş; genç kumandanları Anadolu'ya ordularının başına gönder demiş... 'Zaten genç komutanlar Anadolu'da idi.»

Karabekir, yakılan kitabının 45. sayfasında Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı hükümetine nazır olmayı planadığını ileri sürüyor.

Önce Karabekir'in kitabını okuyalım:

«23 Mart 1935. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ahmet Rıza Bey'le görüşerek müşarileyhin riyasetin-

de İstanbul'da bir kabine teşkili ve kendilerinin Harbiye Nazırlığına geçmesi ve benim de kabinede bir mevki al-maklığımı arzu ettiklerini öğrendim. Ve İsmet Bey vasıtasıyla bu yolda bir teklif aldım. Bunun felâketi milliyeyi tacilden başka bir işe yaramayacağını, bir an evvel gene komutanların Anadolu'ya atılmasından başka çare olmadığı hakkındaki nokta-i nazarımı te'kiden İsmet Bey'e söyledim.»

Kâzım Karabekir, yakılan kitaptan bir tanesini sakayabilmiştir. Karabekir. 45. sayfadan aldığımız bu paragafın yanında sonradan eski yazı ile şu notu eklemiştir:

«İngilizlerin mandasını kabul. Bunu kabul eden Hürriyet ve İtilâf erkânı İngilizler işlerine daha elverişli buldular ve bu kombinezonu yaptırmadılar.

M. Kemal Anadolu'ya çıkarılıncaya kadar Harbiye Nazırlığında ısrar etti.»

Sayfa 44'de bir başka not var. bu notu da okuya-,hm:

«Mülakattan sonra M. Kemal sordu:

— Uzun zaman ne görüştünüz?

Mütalâamı söyledim, dudak büktü.»

Atatürk bu bölümler için şu notu yazıyor:

12) «Benim Ahmet Rıza B. Har. Naz. onu da kabinede vazı.. İsmet Paşa söylemiş.

Fevzi Paşa'ya açmış. Şakir Paşa'yı ikna etmiş (Kâzım Paşa'dan tahkik)..»

Kâzım Karabekir, «istiklâl Harbimizin Esasları» adlı kitabında, Mustafa Kemal Paşa'yı Şişli'deki evinde ziyaet ettiği ve aralarında şöyle konuşmalar geçtiği yazılıır:

Karabekir:

«Evvelâ Şark teşekküllerini Erzurum'da birleştirerek herhangi bir tehlikeye karşı bir millî taarruz hazırlamayı düşünüyorum. Yeni bir Türk hükümeti esası. Eğer istikâlimize dokunulmaz, yalnız Şark vilâyetleri tehlikeye düşerse derhal Erzurum'da bir milli hükümet faaliyete başlar ve ben de millî hükümetin emrinde bir ordu komutanı olarak Şark'ın müdafaasını deruhte ederim. Eğer tah-

minim veçhile tehlike bütün vatan için görülürse çıkacak hükümet yeni bir Türk millî devleti olur ve bizler de bütün vatanın müdafaa vazifesini deruhte ederiz. Böyle bir şekilde meselenin halli tabii daha güçtür ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıtalarının başında bulunmaları lâzımdır. Derhal ilk fırsatta tehlikeyi, bertaraf ederiz. Bütün kuvvetler Garp'a tevcih olunabilir. Ben bu vaziyette Şark'taki rolümü muvaffakiyetle yapabilirim. Garp meselesi açık kalmıyor. Zat-ı samilerinden ricam da biran evvel sizin de Anadolu'ya geçmekliğinizdir. Her makamın namuslu genç siması kumandanların Anadolu'ya atılmaına taraftarda. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Eğer mümkün olmazsa hususi bir tarzda da gelebilirsiniz. Evvelâ Erzurum'da toplanalım ve millî hükümet esasını kuralım.

Ben Trabzon ve Erzurum'da siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım.»

Mustafa Kemal :

«Evet bu da bir fikirdir.»

Karabekir:

«Paşam, fikir değil karardır.. Ben, işe başlayacağım ve ikmal-i namus için uğraşacağım. Eğer, iş tasavvur ettiğim gibi basit çıkmaz da İtilâf kuvvetleri işgalleri başlasa bile Şark'taki Millî Türk Hükümeti kolay kolay mah-volmaz. Ve bu surette Türklüğün ölümü, mukadderse pek pahalıya mal edilir. Erzurum dağlarında duramazsak Ermenistan dağlarında bu yeni Türk hükümeti yine yaşar.

Paşam; İstanbul'da çok kalmayınız. Ve buradaki diğer komutanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadolu'yu kuvvetlendirelim. Birçok batmış milletler isiklâllerine kavuşurken asırlar doldurucu muazzam tarihi olan Türk milletini kurtaralım.»

MustafaKemal:

«Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım gelmeye çaışırım.»

Karabekir:

«Paşam, o halde tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadeleyi şahsî ve milli namusumuzu ikmal için (ya is-

tiklâl, ya ölüm) andında birleştik değil mi?, dedim ve sarılıp öpüşerek veda ile ayrıldım. En son ziyaretimde İsmetBey ile Hasbihal oldu.

(Anadolu'da bir vazife almasını, mümkün olmadığı taktirde İstanbul'da hiçbir siyasi cereyana karışmayarak Şark'daki neticeye intizar etmesini ve hale göre Anadolu'a atlamasını) kendisinden rica ettim ve iki kardeş gibi sarılarak veda ile ayrıldım.»

Atatürk, Kâzım Karabekir'in bu satırları için neler yazmıştı?

Atatürk'ün el yazısı ile hazırladığı notun 3. sayfasıı okuyoruz;

13) ^«S: 46-49.. (11 Nisan cuma günü) beni ziyareti baştan yalan, sonradan uydurma bir tiyatro parçası.. İsmet Paşa'ya söylediğini tahkik (12 Nisan 335'te İstanbul'dan çıkmış.. 19 Nisan 335 Trabzon).»

Karabekir, kitabında 19 Nisan 1919 günü Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti ile görüştüğünü, Trabzon heetinin batı dünyasından «merhamet ve< adalet» istemek üzere girişimlerde bulunduğunu, kendisinin bu sözlere «Vatanımızı ancak silâh kuvvetiyle kurtarabileceği» biçiinde yanıt verdiğini açıklıyor. Ayrıca, Erzurum'daki Franız Konsolosu ile yaptığı görüşmeyi aktarıyor.

Atatürk, kitabın bu bölümüne de şöyle karşı çıkıyor:

16) «60. s. Trabzon heyetine.., sözlerindeki manıksızlıktır. 61. s. Fransız hikâyesi çocukça.» (

Karabekir, İzmir'in işgalini şöyle anlatıyor:

«15 Mayıs 1335'de millî iktisadımızın can evi olan sevgili İzmir'imizi Yunanlıların işgal ettiğini 16 Mayıs 335'-de haber aldık. Her tarafta halk ve ordu mensupları müthiş bir galeyanla hamiyetle çırpındılar. Günlerce halkın feryatları, mitingleri devam etti. Erzurum'da binlerce halk karargâhta toplandı.. (Tek dağ başı mezar oluncaya kaar mücadeleye) tekrar ant verildi.»

Atatürk'ün 20 numaralı notu da İzmir’in işgali ile ilili :

20) «İzmir’in işgali (15 Mayıs 335) için mitingler ben emir verdikten sonradır. O zamana kadar hatta ondan sonra da Trab... yaptırmadı..»

Karabekir, kitabında «benim planım etrafında ilk kimer toplandı ve bu planın tatbiki esnasında fikirler dama mutabık mı kaldı?» bölümünde Erzurum ve Sivas konrelerini ve kendi hazırlıklarını anlatıyor.

Karabekir'in kendi hazırlıkları ile ilgili 3. maddeye Atatürk karşı çıkıyor. 3. madde şöyle:

«Milli taarruzun her sahada inkişafı için orduca muavenet..»

Atatürk'ün bu konuyla ilgili notu da şöyle:

21) «Üçüncü esas) «Benim planım etrafında ilk evvel kimler toplandı?».. Anlaşılamadı.»

Karabekir, kitabının 76. sayfasında İsmet Bey'in (İnönü) kendisine yazdığı mektupta «Vaziyet-i hariciye karanlıktır. Büsbütün imha ve İstanbul'dan ihraç olunmaklığımızın ihtimalâtı zail olmamıştır» diye endişelerini belirtiğini anlatıyor ve şu yorumu yapıyor:

«Bizi nasıl mahvedebilirlerdi?»

Atatürk, Karabekir'in bu sözlerini de yanıtlıyor:

25)«S: 76. İsmet Paşa'nın ona mektubunda söyle
diği çok doğru; ama hâlâ onu anlayamamış.»

Karabekir, işgal kuvvetlerinin İstanbul'a «zaten hâkim» olduklarını, dünya kamuoyu önünde «hakkımızdaki hüsnüniyetin iflâs etmesi» n i beklediklerini, bunun için de «bolşeviklik ilânını» körüklediklerini yazıyor.

Karabekir şu kanıdadır:

İngilizler, Anadolu'da «selâhiyet sahibi görülen bir simanın bolşeviklik ilânı» ile amaçlarına ulaşacak ve düna kamuoyunu böylece arkalarına alacaklardır.

Atatürk, Karabekir'in bu düşüncesini saçma bulur ve söyle yanıtlar:

26)«Bu da Anadolu'da selâhiyet sahibi gibi görü
len bir simanın bolşeviklik ilanı ne ile mümkün olur....»

Herzesi ile beni murad ediyor.

Rauf Bey'in dikkatini çekmiş..»

Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi sırasında kendisine çektiği 23 Haziran 1935 (1919) tarihli şifreden de söz eder.

Şifrenin 3. maddesi şöyledir:

«Bolşevizmin sûret-i telâkki ve tecellisi dahi müzakee edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım vesaire gibi ahali-i islâmiye bunu kabul ederek an'ane gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından.bunun memleket için bir mahsuu olmadığı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 335 ve bilâ nuaralı şifreli mütalâa-ı âliyeleri etrafında düşünülerek haikaten bolşeviklerin daha müessir bir vaziyete girmeleri halinde bitaraf görünmek azmiyle İtilâf kuvvetlerini memeketimizden uzaklaştırmaya icbar ve aksi takdirde vataımızın bolşeviklik payı istilâsında kalmak tehlikesine seebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabat-ı fiiliyesine kalkışmak muvaffık olacaktır.»

Atatürk, bu şifreye dayalı bolşeviklik savını .ve Kâzım Karabekir'in Erzurum Kongresi hazırlıkları ile ilgili bölümerini şöyle yanıtlıyor:

27) • «S: 77, 21-22'de Mustafa Kemal Paşa Sivas Kon-gresi'ne karar veriyor. Burada seri bir karara giderek milî varlığımızı tehlikeye düşürebilecek bir karar verebilir mi? İşte bu endişeler içinde iken aldığım 23 Haziran 335 tarihli şifrenin üçüncü maddesi dava-yı milliyemizi hezietten kurtarmış olduğumu gösterdi...!»

Diyerek malûm bolşeviklik meselesi..

Halbuki bu 3. maddenin Sivas Kongresi ile bir alâkası yok, bir başka birşey.

Onun mütalâası aranacak.

30)S: 82. Son yazısı Raf et Paşa'nın şifresi tetkik olunacak.•

31)S: 85, 86, 87'de çok yalan var.

9Temmuz'da beni reis intihap ettiler, 9 T. bildirdi-
ler.

32)S: 88. Yalan ve ayıp...

33)S: 89, 90. Saçma ve şantaj!

DÖRT

«Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu vazifeme devam imkânım kalmadı. Müsaadenizle Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askeri bir vazife isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi emrediyorsunuz?»

«Ya öyle mi efendim? Peki efendim. Evrakı Hüsrev Bey'e devir edin efendim...»

Bu konuşma, Erzurum'da bugün «Atatürk Evi» olarak bilinen evde 10 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile Miralay Kâzım Bey arasında geçiyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan 3. Ordu Kurmay Başkanı Miralay Kâzım Bey (Dirik) Erzurum'da askerlikten çekilen Mustafa Kemal Paşa'ya artık kendisi ile çalışamayacağını bildirmekteydi13.

Kâzım Bey, selâm verip odadan çıkar. Mustafa Kemal üzgündür, Rauf Bey'e (Orbay) dönerek «Rauf gördün, ben haklı değil mi idim? Devlet makam ve mesnedini gördün mü? Dün benimle en yüksek gayret ve şüphe götürmeyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın hareketi beni teyid etmedi mi?» der,

Yaveri Cevat Abbas, telâşla odaya girer ve Kolor- du 'Komutanı Kâzım Karabekir'in geldiğini haber verir.

Hobiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal 1le Rauf Bey'in tutuklanmalarını isteyen emri Karabekir1 e ulaşmıştır Mustafa Kemdi, bu yüzden tedirgindir. Rauf Bey'e «dediklerim doğru değil miymiş» dercesine bakar ve yaveri Cevat Abbas'a «Buyursunlar» der.

Mustafa Kemal, tutuklanmayı beklemektedir.

Karabekir, odaya girerek Mustafa Kemal Paşa'yı sayıyla selâmlar ve şunları söyler:

«Kumandamda bulunan zabıtan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan evvel olduğu gibi bundan böyle de muhterem kumandanımsınız. Kolordu komu-

tanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz»",

Mustafa Kemal, Karabekir'in üstüne atlayarak bu esi arkadaşının boynuna sarılır ve birkaç kez öper.

Yazgı değişmiştir. ,

Aynı günlerde Ali Fuat Paşa (Cebesoy), da ordudan istifa eden M. Kemal Paşa'ya bağlılıklarını bildiriyor, Raf Bey de yayınladığı bildiride şu sözü veriyordu :

«Vatan ve milletin halâs ve istiklâli ve makam-ı saltanat ve hilâfetin masuniyeti bilfiil temin edilinceye kadar Mustafa Kemal Paşa ile ulaşacağıma mukaddesadı namına ahd ü peyman eylediğimi arz ve ilân ederim»14.

Birbirlerine bu kadar bağlı insanlar neden sonra karuc1şı karşıya gelmişlerdi?

Bu sorunun yanıtını Atatürk Söylev'de şöyle veriyor:

«Başarı için uygun ve güvenilir yol her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu buydu. Ben

de böyle yaptım. Ancak tuttuuc1ğum bu uygun ve güvenilir yolu; yakın çalışma arkadaşlaım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda zaan zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beiren temelli ve ikinci derecedeki birtakım anlaşmazlıklaın, kırgınlıkların, ayrılıkların da nedeni ve açıklaması oluştur. Ulusal savaşımıza birlikte başlayan yolculardan kimileri giderek ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyet yaalarına dek uzayan gelişmelerinde kendi düşün ve ruh yeteneklerinin kavrama sının bittikçe bana direnmeye ve karşıt olmaya başlamışlardı»15.

Yol Ayrımı

Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yapanlar bir yol ayrımına başka başka yollara sapmışlardır. Atatürk'ün tuttuğu yol, laik Cumhuriyetti. Devleti biçimlendiren siyasal çeruc1çeve ve ideoloji de buydu.

Peki Karabekir, ne düşünüyor ve ne istiyordu?

Şimdi Karabekir'in yazdığı bugüne kadar hiç yayın-

(anmayan «İnkılâp Hareketleri neden oldu, nasıl oldu, nasıl idare olundu» adını verdiği anılarını okuyarak bu souları yanıtlayacağız.

Karabekir, anılarında 31 Mart olayı He ilgili kısa deuc1ğerlendirmelerini yaparak başlıyor1".

İttihat ve Terakki örgütünün Manastır merkezini «Osnlı Hürriyet Cemiyeti» adıyla kurup, bu gizli derneğin İstanbul örgütünde oluşturduğunu, 2. Meşrutiyet'den sonra Selanik Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katıldığını. 31 Mart ayaklanmasını bastıran harekât ordusunda mü- rettep fırkanın kurmay başkanı olarak görev yaptığını. Ataürk'ün «Osmanlı Hürriyet Cemiyeti» adındaki örgütün kuulmasına hiçbir etkisi olmadığını, 31 Mart ayaklanmasıın bastırılması sırasında kendisinin 2. Fırka Komutanı Şevket Turgut Paşa'nın Mustafa Kemal'in de 1. Fırka Koutanı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kurmay başkanı olduğuu anlattıktan sonra şu değerlendirmeyi yapıyor:

«Meşrutiyetle Cumhuriyet inkılâpları arasında hamle
ler ve bu hamleleri yapmak için teşkilât bakımından bü
yük farklar vardır. Bunları kısaca belirttikten sonra Cum
huriyet inkılâbımızın hakkındaki bilgileri İSTİKLÂL HARBİ
MİZ hakkında olduğu gibi vesikalarımla ve şahitlerimle arz

ediyorum.

Bizde Meşrutiyet, Hilâfet ve saltanat makamının zuüm ve istibdadına, Cumhuriyet ise o makamın aciz ve meskenetine karşı yapılmış bir inkılâptır. Meşrutiyetin alınması, her müterekki (ilerleyen) millete olduğu gibi zule karşı intikam ve istibdada karşı nefret duyguları herangi hadiselerle ve o hadiseleri daha kuvvetli canlandıarak aksettiren sözler ve yazılarla halk arasında kök saldıktan sonra başlayan teşekküllerin vakit vakit andıkarı veya atmak istedikleri hamlelerin istibdat kuvvetiyle çarpışması, boğuşması ve en son aşağıdan yukarı yapıan kuvvetli bir teşekkülün hürriyeti zorla almasıdır. Bir irticai da bastırıp müstebit padişahla hal edilince artık Meşrutiyet memlekette kökleşmiş oldu.

Hürriyet aşkına verilen kurbanlar ve ızdırap çeken vatandaşlar hürriyetin ebedî olarak manevî kurucusudur, ko-

ruyucusudur. Zulmün, istibdadın, Türk milletinin ilerlemeine ve medeniyet camiasında hakiki olan yeri almasına ne derece engel olduğunu ve netice değerli vatandaşlaımızın mahv ve perişan ettiği hakkındaki yazılarda yine hürriyetimizin en kuvvetli muhafızlarıdır. En kahir (ezici, üstün) olan muhafızın da Türk ordusu olduğu eserleriyle ortadadır. İşte bu kuvvetlerin sahibi olan Türk milleti arık eline aldığı hürriyeti Meşrutiyet idaresi ile korumak kudretinde bulunduğundan zaten kısa süren Meşrutiyet devrinde Cumhuriyet hamlesine hiç ihtiyaç duymadı. Ve tabii de böyle bir hamle için aşağıdan yukarısı teşkilât da yapmadı. Cumhuriyet hamlesi, istiklâlimizin dış darbeerle tehlikeye düşmesi karşısında müstevlilere karşı yaılan milli teşkilâtın aciz ve meskenet içinde teslimiyeti kabul eden ve sulhten sonra da teceddüt (yenileşme) haeketlerimize engel olacağı anlaşılan padişahlığın devrilesinden ibarettir.»

Tehlikeli Bir Cumhuriyete Doğru

Kâzım Karabekir, Mütareke'nin memleketin «gayri Türk kısmı» işgal altındayken imzalandığını, işgalcilerin Türk yurdundan parçalar koparmak amacında oldukları anlauc1şılınca bir takım kuruluşların oluştuğunu, bu kuruluşlaın saldırganlar tarafından hoş görüldükleri ve belki de işgalcilerin bu kuruluşlara hız verdiklerini; Anavatanın paruc1çalanma tehlikesi büsbütün belirince yurt parçasının bir yönetim altında toplanması gerektiğinin duyulduğunu anattıktan sonra şunları yazıyor:

«Hilâfet ve saltanat makamı, Türk milletini, Türk vatanını etrafında toplayamamıştı. Bu işi başaracak mucize lâzımdı. Bu da kendiliğinden ortaya yayıldı.

Bolşeviklik ilânı.

Böyle bir Cumhuriyet derhal Sovyet Rusya'dan da her türlü yardımı gördüğü halde «dinini ve milliyetini kaybetyecek ve istiklâline sahip olunacaktır» denildi.

Bu öyle cezbedici (çekici) ve ikna edici bir şekilde iti-

mada değer kaynaklardan gelmiştir ki, Mustafa Kemal Paşa bile bunu kurtarıcı bir formül olarak İstanbul'da ele alarak gelmiş ve Amasya'da bazı arkadaşlarımızla müzekkere ve karar vermişti,. (..) Düşmanlarımızın bizi birleştirmek değil tam bir inhilâle (dağılmaya) sürüklemek ve bu surette istiklâlimizi şöyle dursun millî mevcudiyetimizi dahi tehlikeye düşürmek için kurdukları bu pusudan tam zamanında bir müdahalemle kurtuldu.

Burada Sivas Kongresi'nin, bir taraftan da Amerikan mandasını kurtarıcı bir çare gibi kabulleri ve tehlikeyi de nasıl atlattığımız üzerinde yeniden durmayarak sırf hadiselerin akışını takip için kaydettikten sonra asıl konumuza geçiyorum-.»

Bayburt civarındaki Mehdi'yi17 tenkil (cezalandırma) ettiğimizin ertesi günü İngiliz Kaymakamı Rawlinson İstanbul'dan Erzurum'a geldi. Ve beni hemen makamımda ziyaret etti (27.11.1919). Tam bir saat görüştük".

Anlattıklarının hülâsası şunlardır, Lord Curzon dior ki:

«a) Şimdiye kadar sulh yapmadığımızın sebebi Türiye'de şimdiye kadar kuvvetli bir hükümet görmediğimiz-dendir. Hakiki İngiliz dostu olacak simalarla anlaşmak isiyoruz. Mustafa Kemal Paşa sulh konferansında bulunun veyahut sulh mukarreratma (kararlar) mutabık kalsın.

b)Endişemiz Türkiye'nin yine bir gün İngiltere’nin düşmanları tarafına gecivermesidir. Padişah hükümeti bu nu yapabilir. Artık krallık ve imparatorluk modası geçmiş tir. Birçok debdebe vemasraf yerine millet kendi işini kendi gören cumhuriyette taraftardır. Bizim de padişahı hükümet ve siyasete karıştırmayıp halife olarak istediği yerde oturmasına taraftar olmaklığımız.

c)Gerçi İstanbul bir Türk şehri olarak kabul olun

muştur. Ancak Çanakkale itilâf Devletleri tarafından iş
gal olunacak - ihtimal İstanbul etrafında itilâf askeri bu
lunur-.Zaten Türkiye bir Asya devletidir, İstanbul bir
köşedir.Anadolu'nun idaresi ve terakkiye şevki (ilerle
meye yöneltilmesi) İstanbul'dan gayri mümkündür. Bu hu-

susta ne düşünüyorsunuz? Meselâ Bursa'da olacak bir hükümet serbesttir.»

Kâzım Karabekir, Lord Curzon'un akrabası olan Raw-linson'a şu yanıtları verir:

«a) Türk milleti Sivas Kongresi'nde kararını vermişir. Hiç kimsenin bunu değiştirmeye selahiyeti yoktur. Yaında milletin itimadını kazanan Mebuslar Meclisi İstanbul'da toplanacaktır. Sulhumuzu milletin itimadına mazhar olan bir hükümetle bu hükümetin tayin edeceği bir heyet yapabilir.

b)Türk dostluğu İngilizler için çok faydalı, düşman
lığı o derece zararlıdır. Bugün milletimizin her ferdi İn
giliz dostluğu taraftarıdır. Avrupa'da cumhuriyet olmayan
pek az millet kaldı. Fakat henüz on yıllık idareye mali
kiz. Bunun için Avrupalılar gibi pek ileri düşünemeyiz.

c)Hükümet merkezini değiştirmekle dahi şahsî dü
şüncem hiç kalır. Yalnız memleketin idaresi bakımından
bile Bursa'dan İstanbul herhalde her tarafa muvassalatı
(ulaşması) daha kolay bir yerdir. Siyasi bakımdan ise İs
tanbul'da hükümetimizi serbest bulundurmayacak olanlar
Bursa'yı da uzak görmezler.»

Karabekir, daha sonra, Ravvlinson'un kendisine İtalanlar ile Yunanlıların anlaştıklarını, İtalyanların parasızık, Yunanlıların da şarlatanlıkları nedeniyle savaşı sürüremeyeceklerini, Bolşeviklerin de on yıl kendilerini to-parlayamayacaklarını anlattığını, Amerikalıların da VVilson prensiplerini beğenmediklerini söylediğini, bunun üzerine kendisinin «Ya İzmir, Antalya, Adana ne olacak? Ermeni hükümeti teşekkül edecek mi?» diye sorduğunu, Ravvlin-son’un da şu yanıtı verdiğini yazıyor:

«İzmir için ısrar edenler çoksa da Yunanlıların ne parası var ne adamı.. Biz de bütün kuvvetlerimizi çektik, İngiliz efkârı Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. İzmir’in tahliyesi ile

beraber Antalya ve Adana da kolaylıkla tahliye olur. Ermenilerin kendi taraflarında dahi hükümet teşkil etmeleri zordur. Ben hududun Araş nehrinden geçmesini teklif ettim. Pon-tus falan da yoktur. Rumların ne şarlatan millet oldukla-

42

}

rını bilirsiniz. Başvekilimizin bir mülakatta söylediği (Türiye'de zayıf hükümetin nihayet bulmasını görmek isteriz) tözünü bazı gazeteler (Zayıf Türkiye'nin nihayet bulması) gibi yazdılar - Başvekil maksadının bu olmadığını hassaten söyledi-. İngilizler iktisaden de size büyük yardım yaacaklar..»

Karabekir, bu görüşmesini şifre ile M. Kemal Paşa'a bildirdiğini; M. Kemal'den «Ravvlinson Heyet-i Temsiliye He görüşmeye yetkili» ise ve «Sivas Kongresi kararlan» ile sınırlı olarak kendisi ile görüşülebileceği, yoksa «buraya gelmesine lüzum yoktur» yanıtını aldığını yazıyor.

Karabekir, M. Kemal'den bu şifreden sonra 9.1.1920 tarihli bir şifre daha alır.

Şifre aynen şöyledir:

«İngiltere hükümeti başvekili Loyd George'un İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir hale ifrağını (biçimlenirme) Türk hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olaağına, İstanbul'un yalnız makkar-ı hilâfet (hilâfet başenti) olarak bir payitaht-ı dini (dinsel başkent) olarak kalacağına dair İstanbul konferansına teklifatta bulunaağı gazetelerde görüldü. Ananat-ı milliye (ulusal gelenekler) ve diniyemize mugayir olan böyle bir kararın mil letimizce aslâ mut'a olamayacağı (boyun eğilmeyeceği) tabiidir. Mümessillere bu babta şedit (şiddetli) protestoarda bulunulması ve bir suretinin de bera-ı malûmat (bili için) Heyet-i Temsiliye'ye keşidesi rica olunur.»

Karabekir, bu İngiliz önerisini şöyle yorumlar:

«İngiliz siyasetçilerinin milli hükümetimize ve nihaet 16 Mart'ta Meclis-i Mebusan'a karşı yaptıkları tecavüzler ve Padişah'ı da bizi (Cumhuriyet kuracaklar) diye inandırarak Damat Ferit Hükümeti'ni iş başına getirip işi Sevr Muahedesi'ne götürdükleri görüldü. Asıl mühim olan

bir meselede İstiklâl Harbi'nin temelinin atıldığı Erzurum'a ve bu işteki rehberliğini ve Mustafa Kemal Paşa'ya yapabileceğim tesiri bilerek kongrelerin mukerrat-ı hilâına olarak beni vakitsiz bir cumhuriyet ilânına doğru teşik ederlerken İstanbul'da gizlice Damat Ferit'in padişah hükümetini aleyhimize hazırladıkları gibi Konya'da da bir

Selçuklu devleti kurulmasına çalışıyorlardı. Eğer (parçala, hâkim ol) manevrasına kapılsaydık vaziyete hâkim olacak ortada bir kuvvet kalmayacağından fikir ayrılığı ve fikir perişanlığı ile istenen tuzağa düşmüş olacaktık.»

BEŞ

Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir'in yollan ne zaan ayrılmıştı?

Anılara bakarsak bu yol ayrımı 1921 yılının ilk ayarında beliriyor Hem de askerî hareket aşamalarında.

Karabekir, anılarının bu bölümüne şu başlığı seçmiş:

«Ankara milli hükümetinin Cumhuriyet'e doğru gidişi».

Karabekir, yanlışları Cumhuriyet'in ilânı kararında buuyor :

«İstanbul'dan, her ne şekilde olursa olsun bir Cumhuriyet kurma fikriyle gelen Mustafa Kemal Paşa, Raw-linson'un da benim vasıtamla ileri sürdüğü (hilâfetin ayrılması ve Cumhuriyet1 in kabulü teklifini) samimi bulmuş olacak ki, 19 Kanunusani 1336 - (19 Ocak 1920) İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayanan Mebusan Meclisi'nin açılmasına ve meşruti bir hükümetin faaliyete geçmeine ve 28 Kanunusani'de Mebusan Meclisi'nin «Misak-ı milliye beyannamesini» kabul ve ilân ettiğine 9 Kanunusa-ni'de kendi imzasıyle neşr ettiği askerî plandaki sarahate rağmen Bolşeviklerin Kafkasya'ya gelmekte oldukları haeri gelince bana 6 Şubat'ta Kafkasya hareketini teklif eti.

Bu hal, İstanbul'daki Meşrutiyet hükümetimize karşı fiilî bir isyanla Heyet-i Temsiliye'nin Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğünde bir Cumhuriyet şekline dönüşmesi demekti. Hem de bolşeviklerle birleşme felâketine doğru!»

KâzımKarabekir, 23 Nisan'da kurulan Meclisin bir

«kurucu meclis» olması gerektiğini, oysa Meclisin olağanuc1üstü yetkilerle donatıldığı, Mustafa Kemal'in de bu olauc1ğanüstü yetkilerle donatılmış Meclisin başkanlığına geçesi ve ilk iş olarak yeni anayasa hazırlatılmasın!, Cum-huriyet'in ilânı yolunda aşamalar olarak gördüğünü ve M. Kemal ile bu konuda tartışmalar yaptığını yazıyor.

Karabekir, o aşamada Cumhuriyetin ilânının «kongrelerde alınan kararlara» ve «askerî plandaki imzalarına» karşı olduğunu düşünmektedir.

O aşamada, birbirlerine bu kadar güvenen, birbirleine bu kadar saygı dolu olan iki asker arasındaki görüş ayrılığı ne gibi çatışmalara dayanmaktaydı?

Karabekir, anılarında bu soruyu şöyle yanıtlıyor:

«Aramızda büyük görüş farkı vardı. O itilâf devleterinin büyük kuvvetleri karşısında millî kuvvetlerimize karşı duramayacağımızdan bir dış siyasete dayanarak keni diktatörlüğü altında kuracağı bir Cumhuriyet'le uyuşak cihetine gidiyordu. Herhangi bir inkılâbın millî ve aserî birliğimizi sarsarak mukavemet kudretimizi mahv edeeğini, büyük kuvvetlerin gelmesi ihtimali çok zayıf oluğunu, mütareke mucibince diye silâhlarımızı ve teşkilâımızı azaltma gayreti gösterdiğini, ve esasen anavatan müdafaası için büyük kuvvetler gelse dahi İkmal-i namus mecburiyetinde olduğumuzu ve milletin de bu azimli kaarı kabul edeceğini daha İstanbul'dayken kendisine söyemiştim.»

Peki, yanılgı neredeydi? Mustafa Kemal yanlış adımar atmışsa bu yanlış adımlar ne gibi olaylara yol açıştı.

Karabekir'e göre bu yanlışların doğurduğu sonuçlar şunlardı:

«M. Kemal Paşa'nın askerî mukavemetten vaz geçtiği manzarasını gösteren Başkomutanlığı almayarak TBMM Reisliğine geçmesi ve vakitsiz yanı en zayıf vaziyetimizde ve itilâf propagandalarına ve bundan haber alan Pâdişâh Hükümetinin fetvaları, emirleri, teşvikleriyle Anadolu biririne girdi. Eğer kalpleri milletimizin hürriyet ve istiklâl aşkıyla çırpınan arkadaşlarımızın feragati ve kazanmış ol-

dukları millî itimat ve candan sevgi ve saygı kudreti olasaydı, M. Kemal Paşa'nın attığı vakitsiz adım Sivas'a kadar yayılan isyanları Şark'a kadar yayacak ve önüne geçilmez darbeleri altında her şey daha başlangıçta yok olacaktı.

Garp'daki isyanların önüne durulmaz hal aldığı ve kendilerine yardım için Şark'ın tahliyesi kararına gidilmesi üzerine 16 Mayıs 1921'de bildirdiğim 11 maddelik tekifimin 4. maddesinde apaçık şöyle dedim:

Dinî ve manevî Anadolu'nun ayranını kabartmamak lâzımdır..»

Karabekir, «Şark harekâtı yapılmayıp kıtalarımız Garp'a alınsaydı» diyor. «Kürtlük de dahil olduğu halde bütün Şark'ın bana olan itimat ve bağlılığı gevşeyecek» ve heruc1şey altüst olacaktır. ,

«..Nitekim Şark harekâtı muvaffakiyetle bittikten sona dahi 20 Kanunusani 1337 - 20 Ocak 1921'de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Meclisten çıkar çıkmaz bana dahi haber vermeye lüzum görmeden Erzurum'daki «Müdafaa-i Huuk Cemiyeti» merkezi ünvanını değiştirerek «Muhafaza-i Mukaddesat» adını almış ve cemiyet nizamnamesinin bauc1şına «hilâfet ve saltanat makamını ve devlet şeklinin mah-fuziyetine» dair ilâveler konmuştur, işin daha vahim cihei de bu teşebbüslerini yalnız Şark vilâyetlerine değil diuc1ğer bütün vilâyetlerin «Müdafaa-i Hukuk» merkezlerine bildirmişlerdi1".

Mustafa Kemal Paşa, Londra Konferansı'nda bir Cumhuriyet tipi ile çıkılırsa tehlikeli askerî müdahaleler yerine siyasî yollardan millî muvaffakiyet kazanılacağı ümidini hâlâ besliyordu. Fakat 1922 yılı 27 Şubat'ından 12 Mart'a kadar devam eden Londra Konferansı'nda bize aşağı yuarı yine Sevr Muahedesi çerçevesi içinde yaptıkları tekifleri ve bunun cevabını bile beklemeyerek daha murah-hıslarımız yolda iken Yunan ordusunu bütün cephelerde taarruza geçirmeleri İtilâf devletlerinin, zaferini millî kudetle temin etmeyen bir Türk devletiyle, şekli ne olursa olun, şerefli bir sulha yanaşmayacağını ve istiklâlimize asa hürmet etmeyeceğini göstermişti 20.

Cumhuriyet esası üzerine bir Teşkilât-ı Esasiye Kanunu TBMM'nin açılışında teklifine rağmen dokuz ay sonra 20 Ocak 1921'de Meclisten çıkmasından şikâyet eden M. Kemal Paşa, bir taraftan da «Müdafaa-i Hukukların «Muhafaza-i Mukaddesat» cemiyeti haline dönmesinden endişe ile bana bunun önüne geçmekliğimi rica ettiği gii, kendisi de gerek bir aksiamelden (tepkiden) ve gerekse Moskova’daki Enver Paşa ve arkadaşlarının «Halk Şûralar Fırkası» diye Bolşevik Cumhuriyeti esasında

bir teşekkül yapmaları ve programlarını da tab ederek (basaak) faaliyete başlaması haberinden tehlikeyi görerek istikametini değiştirmiştir.»

M. Kemal, halife mi olmak istiyordu? Karabekir, bu-kanıdaydı.

Mustafa Kemal. Karabekir'in1 «Muhafaza-i Mukaddeline sat Cemiyetleri» konusundaki şifresine verdiği yanıtlarda
şu güvenceleri verir:.

«Bu kanunda mânâ-i Cumhuriyet ifade eden bir şey mevcut değildir.»

«Türkiye'nin başında halife.-i islâm olacak bir hükümar, sultan bulunacaktır.»

Mustafa Kemal, ayrıca 20 Temmuz 1922 tarihli telrafında da «Rauf Efendi'nin saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbî (dönüşmesi) mahsus olduğu hakkındaki fikri vahimdir» deme gereğini de duyar.

Karabekir, Mustafa Kemal’in halife olmak isteğinden niçin bu kadar emindi?

Paşa, kuşkusunu şöyle dile getiriyor:

«(Mefkure Hatırası» el yazısıyla imzasını taşıyan saıklılar arasındaki sarıklı resmi Mustafa Kemal Paşa'nın hilâfet ve saltanatı kendisine almak mefkuresinde olduuc1ğu neticesinde karar kılıyordu. 12 Mayıs 1922 tarihli el yaılarını ve imzalarını taşıyan bir fotoğraf ilişiktir. Cumuriyet fikrinden kendi uhdesine hilâfet ve saltanata döüş bütün cihana karşı çok garip birşey olacaktı. Ben, bizim için hilâfeti ayırmak ve saltanatı lâğv etmek, bu suetle Cumhuriyet'e gitmeyi iç ve dış siyasetimize daha uygun buluyordum. Fakat bunu da, en son zaferden son-

ra ortaya atabilirdik. Hükümet merkezinin de artık İstanbul'da iç ve dış baskısı altında tutulmaması fikrinde idim. 9 Ekim 1922'de Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyasetinin (Geelkurmay Başkanlığının) İstanbul ve Boğazların muahe-de-i vaziyeti hakkındaki mütalâamı sormalarına karşı veriğim cevapta (İstanbul'a makam-ı hilâfet) denilmesini tekif etmiş ve hükümet merkezinin de Ankara - Kayseri - Yozat sahasında münasip bir yer olarak tesbitinin muvaffak olacağını ayrıca bildirmiştim.

Hilâfet ve saltanatın bekası taraftarı değilken bu seer bunu bir kumandana vermeye hiç taraftar olamazdım!

M. Kemal Paşa'nın «Türkiye'nin başında hilâfet-i isâm olacak bir hükümdar bulunacaktır» ifadesinin delâet ettiği mânâ bu «Mefkure hatıralı»

fotoğraftan daha iyi anlaşılıyordu.

Eğer Sakarya zaferinde Müşir ve Gazilik gibi son unanı da M. Kemal Paşa, son zaferde yeni mefkuresine ulaşmak için resimde görülen muhafazakârları Millet Mecisi'ne doldurursa müştak (özleyen, can atan) ve muhtaç bulunduğumuz «teceddüde» (yenilenmeye) imkan olmayağından kendilerine şu mütalâamı bildirdim :

«Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sarıkamış

18/19 Şubat 1338 (1923)

Umur-ı idaremizin veçhi teşekkülü hakkındaki müakaşalar bize vasıl olmaktadır. Hal-i sulhun tesisinden sonraki intihapta, birçok kıymetli zatlar yerine bir takım MUHAFAZAKÂRLARIN TOPLANMASINA karşı şimdiden alınacak tedbiri en mühimi bulurum. Meclis-i Milli, kıymetar şahsiyetleri olmazsa iki büyük mahsur memleketi buünkü harabisinden kurtaramayacaktır. Birincisi fikri teeddüt olmayacak; ikincisi en mühim lâyihalar herhangi bir hisse kapılarak münakaşaya dahi lüzum görmeden red edilecektir. Böyle bir Meclise karşı azası büyük mütehasıslardan mürekkep ikinci Meclis bulunmasını faideli göüyorum...».

Karabekir, bu uzun telgrafında «muhafazakârlardan» oluşacak Meclis yerine uzmanlardan seçilecek üyelerin yararlı olacağını, ilerlemenin ancak böyle sağlanacağını yazıyor.

Mustafa Kemal, Karabekir'e verdiği yanıtta Millet Meclisi'ne seçilecek olanların elden geldiğince nitelikli kişilerden ve uzmanlardan olmalarını sağlayacaklarını, seçilmiştir Meclisin bir başka seçilmiş Meclisçe denetlenmesinin ikilik yaratacağım, hazırlanacak içtüzükle komisyon; (ara uzman kişilerin seçilebilecekleri kaydedilerek Karabekir'in önerilerini benimsemediği bildiriliyor.

Karabekir, bu yazışmaları aktardıktan sonra şu yo-

rumu yapıyor:

«Gerek hilâfet ve saltanat meselesi ve gerekse teceddüt (yenilenme) hareketlerimiz hakkında diktatörlükle veya m ütehassıslarımızla yürümek meselesi Ankara'ya geldikten sonra anlaşmazlıklarımızın esasınıteşkil etmiştir.»

Saltanat Lağvıve Hilâfetin Âl-i Osman'da Bırakılması

Kâzım Karabekir ne istiyordu?

Saltanatın kaldırılmasını ancak hilâfetin Osmanlı sultanlar ının birinde kalması!

Karabekir, hangi düşüncelerle bu görüşünü savunuyordu?

«...Hükümet şeklinde, ben, tetkik ve tetebbularıma (incelemeler) ve görgüve tecrübelerime dayanarak hilâfet ve saltanat şekillerinin bir arada devamını, kalkınmamız için olduğu kadar dışsiyasetimiz için de zararlıgörüyordum. Hele hanedanıdeğiştirmek, hem millîbirliği sarsacak, hem de medenîcihana karşıbir gerilik gösterecekti. Kalkınmamız için zararlıdır. Çünküher kim olursa olsun, halk içinden uzun müddet çekilip, saraylarda, ancak muhitin gözleriyle ve kulaklarıyla vatan ve milletin halini seyir etmek artık bu asırda ileri milletler için bile za rarıgörünürken bizim gibi medeniyet camiasında gerilerde kalmışolan bir millet için daha zararlıolacak idi.

Devlet reisinin etrafını birtakım dalkavuk almasına ve bunarın milletle devlet reisi arasında sağır bir sed teşkil etesine mani olabilmek için hilâfet ve saltanatı bir elde toplamamak en başta gelen bir tedbirdir. Bundan başa, hilâfet dinle, padişahlık ise dünya işleriyle ilgili olduuc1ğundan biribirine zıddır. Bunun için iki ayrı şahsiyete ih tiyaç vardır.

Dış siyasetimiz için zararlıdır. Çünkü Papa'nın aynı zamanda kral olması bize ne kadar garip görünürse halienin padişah olması da müterekki milletlere (ileri milletere) o kadar garip görünür. Bu halin devamı yine aleyhiize neşriyat ve propagandaya sebep olacaktı.

Şu halde saltanatı hilâfetten ayırmamız lâzımdı.

Bu lüzumu halkımıza kolaylıkla anlatabiliyorduk. Esa

sen Milli Hükümet ile başarılan İstiklâl Harbi de bize hak
veriyordu. Şimdi mesele ayrılan saltanatı ne yapmakta idi?
Bu mevkiye yeni bir hanedan mı getirecektik? Yoksa es
ki hanedandan bir başkasını mı koyacaktık?
Her iki sık da milleti ikiye ayırabilirdi. Ve günün bi
rinde kuvvetli bir şahsiyet kimse öteki hanedanın elinden
diğer unvanı da almaya kalkabilir ve tarihimizin seyri bir
daire üzerinde yürüyerek ayrıldığımız noktaya gelebilirdi.
İslam âleminde Osmanlı Hanedanı mevkisini daha ziya
de hilâfet makamı ile tanımıştı. Şu halde saltanat lâğv edi
lerek en tekâmül eden bir idare sistemi olan cumhuriyete
gitmek ve hilâfeti de olduğu yerde ve şahsiyetlerde bırak
mak bize en uygun bir tarz olacaktı. Zaten fiilî sahada
dahi bu iş kıvamına gelmiş bulunuyordu. Şark halkının ve
ordumuzun bu şekil hazm ve kabul edeceğini ve hatta
memnuniyetle karşılayacağını da yakından biliyordum.
Fakat M. Kemal Paşa'nın hilâfet ve saltanatı alması ha
linde fikren ve fiilen aleyhte tezahüratı da şüphesiz gö
rüyordum.»

Karabekir, bu düşüncelerle Ankara'ya gelir. Bugünkü Dışkapı semtinin bulunduğu yerde Karabekir, M.Kemal Paşa ve arkadaşlarınca tören kıtası ile karşılanır. Sarılır; öpüşürler. Ertesi gün M. Kemal Paşa ile birlikte Bursa'ya gitmek

Özere trene binerler. Yanlarında Rafet Paşa (Bele) ve Milî Savunma Bakanı Kâzım Paşa (Özalp) da vardır.

M. Kemal Paşa, yanında Rafet ve Kâzım Paşa olmak üzere Karabekir'in kompartımanına gelirler.

M. Kemal Paşa sorar:

«Refet Paşa, Padişaha ne diyecek?»

Karabekir:

«Halife Hazretleri, derler.»

M. Kemal Paşa:

«Bu şekil iyi. (Halife Hazretleri) dersiniz olmaz mı Rafet Paşa?»

Karabekir, trende, Mustafa Kemal Paşa'ya saltanat ve hilâfet konusundaki düşüncelerini açar. Sonrasını Ka-rabekir'den öğrenelim:"

«O, henüz kati olarak teklifimi beğenmiş görünmüyor; fakat itiraz da etmiyordu. Bursa'da Fevzi ve İsmet Paşaların da fikirlerini alacaktı. Bu mütalâamı bu arkadaşlara da söyledim. Onlar da ayrıca M. Kemal Paşa ile görüşüler.

Ortaya yeni bir formül çıktı:

Mustafa Kemal Paşa'yı en küçük şehzadeye hilâfet ve saltanat naibi ve aynı zamanda diktatör yapmak!

Naibliği İsmet, diktatörlüğü de Fevzi Paşa bana söyledi.

Ben de uzun uzadıya iç ve dış mahsurları izah ettim. Ve şehzadeye naibliğin hilâfet ve saltanat makamına çıkmak için bir basamak olacağını, hürriyeti en gaddar bir hükümdardan kurtaran ve istiklâlini de bütün cihana göuc1ğüs gererek kendi kanıyla kazanan milletimizin vasiye muhtaç olmadığını izahla bu gibi geri fikirlere ordu komutanları sıfatıyla zahir olmamaklığımız (farka çıkmamaız, destek olmamamız) lüzumunu ileri sürdüm.»

51

ALTI

Lozan Konferansı'nda TBMM hükümeti Hilâfet ve Salanat konularında hangi görüşü savunmalıydı?

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya «saltanatı lâğv ve hilâfeti âl-j Osman'da bırakarak» gidilmesini uygun gördüuc1ğünü anlatıyor. Karabekir, o sıralarda kullanılan «Kemast» sözcüğüne de şu gerekçe ile karşı çıktığını yazıyor:

«İstanbul'da ortaya çıkan ve Sarıkamış'taki Varlık gazetesinde tenkide uğrayan Kemalist tabirinin ecnebi gaetelerde de gittikçe yayıldığı hakkında mütalâamı şöylece söyledim :

(Daima iftihar edeceğimiz Türk milliyetçiliği ve Türk demokratlığı, millî birliğimizi ve millî kuvvetimizi perçineyen, bir düze de artıran amilleridir. Bu güzel vasıflaımız, Türk varlığını ve Türk kudretini müterakki cihana (ilerleyen dünyaya) en doğru ve en kolay anlatılabilir. Kayağı bilinmeyen Kemalist tabiri21 etrafında toplanmış bir azlık ifade ediyor. Halbuki, bütün millet etrafımızdadır. Buun için dar çerçeveli bir tabire iltifat buyurmayın.)

Mustafa Kemal Paşa, hakkımdaki düşüncesini apaçık şöylece ifade etti. Ve başka mütalâada da bulunmadı:

«Sulh heyetimize seni baş murahhas olarak göndere-mem. Çünkü kafanla hareket edersin, İsmet Paşa'yı gönereceğim, çünkü sözümden çıkmaz.»

Ben de şu cevabı verdim:

«Hakkımdaki teveccühlerinize teşekkür ederim. Zaten Gümrü ve Kars konferanslarında baş murahhas olarak tainime karşı diplomat olmadığım için atfımı rica etmiştim. Israr buyurduğunuz için kabul etmek zaruretinde kaldım. Avrupa diplomatlarına karşı yine beni çıkarmanız Türkie'nin biricik diplomatının bir ordu kumandanı olduğu manzarasını arz edeceğinden millî menfaatlerimize uygun düşmezdi.»

Karabekir görüşlerinin M. Kemal, Fevzi ve İsmet Pa-şalarca kabul edildikten sonra sıranın kim halîfe olacağı konusuna geldiğini anlatır.

52

Atatürk. Sultan Vahdettin'in, Karabekir de Mecit Efeni'nin halife olmasını isterler.

M. Kemal Paşa, Vahdettin'in halifeliği için şu gerekuc1çeyi ileri sürer:

Karabekir olayı şöyle anlatır:

«Mustafa Kemal Paşa, Vahdettin'in kalmasını istiyordu. Sebep olarak da suçlu olduğundan sözümüzden çıkmayacağını, eğer Mecit Efendi halife olursa, bize zorluk çıkarabileceğini ileri sürüyordu. Buna karşı benim mütaâam şuydu:

Millete baği (serkeş) diyen, bizi asi diye fetva çıkaarak idama mahkûm eden .ve düşmanlarımızla birleşerek millî hükümetimize karşı halife ordusu gönderen bu adam tutmak millete karşı olduğu kadar tarihe karşı da bizi küçük düşürür.

Yeni halifenin kıyafet ve vazifelerini tesbit etmekle ona bir hat çizebiliriz.

Fevzi Paşa da benim mütalâamı kabul etmekle karanınız :

Padişahlığın lağvı ve hilâfetin âl-i Osman'da kalmaı ve halife olarak Mecit Efendi'nin getirilmesi.»

Meclisteki Görüşme

M. Kemal Paşa, Karabekir, Fevzi ve İsmet Paşalar. Ankara'ya dönerler. Karabekir, Hamdullah Suphi Bey (Tanıöver) TBMM kürsüsüne çağrılır.

Karabekir. TBMM kürsüsünde şu konuşmayı yapar: «... en acemi neferinden kalbinde Allah korkusu, sonra sevgili Peygamberimizin aşkı, ondan sonra da Büyük Milet Meclisi'mize hürmet ve itaat yatıyor.. Bugün milletiizin birliğini temsil eden bu nurlu meclisimizin yarattığı milli zaferlerle, şarkta ve garpta milletimizi saran esaret zinciri nasıl kırıldı ise inşallah son halkaları olan ve İstanbul üzerinde kalan bakiyesi de pek yakında bu surette parçalanacaktır. (..). İnşallah millî zaferlerimiz gayesini taamen idrak ettikten sonra ordularımız tabiatıyla hal-i sulhe geçerken bu millî birliğimiz sayesinde ilim ve irfan

ordularının da seferberliği başlar ve hariçten bizi sarsmak isteyen esaret zinciri gibi dahilde de bizi aynı surette saan fakir ve cehle karşı aynı surette her taraftan hücum ederiz. Ve Cenâb-ı Allah'ın inayeti ve sevgili Peygamberimizin bize olan yardımı ve büyük milletimizin birliği sayeinde yakında refaha ve saadete ve İlm-i irfana kavuşuuz. Ve biz de bu surette ebediyyen mesut oluruz»21.

TBMM'nin 30.10.1922 günlü oturumu ilginçtir.

Meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplaır, gündemde iki konu vardır:

Sadrazam Tevfik Paşa'nın TBMM'ne çektiği telgrafar ve Hilâfet sorunu.

İstanbul (hükümeti Sadrıazamı Tevfik Paşa'nın mekubu okunur. Tevfik Paşa, Lozan Konferansı'na İstanbul hükümetinin katılmasını istemektedir. M. Kemalpaşa da Tevfik Paşa'ya verdiği yanıtı okur. tartışma açılır! Milletekilleri İstanbul hükümetini sert dillerle eleştirirler.

Karabekir, o günkü oturumu şöyle anlatır:

«Orada Dr. Rıza Nur Bey2- de vardı. Bana mütalâamı sordu:

(Saltanatın lağvı ile hilâfetin âl-i Osman'da bırakılası kararımızın Meclis-i Ali'ye teklif zamanıdır) dedim.»

Mustafa Kemal Paşa da Dr. Rıza Nur Bey'e «O takriri yaz» dedi. R. Nur Bey «pekiyi» diyerek çıktı. İkimiz yalnız kalınca M. Kemal Paşa bana şöyle dedi:

«Kürsüden Padişah hükümeti hakkında şiddetli beyaatta bulunmanı, fakat hilâfetin âf-i Osman'da bırakılması hakkındaki fikrini izhar etmemeni rica ederim.»

Ben de «pekiyi Paşam» dedim.

Ve Meclise giderek söz aldım ve aynen şunları söyledim :

«İstiklâl Harbi'mizde düşmanlarımızın mesaisini teşkil eden ve milletimize karşı her fenalığı yapmaktan çeinmeyen bir gurubun bugün de şanlı sulhumuzu bozmak ve karıştırmak için aynı fenalığa karşı adım attığını göüyoruz. Ervah-ı habise (kötü ruhlar) gibi karşımıza çıkan bu şehinşah vekilleri, eğer İstiklâl Harbi'nin başlangıcında yalnız orada değil şarkın en ücra yerlerine ve en ma-

sum halkın arasına kadar fesat fillerini salmasa idi, hatta benim kıtamın, benim karargâhımın içine kadar Ferit Paşa melunu zehirli mektuplar göndermemiş olsa idi, buün bu şerefli günlere biz iki sene evvel kavuşacak idik.

Bugün bu adamların bizimle beraber sulh salonuna, hatta kapısına kadar girmesine pek büyük bir şiddetle mukabele etmeliyiz. Zira, bizim bu mukaddes çatı altında, bizim milletimizin akan kanları, masumiyetlerini biz cihana lâzımı kadar doyuramıyoruz. Binaenaleyh, eğer bu herifler, bizim şanlı milletimizin şanlı sulh heyeti ile Avrupa'da görünecek olursa cihan efkâr-ı umumiyesine, (İşte Türkiye denilen iki kuvvet mevcuttur, aralarında ittifak yokur) şeklini verecektir. Bunlar, yazdıkları şeyde, Babıali kelimesini Büyük Millet Meclisi'ne takdim etmek şeytanığım da bırakmıyorlar.. Bize Antanta'nın Ermeni ve Yuan kuvvetlerini kendi kuvve-i tedibiyesi (terbiye gücü) gibi meydana çıkardığı zaman., daha ilk günde ervah-ı ha-biseyi (kötü ruhları) unutmadık.

Ferit Paşa devresi kapandıktan sonra 2. Tevfik Paşa perdesi açılıyor. Bunlar birer kukla, birer Karagöz gibi idrakten mahrum, vicdandan mahrum bir takım insanlardır. Binaenaleyh, gerek fetvaları gerek bu muhaberatı (yazışmaları), ihanet dosyasına koymakla beraber, bugün TBMM kati emriyle ve ilk fırsatta İstiklâl Mahkemesiyle bu adamlara lâzım olan muamele yapılmalıdır. Bugün İstanbul'un milyonla mazlum insanları bizimle beraberdir. Ve inliyorlar. Binâenaleyh, zan ediyorum ki, buradan çıacak ufak bir işaret bu melunları ayak altında çiğnete-cektir.. Bu telgrafın

metninde, eğer Babıali gitmezse islâm âleminde büyük bir tesir yapacağı beyan ediliyor.

Harb-ı Umumi'de (1. Dünya Savaşı'nda) cihat ilân edilmişken, ben mütemadiyen - kendi şahsıma kumandan olarak söylüyorum - gerek Çanakkale gerekse Irak'da islâm askeri ile harp ettim. Halbuki bugün İstiklâl Harbi'ni yaparken ve aleyhimize bir cihat fetvası çıkarılmış iken şarkta telâm kardeşlerimizle en yakın temasta idim. Onlar ilk ellerini bize, Anadolu milletine uzatmışlar ve İstanbulhükümetini telin etmişlerdi. Demek oluyor ki, oradan

çıkan cihadın değil millet birliğinin, milletin ruhundan doğan azmin kıymeti vardı.

İşte buna en güzel misal İran, Afgan gibi islâm kardeşlerimizin Ankara'da bulunmasıdır... Milyonla ehl-i isâm bu üç-beş habisi (alçağı) tel'in ediyorlar. Bu kadar felâketli günler geçirdikten sonra, onların telgraflarını, hâlâ bir kâbus gibi bu millet üzerine çöken bu zulümlerini sessiz sedasız bırakmamalı, onların hiç olduğunu bütün âlem-i İslama göstermeli ve katiyen sulh mahalline bunların ayaklarını attırmamaya çalışmalıyız»"".

Karabekir, alkışlarla karşılanan bu konuşmadan sona kürsüden iner inmez M. Kemal, 63 milletvekili tarafınan imzalanan «hilâfetin kaldırılmasına» ilişkin yasa öneisini Karabekir'e uzatarak imzalamasını ister.

«Esbab-ı mucibesini ve 6 maddesini gözden geçirim. (4. maddesinde):

«Hanedan âl-i Osman madum (yok olan) ve tarihe müntekildir (devredilen)» kaydını görünce M. Kemal Paşa'ya dedim ki:

«Paşam, kararımız bu mu idi? Hilâfetin Osmanlı hanedanına ait olduğu hakkında apaçık bir takrir daha veilmek şartıyla imzalarım.»

«Bir endişeniz mi var?» diye sordu.

«Bu cümleyi okuyan herkeste aynı endişeyi tabii bulurum, dedim.

Ve takriri 64. imza olarak imzaladım. Benden sonra Dr. Adnan Bey'e (Adıvar) ve daha üç mebusa imzalattı. Bir aralık odaya İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey (Orbay) girdi. Takrir ona da imzalattırılmak istendi. Rauf Bey o cümleyi görünce (ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?) diye bağırdı.

Mustafa Kemal Paşa, işin ters bir mecraya geleceğini görünce takriri aldı ve :

— Ben sizin endişenize hak verdim. Durun, o cümeyi silip tashih edeyim, diyerek masanın üstünde (Hanean Âl-i Osman) kaydını sildi (İstanbul'daki Padişahlık) diye yazdı.

Bundan sonra 69. olmak üzere Rauf Bey'e de imzalattı. Ve sonra 81. olmak üzere kendileri imzaladı. Ve takrir Meclise arz olunmak üzere içtima salonuna götürüldü.

Belki bizim münakaşalarımızın da etkisiyle ortaya şu söz yayıldı:

(Mustafa Kemal Paşa. hilâfeti ve saltanatı alıyor.)

Tanıdığım ve tanımadığım bazı mebuslar buna mani olmaklığım aksi halde birçok fenalıklar çıkabileceğini söylediler.

Ben de onlara (Saltanatın kaldırılması ve Hilâfetin de (Osmanlı Hanedanında kalması) fikrinde olduğumu ve bu esasta bir takrir hazırlamak üzere bana bir gün kazandırmalarını rica ettim.

Bunun üzerine birçok mebus Meclisi terk etti. Bunun için takrir tayini esamiye (ad okunarak) reye konunca 132 kabul, 2 red, 2 de müstenkif olmak üzere reye iştirak edenlerin 136 olduğu görüldü.

Nisap için 25 reye lüzum olduğundan «yarın tekrar reye vaz edeceğiz» diyen Reise «yarın içtima yok» sesleri cevap verdi.

«O halde çarşamba günü olur» cevabı verildi.

Mustafa Kemal Paşa bu vaziyetten canı çok sıkılmışı. Beni odasına çağırdı ve bu vaziyetin mânâsını sordu. Ben de şöylece söyledim:

— Memlekete olan bağlılığım ve size olan samimietim her zaman olduğu gibi şimdi de fikrimi apaçık söyemeye beni mecbur kılar. Meclisin ekseriyetini kayıp etiş olması bir tezahürdür. Bu takrirle sizin hilâfet ve salanatı almak olduğunuz kanaati belirmiştir. Kök de salaktadır, korkarım ki, bu takrir çarşamba günü içtimauc1ında galiba daha az rey bulacaktır. Çok nazik bir iş üzeindeyiz. Hilâfet ve saltanatın hanedan değiştirilmesine karşı vakit vakit beliren tezahürün f'ili bir şekilde inkılâından (dönüşmesinden) korkarım.

Garp halkı ve ordusu hakkında söz söyleme selâhi-yetim yoksa da işin vahim bir neticeye varabileceğini teasa geldiğim mebusların hâlet-i ruhiyesi

göstermekteir.

«Ya fikren ve fiilen tezahürattan endişe ederek Şarkan geldiniz, diye kızgın cevap aldım. Dedim ki:

«Evet, sizin Hilâfet ve Saltanatı almanız arzusunu haer aldım. Buna karşı şarkta emrivaki (oldubitti) beklemek ve zuhura gelecek tezahürat karşısında işin nerelere kadar varabileceğini kestiremediğimden halimize ve tarihiize karşı fikrimizi Büyük Millet Meclisi'nde beyan etmek ve daha önce sevgi ve saygı ile bağlı bulunduğum başkomutanımı ikaz etmek istedim.»

Kulis ve Görüşme

Meclis, tarihsel günlerini yaşamaktadır. Karabekir, M. Kemal Paşa'ya karşı olan milletvekillerinin M. Kemal Pauc1şa'nın Mecliste dinsel içerikli konuşmalarından örnekler getirdiklerini anlatır.

Bu kulis çalışmalarında M. Kemal Paşa'nın şu konuşaları konu edilir:

«1 Mart 1922 tarihli nutkunda :

«Efendiler, İstanbul Cenâb-ı Peygamberimizin bizzat alâka gösterdiği Ebâ Eyyûb Ensarî Halid Hazretleri'nin on dört asırdan beri meşhedinin temas ve nezaret-i ma-neviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Milletimiz bu şehr-i dilârada (gönül alan şehir) beş asır makam muallâ-ı hilâeti (yüce hilâfet makamı) muhafaza etmektedir.»

20 Temmuz 1922 tarihli nutuklarından :

«Meclis-i âlinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas ananat-ı milliye ve mukaddesat-ı diniyemize tamamen mahfuz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o olmasa tevfik-i hareket ederek neticeyi mesudiyeye (mutlu sonuca) vasıl olacağınan şüphe yoktur.»

Daha buna mümasil beyanat ve mefkure hatıralı ve imzalı ayrıca sarıklı fotoğraflarını gösterdiler.

Bunları vaktiyle benim de öğrendiğimi ve aynı kararı beslediğimden yeni kararlarla aralarında bulunmak için geldiğimi söyledim.

Herkes benden medet umuyordu. Benim, saltanatı kaldırmak ve hilâfeti de Osmanlı Hanedanında bırakmak hususundaki fikrime itiraz edene

rastlamadım. Şu halde 1 Kasım için bu esasta bir takrir hazırlanmasını ve benim de ayrıca teşebbüste bulunacağımı bazı arkadaşlara söyedim.

Bu zatlar ileri giderek M. Kemal Paşa'ya 20 Temmuz 1922 celsesinde başkomutanlık kendisine tevcih olunuren, zaferle beraber diktatör olarak istediğini yapacağından endişe edenleri tatmin için verdiği vaadi kendisine hatırlatmayı istiyorlar ve nutkunun şu parçasını okuyorardı :

..Makam-ı riyasetinizde bulunmakla mubahi olan (güahı ve sevabı olmayan) acizleri o gün iki kere mesut olaağım. İkinci saadetimi temin edecek husus, benim bunan üç sene evvel dava-yı mukaddesimize (kutsal davaıza) başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebil-mekliğin olacaktır... Hakikaten sine-î millette serbest bir ferî millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vakıf-ı Hakayık (gerçekler) olarak hak ve vicdanında manevî ve mukaddes haklardan başka zevk tanımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun maddî makamatın bir kıyeti yoktur.)

Bir de suretini aldıkları, Rıza Nur Bey'in yazdırdığı takriri okuyorlardı. Esbab-ı mucibede mühim olan şu kayıt vardı:

«Eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim (yıkılmış) olup yerine yeni ve milli bir Türkiye devleti, yine o zamanan beri padişah merfu (kaldırılmış) olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur, deniyor ve sonunda «binaaleyh bervechi (olduğu gibi) ati (gelecek) kararın ittiazını rica ederim.»

Maddeler aynen şöyledir:

1— Osmanlı imparatorluğu otokrasi sistemi ile be raber münkariz (tükenmiş) olmuştur.

2— Türkiye devleti namıyla gene. dine, millî bir halk hükümeti esasları üzerinde müessis Büyük Millet Meclisi hükümeti teşekkül etmiştir.

3— TürkiyeCumhuriyeti Hükümeti münkariz Os manlı İmparatorluğu yerine kaim olup hudud-u millî da hilinde yegâne varisidir.

4— Teşkilât-ıEsasiye Kanunu'yla hukukî hüküm ranı milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlık madun ve tarihe müntekildir.

5— İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp

İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Bina enaleyh aralarında umur-ı idaresi de Büyük Millet Mec lisi Hükümeti memurlarına verilmelidir.

6— TürkiyeHükümeti hakk-ı meşru olan makam-ı hilâfeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır..

YEDİ

Sorun nasıl çözülecekti?.

Kartlar açılmış; köprüler de atılmıştı.

Karabekir, bu gelişmeleri şöyle anlatıyor:

«Vaziyet çok nazikti.

Sakarya zaferinden sonra üç rütbe alarak müşir oluş olan ve en büyük unvan sayılan Gaziliği de almış buunan herhangi bir başkumandanın daha büyük ve son olan bir zaferden dolayı alacağı rütbe üç ay önce Meclis kürsüsünden yaptığı vait mucibince sine-i millete bir fert olmasının hakikatte kolay olmadığını gösteriyordu.

Gerçi ben buna bir çare bulmuştum: Önce saltanatın ilgası ile Hilâfeti Osmanlı Hanedanında bırakmak suretiyle sulhumuzu akdetmek.

Bundan sonra Cumhuriyet'! ilan etmek ve cumhurre-isliğine sırf tarihi bir nam almak suretiyle mükâfatlandırmak ve maddî olarak da ölünceye kadar bu makamın terfihlerinden istifade etmek üzere M. Kemal Paşa'yı intihap etmek ve millet kürsüsünden verdiği vait mucibince

istifasından sonra halka serbest cumhurreisini intihap ettirmek.

Fakat birtakım kollayıcılar, bunu, benim kendi yerine geçmekliğim için bir tertip olduğu hakkında Gazi'ye lâf yetiştirmişlerdi. Gıyabımda (Karabekir'le çok .çetin uğraşacağım) dediğin] de işittiğimden çok nazikleşen vaziyetimi hün-ü idare ve aynı zamanda milletimizin menfaatlerine uygun gördüğüm fikrin kabulünü temine uğraşıyorum.

İlk iş, herkesin iyi karşıladığı ve milletin selâmetine en uygun formülün Gazi'ye kabul ettirilmesiydi. 31 Ekim sabahı İsmet Paşa'yı buldum ve ona Meclisin ekseriyetinin bulunmamasının yarın daha fena bir şekilde tecelli edeceğini, o kadar büyük tehlikeleri atlatıp büyük zaferler kazandıktan sonra siyaset sahasında beceriksizlik neticesi halkı ve orduyu dile

getirmenin maddî ve manevî mesuliyetinin Şark ve Garp Cephesi kumandanlarının biinci derecede omuzlarına yükleneceğini uzun uzadıya anattım.

İsmet Paşa «Biz ne yapabiliriz?» dedi.

Ben «Birlikte Çankaya'ya Gazi'yi ziyarete gideriz ve şunu söyleriz:

(Şark ve Garp Cephesi Kumandanları sıfatıyla Başomutanımıza arz ederiz ki, yazdırıp imzalattırdığınız takir, herkeste hilâfet ve saltanatı sizin alacağınız endişesii doğurmuştur. Mebusların çoğu bunun -aleyhindedir. Ve mesuliyetten korkarak memleketlerine gitmek üzere haırlanıyorlar. Şark ve Garp'ta halkın, vukku tabii olacak olan tezahürata karşı ordularımızın karşı durması imkânı yoktur. Bilâkis ordunun bu tezahürata iştiraki mümkünür. Bunun için bu takririn geri alınmasını ve bunun yeini (Saltanatın kaldırılması ve hilâfetin Osmanlı haneanında bırakılması) esasında yeni bir takririn ortaya konası lâzımdır. Aksi halde hiçbir mesuliyet kabul etmiyouz.»

İsmet Paşa, teklifimi muvaffık buldu; fakat söz kendisinin idare edeceği, benim mümkün olduğu kadar sükût-u

muhafaza ile Gazi'mizi kızdırıp işi inadına fena mecraya dökmek tehlikesine maruz bırakmamaklığımızı teklif etti. Ben de bunu - maksadı temin etmeleri şartıyla - kabul ettim.

31 Ekim sabahı Çankaya'da Gazi'yi ziyaret ettik. Salona girince:

—Hayrola, Şark ve Garp Cepheleri komutanları bir arada, ne haber?., dedi.

İsmet Paşa da ziyaretimizin maksadını teklif ettiğim tarzda apaçık söyledi. Gazi sükûnetle dinledi. Fakat renkten renge giriyordu. Kızdığı zamanlardaki mutat uzun iç çekişleri ile sigarasını da içiyordu. İsmet Paşa'nın sözü bittikten sonra eline bir kâğıt kalem aldı ve bana sert sert bakarak:

y— Peki Paşam, ne tarzda -istiyorsanız söyleyin yaayım., dedi.

—Paşa Hazretleri, umumun arzusu: (Saltanat mül gadır; Hilâfet Hanedanı âl-i Osman'a aittir)'den ibarettir.

Rıza Nur Bey takririn 6. maddesini tadil edici yeni bir takrir teklif eder. Netice esaslı ve bütün milletin sevinçle

kabul edeceği bir kanun yapılması ve kabul edilmesiyle
mesele güzel hal olur., dedim.

Bunun üzerine bu tadil takririni her üçümüzün de söze karışmasıyla tesbit ettik. Gazi bana şu teklifi yaptı:

—Yarın Meclis'te ekseriyeti temin için ikinci Grup24 azasıyla da görüşerek tadil teklifini anlat. Herhalde yarın ekseriyeti temine çalışmalısınız..

İşte ortaya koyduğum formül nihayet bu surette Şark ve Garp Cephesi komutanları arasında Başkumandanın kendi eliyle yazarak 1 Kasım için hazırlanmış oldu.

Öğleden sonra 4'de 3. kolordu komutanlığından mebus olan Selâhattin Bey'in23 evinde İkinci Grup'un ileri gelen ve eskiden tanıdığım arkadaşlarla görüştüm. Ve yarın için hazırladığım tadil teklifini ve esas formülümüzü uzun uzaıya münakaşa ettik. Muvaffık gördüler. »Ve akşam gruparında görüşeceklerini ve yarın Meclis'te ekseriyetin teminini ve hayırlı kanun çıkaracağımıza yardım edecekle-

rini vaad ettiler. Ben de ayrıca diğer bildiklerimi yarın için temin ettim.

Saltanat Kaldırılıyor

TBMM 1 Kasım 1922 çarşamba günü açılır. Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur ve 54 arkadaşının verdikleri deuc1ğişiklik önergesi okunur.

Saltanatın ve hilâfetin kaldırılmasını düzenleyen yasa önerisinin 6. maddesi şu biçimde değiştirilmektedir:

«Hilâfet Türklere, hanedan âl-i Osman'a aittir. Türiye devleti makam-ı hilâfetin istinatgahıdır (dayanağıır).. Halifeliğe TBMM tarafından hanedanın ilmen ve ah-lâkan eslâh ve erşet (iyi ve ergin) olanı intihap olunur.

TBMM hükümeti hakk-ı meşruu olan mâkam-ı hilâfei esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracaktır..'

İkinci grupta Selâhattin, Hüseyin Avni ve arkadaşları olmak üzere 26 imzalı - aynı mealde - bir takrir verdiler.

İlk sözü Gazi aldı.

Peygamberimizi ve hilâfeti medh ve sena etti. Çok uzun süren sözlerinin sonlarında : ,

(Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye deveti için ve bütün islâm âlemi için no kadar feyizkâr olaağını da istikbal bütün vuzuhla gösterecektir.. Türk ve islâm âlemi devleti bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla da dünyanın en bahtiyar devleti olacaktır) dedi28.

Takrirler, Şeriyye, Adliye ve Kanun-u Esasî Encümenerine havale olundu. Encümenler birarada toplanarak müakereye başladılar. Biz üç komutan bu tarihî müzakeede bulunduk. Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar da söz söylediler. Bana ağzımı açmaya hacet kalmadı. Uzun müakere ve münakaşalardan sonra istediğimiz iki maddelik bir kanun lâyihası vücuda geldi. Guruptan sonra da Mecise arz olundu. Ve okunduktan sonra tayin-i esamiyle (ad okunarak) reye konulmasına Gazi itiraz etti. Bunun üzerie Reis:

(Üç encümenin müttefikan ihzar ettikleri beyanname ve mevadı kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar efendim. Müttefikan kabul edilmiştir.)

Bu akşam mevlit kandili idi. Bu tarihi amelenin hayırlı olmasına beşarettir (müjdedir) denildi. Bu akşam ve ertesi gün bayram kabul edildi.

5 Kasım akşamı İsmet Paşa heyeti tren ile hareket ettiler. 17 Kasım'da Vahdettin bir İngiliz zırhlısıyla kaçtı. 18 Kasım'da Millet Meclisi'nde Vahdettin'in halline ve halife olarak Mecit Efendi'nin ilânına mevcut 162 reyden 148 reyle karar verildi. 9 müstenkif, 3 rey Selim Efendi'ye, 2 rey de Abdülrahim Efendi'ye verilmişti.

İstiklâl Harbi'nde olduğu gibi bu inkılâp hareketlerimizde de fikirlerimizi serbestçe bildirmek ve münakaşadan çekinmemek suretiyle ben vazifemi büyük bir vicdan hazzıyla yaptığım gibi kendisini ilk günden gerek İstanbul Hükümetine ve gerekse henüz tanıyan halka karşı muafaza ve tanıttırmaya çalıştığım Başkomutanım ve eski silah arkadaşım Gazi Mustafa Kemal Paşa da benim fiir ve münakaşalarıma kıymet ve ehemmiyet vererek hepini kabul etmişlerdi.

İsmet Paşa'nın gaybubeti (yokluğu) müddetince yanından ayrılmamaklığımı istemeleri ve beni her seyahatlerinde beraberinde gezdirmeleri de sulhten sonrası için de birlik ve beraberliğimiz için ümit verici bir beşaret telâkki ederek emniyetlerini daha ziyade kazanacak vec-hile samimi müşaviri olmuştum. Bu halin devamını çekemeyenleri ve

istemeyenleri de daima hesaba katarak hatt-ı hareketimi tayin ediyordum. Bunun için de mesaimi maarif cephesine tevsik etmiştim.»

Karabekir, Doğu'dan beraber getirdiği çocuklara Ceeci'de atış talimleri yaptırttığını, millî talim ve terbiyenin planlanması için programlara beden terbiyesi derslerinin konmasını önerdiğini yazıyor.

Mustafa Kemal, 4 Kasım günü Türk Ocağı'nda Kara-bekir'in söz ve müziğini yaptığı «Sanayi» adlı oyunu izer ve oyundan sonra Karabekir'e «Bolşevikler bu kadar

64

güzel ve tesirli bir oyun yapıp da esas meslekleri propagandayı yapamıyorlar» der..

Karabekir, savaştan sonra Genelkurmay başkanı olayı beklemektedir. Bu niyetini M. Kemal Paşa'ya açar. M. Kemal Paşa, Karabekir'e Millî Savunma Bakanlığını önerir. Karabekir, Genelkurmay Başkanlığını ister.

«M. Kemal Paşa da mütalâamı muvaffık bularak birlikte mesai ve seyahat yapmaklığımızı bildirdiler. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne milli talim ve terbiye hakkında makaleler yazmaklığıma müsaade buyurdular. Ben de bir seri makale yazdım. Maarifimizle ve mekteplerimizle de sık temaslarda bulundum.

Mustafa Kemal Paşa geleneğe çok riyetkâr bulunuyordu. Kalpağını yemekte bile çıkarmıyordu. Resmi başlık kumaştan idi. Bursa'da Fevzi ve İsmet Paşalarla hep beaber bir arada bulunurken ben de kalpak aleyhinde buundum. Ve kapalı yerlerde başı açık bulunmanın fayda ve lüzumunu da söylemiştim.

Ben, öteden beri yanlarına başı açık girerdim. Bunu hâlâ temin edememiştim. M. Kemal Paşa da benimle lâtife edip duruyordu.

— Karabekir'in kusuruna bakmayın, o öteden beri bauc1şı açık yanımıza gelir...

Halk Fırkası...

M. Kemal Paşa, parti kurmak kararındaydı. Bu parti nasıl bir parti olacaktı? Müdafaa-i Hukuk örgütleri partie mi dönüşecekti? Partinin ideolojisi ne olacaktı?

Karabekir bu konuda da endişelidir:

«Gazi'nin ne yapmak istediğini herkes merakla bekliyordu. Bunu ben de çok merak ediyordum. Siyasî bir fıra teşkil etmek fikrinde olduğunu öğrendim. Fırkaya (Müdafaa-i Hukuk) adını vermek arzusundaydı.

İttihat ve Terakki'nin yaptığı hatayı yapmamalıyız. Keşke onlar da çok ısrar ettiğim tarzda başka isim alsalardı da İttihat ve Terakki herhangi bir millî tehlike karşısında

mîllî birliğe yarasaydı ve tarihte hep yüksek kalsaydı. İstikâlimizi kurtardığımız bir namı siyasî bir cemiyete vermek doğru olmaz mütalâasında bulundum.

(Halk Fırkası) adı muvafık görüldü. 2 Aralık'da Gazi bana Halk Fırkası'nı ilân edeceğini söyledi ve program müsveddesini de verdi.

—Lozan sulhu bitmeden ,acele edilmeseiyi olur...

fikrinde bulundum. 7 Aralık'da o teşebbüsünü matbuatla
ilân etti. 11 Aralık'da Mecliste görüşülürken ortaya (Pa
yitaht neresi olmalı?) sualini attılar. Nafia vekili Feyzi (mer
hum) :

—Meclis ne diyecek? Sen emir et olur biter... dedi.

İtiraz ettim ve evvelce takarrür ettirdiğimiz (kararlaşırdığımız) veçhile (İstanbul hilâfet merkezidir. Ankara da hükümet merkezi, payitaht tabiri artık kalkmıştır) dedim.

Birşey söylemediler. Fakat İstanbul'u tercih ettikleini his ettim.

(Mefkure Hatırası) ve Rıza Nur'un takriri kafamda canlandı.»

TBMM ikinci Grup'u, Karabekir'! ikinci başkanlığına seçtirmek ister. Karabekir bu öneriyi uygun bulmaz.

«Mecliste bir cereyan hasıl olmuştu:

Beni ikinci reis yapmak!

Bilhassa İkinci Grup bunu ısrarla istiyordu. Sebep olaak da (Gazi'yi iyi idare edebileceğimi) söylüyorlardı, ya-hut beni O'nun karşısına dikmek istiyorlardı..

Bunun doğru olmadığını, uhdemde Şark komutanlığı olduğu gibi M. Kemal Paşa -seyahatlerinde benim birlikte bulunmaklığımı arzu ettiklerinden beraberlerinde daha faydalı olabileceğimi söyleyerek beni intihap etmemelerini, isteyenlere bildirdim. Ve namzetliğini koyan Ali Fuat Paşa'ya rey vermelerini rica ettim. Buna rağmen 11 Kasım intihabında bana 64 rey verdiklerinden kürsüde beyanatta bulunmak zaruretinde kaldım. İkinci Grup'daki arkadaşlarla ortada ayrılık-gayrılık kalmamasının içte ve dışta şu aralık iyi tesir yapacağını Gazi'ye söyledim. Ve muvaffakiyetle onlarla arasını bulmaya hayli uğraştım.

1 Ocak 1923'de beş haftalık Lozan sulhunun hiç bir

neticeye varmadığını Maliye Müşaviri Hasan Bey (Saka)'-in Mecliste izah etmesi mesaimin pek yerinde olduğunu gösterdi.

6 Ocak'ta Gazi ile sulhten sonrası için hayli görüştük. Sulhten sonra herşeyin ilme dayanabilmesi için geçen 18 Şubat'ta teklif ettiğim (mütehassıslar meclisi) lüzumunu açtım. Ve diktatörlüğün millî birliği sarsacağını ve fikir hürriyetini hırpalayacağını ileri sürdüm. Fikirlerime yanaşmıyorlardı.

9 Ocak'ta telefonla, yakında seyahate birlikte çıkacağımızı, verecekleri nutuklar hakkında esaslar hazırla-; maklığımı bildirdiler. 10 Ocak'ta Mecliste, benim Müdafaa-i Hukuk grubu reisliğini kabul etmekliğim hakkında teklifler karşısında kaldım. Güya M. Kemal Paşa da bu reisliğin komutanlıkla birarada olacağını söylemiş. Bana birşey söylemediklerini ve benim bu makamlara gelmek-' ligimin henüz sulh müzakereleri çetin safhalar arz ederken komutanlar siyasete karıştılar diye fena tesir yapaağını söyleyerek bu teklifi kabul etmedim. f Akşam üzeri Gazi de Meclise geldi. Seyahat için ha-

zırladığım notlarımı verdim. Ve mütehasıslara kıymet ver- melerini de notlarıma ilâve etmiştim.

SEKİZ

«Talim Terbiye'de birlik lâzımdır.Mekteplerimiz her birinden çok farklıdır.

İlk tedrisatta birlik temin olunmalıdır.

Eskiusul mektepler... Medreseler bulunmamalıdır.

Dilimiz ve kitaplarımız arap ve acem kisvesinden kur-tarılmalıdır.»

Bunlar, Karabekir'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde î Yayınladığı, sonra da İzmir İktisat Kongresi'nde savunduuc1ğu görüşleridir.

Başkomutan ile Şark Cephesi komutanı arasında geruc1çi görüş ayrılıkları belirmiştir ama dostluklar bu görüş ayılıklarını unutturmaktadır.

M. Kemal Paşa o günlerde her gittiği yere Karabeir'! de götürür. Aralarında güven duygusu tamdır. M. Keal Paşa Karabekir'e. Karabekir de M. Kemal Paşa'ya içen ve yakın davranırlar.

14Ocak 1923 günü M. Kemal, Karabekir ve Fevzi Pa
şa ile trenle İzmir'e gider. Gazi o gün çok öfkelidir. Öf
kesinin nedeni de Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in çı
karacağı gazete için Ankara'ya matbaa makinası getir
mesidir.

«Gazi pek asabi idi. Muhaliflerden Ali Şükrü Bey27, (Ankara'ya matbaa makinası getirmiş.. Tan adında bir gazete çıkaracakmış, siz hâlâ uyuyorsunuz) diye yaver! Hüseyin Abbas Bey'e verdi; veriştirdi. Ve (yakın, yıkın) diye çıkıştı.

Yalnız kalınca kendilerini teskin ettim. Bu tarzdaki beyanatının dışarıya aks edebileceğini ve pek de doğru olmadığını ahlattım.

15Ocak'taEskişehir'deyken gelen haberde Afyon mebusu Şükrü Efendi'nin (Hilâfetin saltanat-ı havi olması) hakkında tab ettirdiği risalenin bugün Ankara'da intişar ettiği (yayınlandığı) haberi geldi.

Gazi buna çok kızacak diye beklerken daha çok düuc1şünmeye dalıyordu. Ve hilâfetin lüzumundan bahsediyordu!

İzmit'de de İstanbul'dan gelecek gazetecilerle görüşecekti28.

1 Kasım 1922 kararında Meclis kürsüsünden hilâfet ve islâmiyet hakkındaki nutuklarım gözden geçirdiği zaan kendilerine din bahislerini mühmel bırakarak (ihmal ederek) ilmî esaslarda görüşmelerin daha muvaffık ve kuvvetli olacağını teklif ettim. Ondan da, bundan da baisle münakaşayı idare etmeyi tercih ettiğini söyledi. Ve bol bol da her yerde Hilâfet-i İslâmiye'den daha çok bais etti.

1 Kasım nutkunun mühim yerlerini okuyalım:

...Efendiler.

Bu dünyayı beşeriyette asgari 100 milyonu mütecaviz nüfusta mürekkep bir Türk millet-i azimesi vardır, yine 100 milyonluk Arap kitlesi vardır. Mazhar-ı Nübüvvet ve Risa- let olan Fahr-i Âlem Efendimiz bu kitle-i arap içinde Mek-ke'de dünyaya gelmiş bir vücud-i mübarek idi. Ey arka-daşlar, tanrı birdir: büyüktür, âdat-ı ilâhinin tecelliyatına s bakarak diyebiliriz ki, insan iki sınıfta, iki devirde mütaâa olunabilir.

ilk devir beşeriyetin sabavet ve şebabet devridir (in-sanlığın gençlik devridir..)., ikinci devir, beşeriyetin rüşt-ü . kemal devridir (olgunluğa eriştiği devirdir). Beşeriyetin bi- rinci devrinde tıpkı çocuk gibi, tıpkı genç gibi yakından maddî vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzam eder gerektirir). ..Allah kullarının lâzım olan nokta-i tekâmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla işti-ali lâzıme-i ulûhiyetten addeylemiştir, (Allah'ı tanımak).. OnlaraHazret-i Âlem Aleyhisselâm'dan itibaren mazbut gayr-ı mazbut ve ona mütenahi (sonsuz) denecek ka-|dar nebiler, peygamber ve resuller göndermiştir.Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı diniye ve me-deniyeti verdikten sonra artık beşeriyet ile bilvasıta temas-bulunmaya lüzum görememiştir. Beşeriyetin

derece-i id-3ki (anlayış derecesi) tenevvür ve tekamülü (aydınlanma gelişmeyi)., her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilâhiye ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyuruştur. Bu sebepledir ki, Cenâb-ı Peygamber Hatemü'l-Enbiyâ olmuştur. Ve kitabı, Kitab-ı Ekmel'dir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa (Sallâllahü Aleyhi ve Selm)... diyerek doğumlarını, nübüvvet, risalet ve vefatlarını izah ve «bir vücudu mübarek» olduğunu beyanla doğumunun bugüne tesadüfüne «Inşaallah bu hayırlı tesadüftür» diyerek huşu ile duada bulundular.

Hilâfet intihabı tafsil olunduktan sonra :

(..Emr-i hilâfet milel-i islâmiyece en büyük maslahat-r. Çünkü efendiler, Hilâfet-i Nebeviye ehl-i islâm arasın-rabıta olan bir emanettir. Ve ehl-i islâmın kelime-i vah-

det üzere içtimalarını temin eden bir emanettir. Emanet ise Cenâb-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki teessüsü dama satfet ve kudret ile meşruttur (kurulması şiddet ve güce bağlıdır).. Ve ondan maksad-ı aslî de def-i fesat ve hıfz u asayişi bilât ve tanzim umur-ı cihat ile mesalih-ı âmmeyi tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak Satvet ve kudret ile mesnuttur. Adellüh bu veçhile cari olaelmiştir.)

Halifeliğin zamanı tafsil edilirken:

(..Hazret-i Ömer'in zaman:ı hilâfetinde memalik-i is- lâmiye fevkalâde denecek derecede süratle tevessü (geişlemek) etti. Servet çoğaldı. Halbuki, bir milletin içine servet ve gına (bolluk) husul-ü beynennnas ağraz-ı bünyeviyenin hudusunu (sonradan olan) ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhuruna bais olmak üzere bu âlem gün ve fesadın mutaza-ı ahvalindendir.)

Vecizesinden sonra:

(..Şimdi efendiler,,

Makam-ı hilâfet mahfuz olarak onun yanında hâkiiyet ve saltanat-ı milliye makamı ki -TBMM'dir- elbete yan yana durur... Bütün Türkiye halkı, bütün kuvvası ile o makam-ı hilâfetin istinatgahı olmayı doğrudan doğuya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.)

islâm ve Türk tarihine ve hilâfetle saltanatın asırlarca yan yana fakat ayrı bulunduğunu izahtan sonra:

(...bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makam-ı hilâ-. fetin yan yana bulunabilmesi en tabii? halattandır, şu farkla, Bağdat'ta ve Mısır'ın saltanat

makamında bir şaıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asil olan millein kendisi oturuyor. Makam-ı hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bir kudret ve mülteci bir şahs-ı aciz değil istinatgahı Türkiye devleti olan bir şahs-ı âli otuacaktır..

Bu suretle Türkiye Halkı asrî bir devlet-i mütemeddine her gün daha rasim olacak, her gün daha- mesut ve mü-

70

reffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hıyanet-i tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak, diğer taraftan makam-ı hilâfette bütün âlem-i Islâhın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabıası, kulûb-u İslamiyetin bediî inşirahı (açılması) olabileek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir. Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye devleti için ve bütün isâm âlemi için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal büün vuzuhuyla gösterecektir. Türk ve islâm Türkiye devlei, iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olakla dünyanın en bahtiyar devleti olacaktır.)

28 Ocak İzmir nutuklarından :

(..TBMM Hükümetinin şer-i şerif ahkâmından ibaret bulunan Şûra, adalet ve ulû'l-emre itaat esasına tevfikan teşekkül ettiği ve Türkiye devleti için hilâfet mevzuu bahş olmayıp ancak bu zan, âlem-i islâm nazar-ı dikkate alınığı zaman varit olabileceği, çünkü makam-ı hilâfetin yalızca Türke değil yüce âlem-i islâma aittir. Âlem-i islâm eyevm hali esarette bulunmasına' binaen hilâfet meselesi hal ve tesbit edecek seviyeye vasıl oluncaya kadar TBMM'-nin makam-ı hilâfeti bir nokta-i ümit olarak muhafaza edecektir.)

Bursa'da 23 Ocak 1923'de :

(..Hilâfetin yalnız Türkiye halkına değil bütün islâm âlemine şümulü olması hasebiyle bu makam hakkında kaar vermek Türk milletinin selahiyeti haricindedir.)

İzmir'de 3 Şubat 1923'de:

(..Bizim dinimiz en makbul, en tabiî bir dindir. Ve anak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur". 5.ir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz tamamen bunlara mutabıktır.)

İzmir'de iken 29 Ocak'da M. Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın nikâhları yapılmıştı. Fevzi Paşa ve bert, Gazi'nin şahidi olarak iki yanında

oturmuştuk.

5 Şubat'ta Akhisar'da iken İsmet Paşa'dan 4 Şubat'ta sulh müzakeresinin inkıtaa uğradığı hakkında şifreli tel-

71

graf geldi. Yine bu arada Ankara'dan Meclis ikinci reisi Ali Fuat Paşa'dan mühim bir şifreli telgraf geldi:

«Gazi'nin geçen yıl millete verdiği söz mucibince bir tarafa çekilmesi şartıyla kendisine bir saray ve ayda on bin lira muahhassasat (ödenek) verilesi hakkında riyasee bir takrir verilmiştir, müzakereye koyalım mı?»

Gazi buna çok kızdı. Rengi kaçtı. Şifreyi bana da okutu. Mütalâamı sordu. O hâlâ hilâfeti uhdesine almaya ve eski mefkuresine kavuşmaya uğraşırken kendisine bu tavsiye çok acı geldi. Gerçi gıyabında bu tarzda ve dış siasetimiz henüz takarrür etmeden bu teşebbüs doğru deuc1ğildi. Bunun için mütalâamı şöylece söyledim :

«Henüz sulhumuz takarrür etmediğinden hali harpteiz demektir, bunun için bu meselenin ortaya çıkması mevimsizdir. Sulhun aklinden sonra bu karar» kimsenin tekfine lüzum kalmadan siz verirsiniz.»

Ve cevabımı beğendi. Şifreyi getiren yaveri Mahmut Bey (Siirt Mebusu, Milliyet Gazetesi sahibi) şu emri verdi :

«Paşa'nın dediği gibi bir cevap yaz.»

Mahmut Bey gittikten sonra M. Kemal Paşa'dan bazı mütalâalarımı söylemekliğime müsaade alarak dedim ki:

«Görüyorum ki, başkumandanlık uhdenizde bulunduuc1ğu halde siyasî bir fırka kurmakla meşgul olmanız aksi tesirler yapıyor. Bunun memleket dışındaki akislerinin daa fena olacağını tahmin ederim. Bunun için sulhun akine kadar bu gibi hareketle meşgul olmaktan sarf-ı nazar buyursanız.. Bunu Ankara'da fırkayı tesis kararınızı matuaya aks etmeden önce de rica etmiştim.»

Gazi mütalâama cevap vermedi. O hâlâ Ankara’daki havanın halin! düşünüyordu.

Benim bu son mütalâamı kabul etmediğini mefkureine daha şiddetle sarıldığım Balıkesir'de gördüm.

7 Şubat’ta Ulucami'de öğle namazını kalabalık bir cemaatle kıldık. Sonra mevlût okundu. Bundan sonra da M. Kemal Paşa minbere çıkarak mükemmel bir hutbe okudu.

Tarihî hutbeyi aynen veriyorum:
(..Millet. Allah birdir, şanı büyüktür, Allah'ın selâmeti,

atıfeti ve hayri üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı di-niyeyi tebliğe memur resul olmuştur. Kanun-u Esasî cüm lenizce malûmdur ki Kur'an-ı Azimüşşân'daki nusus (açık-lık)'tur. insanlara feyz vermiş olan dinimiz son dindir, ek-mel (eksiksiz) dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa ve haikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor, eğer akla, manığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavain tabbiyeyi ilâhiye beyninde tezat olması icap ederdi. Çünkü bilcümle kavanin kevniyeyi (dünya ve ahiret yasaarı) yapan Cenâb-ı Hak'tır.

Arkadaşlar;

Cenâb-ı Peygamber, mesaisinde iki dareye (daire), iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Alah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazet-i Peygamber'in eser-i mübareklerine iktifaen bu dakiada milletimize, milletimizin hal ve istikbaline ait husu-satı görüşmek maksadıyla bu dâr-ı kudside Allah'ın huzuunda bulunuyoruz. Beni mazhar eden, Balıkesir'in dindar ve kahraman ihsanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyoum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yaıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler, itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lâzım geldiğini düşünmek yalnız meşveret için yapılmıştır. Millet işlerine her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak için-elzemdir, işte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklâlimiz için. bilhassa hâkimiyet için neler düşündüğüüzü meydana koyalım. Ben kendi düşüncemi söylemek istiyorum. Hepinizin düşündüklerini anlamak istiyorum. Âmal-ı milliye, irad-ı milliye yalnız bir şahsın düşüncesinen değil bilûmum efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhasalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenek, ne sormak istiyorsanız, serbestçe sormanızı rica edeim.»

Gazi minberden indi ve mihrabın önünde, namaz kılığımız yerde yanıma geldi. Halkın sorularına cevap verirken su sözleri ile, hutbe-l sena ile izah etti:

«Biliyorsunuz ki, Hazret-i Peygamber, zaman-ı saadeterinde hutbeyi kendisi irat ederdi. Gerek Peygamber Efenimiz ve gerek Hulefâ-i Raşidîn (ilk dört halife) hutbelerii okuyacak olursanız, görürsünüz ki, gerek Peygamber'n ve Hulefâ-i Raşidîn'in söylediği şeyler, o günün meseeleridir. O günün askerî, idarî, malî, siyasî ve içtimaî hu-susatıdır. Ümmet-i islâmiye tekessür (çoğalma) ve mema-lik-i islâmiye tevessüse başlayınca Cenâb-ı Peygamber'in ve Hulefâ-i Raşidîn'in hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkan kalmadığından halka söylemek isteikleri şeyleri iblâğa birtakım zevatı memur etmişlerdi. Bun-dan herhalde en büyük rüesaydı (başkanlar). Onlar cami-i şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzda devam edeilmesi için bir şart lâzımdı. O milletin reisi olan zatın hala doğru söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmamaı, halkı ahval-i umumiyeden haberdar etmek son derece haiz-i ehemmiyettir.

Çünkü herşey açık söylendiği zaman halkın dimağı hal-i faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zaraına olan şeyleri red ederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir»

diyerek padişahların hutbeyi arapça okumalarını istibatlarını idame için olduğunu, taunun için hutbenin Türkçe olması lüzumunu bildirdi.

Lozan'daki sulh müzakerelerinden de biraz bahis ettikten sonra (Halk Fırkası) hakkındaki suale geçti:

«Bu milletin siyasî fırkalardan çok canı yanmıştır. Şuu arzedeyim kî, memalik-i sairede fırkalar behemehal ikisadî maksatlar üzerine teessüs etmiştir ve etmektedir»

diyerek bizim gibi zengin olmayan Balkan hükümetleriin nasıl kurulduğundan ve halkın siyasî ve iktisadî terbiye aldığından haberi yok., gibi ifadelerde bulundu.

Şu sözleri ilerisi için düşüncelerini göstermek itibariyle dikkati çeker:

«Halk Fırkası halkımıza terbiye-i siyasiye vermek için mektep olacaktır. Beni seven ve hayatımı düşünen arka-

dostlarım bana böyle bir fırka-i siyasiye teşkil etmemekliği-mitavsiye etmişlerdir. Filhakika vazife-i milliyenin hitamına köşeye çekilerek istirahat

etmekliğim benim için bir menfaattir, bunu yapabilmek için şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin tesbit olunduğu gibi devam edeceğine itimat etmek icap eder, fakat, bu hususta henüz bî endişe olamam. Hiçbirinizin de bî endişe olmamanızı tavsiye edeim.

(..). İşte bu nokta-i nazardan milletin içinde bir fert olaak ve tekrar milletin intihabına nail olursam TBMM'de •aza sıfatıyla çalışmayı vazife telâkki ediyorum. Efendiler, ne ben ne siz şahıslarımız üzerinde vaziyetler ihdasına kalışmayalım. Biz hepimiz o surette çalışalım ki, kuracağıız şey millî bir müessese olsun. Bu da millete terbiye-i siyasiye vermekle olur.»

M. Kemal Paşa, minberde mükemmel bir hutbe okumakla bu tarzdaki mesaisine taraftar olmadığım hakkınaki beyanatıma halk huzurunda verdikleri cevap apaçık da (beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlaım böyle bir fırka-i siyasiye teşkil etmemekliğimi tavsiye etişlerdir.) beyanatıyla da benim 17 Temmuz 1921 münaaşalarımızda şarktan yaptığım teklifi (..bendeniz zat-ı sa-milerlnin bu kabil siyasî fırkalara... iştirakten bari kalmaına hasseten taraftarım) ve bu kerre Halk Fırkası meselesinde dahi sulhun takarrürüne kadar olsun başkomutan sıfatıyla bu kabil cereyanlara girişmemesini tavsiyeme de kat'î cevabını vermiş oldu. Gerek mutaassıp bir dil ve eda ile islamcılığı ele alması ve gerekse siyasî bir fırka teşkiine ve onun başına geçmeye karar verdiğini ilân etmesi bende şu kanaati tamamladı:

Napolyon, vaktiyle başkomutanlıktan (muhalif fırka yaan bir diktatör başına neler geldiğini görür) fikrine dayanarak nasıl bir fırka ile imparatorluğa çıkmışsa şimdi de, Mustafa Kemal Paşa'da aynı surette başkomutanlıktan tek fırka ile - önlemekliğime rağmen - hilâfet ve saltanatı alak mefkuresine yürüyecektir. Bu yolda benim vatan ve millete karşı vazifem de şimdiye kadar olduğu gibi şimdien sonra da bu tehlikeli yolu önlemek olacaktır. Şüphesiz

ki, samimiyet ve ikna He sonuna kadar uğraşmak ve mümkün olmazsa cephe almakla...»

Asla Camilerle Değil!

M. Kemal Paşa, Balıkesir'de verdiği hutbeden sonra Kâzım Karabekir^ düşüncelerini öğrenmek ister.

«Akşam M. Kemal Paşa bugünkü beyanatını nasıl buluğumu sordu. Ben de kendilerine olan samimi bağlılığım kadar kendilerinden aynı karşılığı gördüğüme dayanarak fikrimi söyleyeceğimi bildirdim ve dedim ki:

— Dünya işlerini camilere soktuğumuzun acısın» çekiğimiz yetmez mi Paşam? Millî işlerimizi neden yine camiere sokuyoruz? Ve neden siz başkumandan olduğunuz hale dinle, hilâfetle bir din adamı gibi hatta daha ileri gierek meşgul oluyorsunuz? Münevverlerimiz haklı olarak bu gidişi iyi telâkki etmeyeceği gibi bu yol da esasen tehikelidir. 1921 Şubat'ında şarktan teklifimde -birtakım muafazakârların yine işe karışarak teceddüd hareketlerinden (yenilenme hareketlerinden) mahrum kalacağımız endişesii arz etmiş ve memleketin yüksek mütehassıslarıyla esası programlar yapılarak bunların tatbikinde sebat ve sadaat lüzumunu bildirmiştim.

Paşam, görüyorum ki, siz din ve hilâfet kuvvetlerine çok ehemmiyet veriyorsunuz; şu halde muhafazakârlara daanmak istiyorsunuz. Size bu vesile ile bir daha o eski teklifimi arz edeyim. Yanımda bir sureti var -cep cüzdaımdan çıkardım verdim -, bir daha lütfen okuyunuz. <

Türk milleti teceddüde muhtaçtır. Ve bunu da müteassıslarla başarabiliriz. Asla camilerle değil, asla muhaazakârlarla değil.

Din, vicdan kanaatidir; münakaşaya gelmez, ilim adaı olan bizlerin ve hele sizin bunu ele almanızı katiyen doğru bulmuyorum. Bunu tamamiyle mühmel bırakmalısıız. Bu mütalâalarımı daima size açık kalbimle söyleyeeğim.)

M. Kemal Paşa mütalaalarımı samimi karşıladı. Ertesi

76

gün yaverlerinden naklen benim yaverim, Gazi'nin şu ifadesini bildirdi -.

«Ben, Karabekir'in bana bu kadar samimi olduğunu zan etmediğimden çok çekişeceğimizi tahmin ediyordum. Halbuki o çok açık yürekli ve candan insanmış. Beraber «alışacağımızı görerek memnun oluyorum.»

DOKUZ

Balıkesir'den sonraki, ilk durak İzmir'dir.

İzmir’de «İktisat kongresi» toplanacaktır.

Başkomutan ve Şark Cephesi Komutanı birlikte İz-.mir'e giderler. Yolda dinî konuları hiç konuşmazlar.

Manisa'da karşılayıcılar Karabekir'den kongreye «Manisa delegesi» olarak katılmalarını isterler. Karabekir «cephe komutanı» olduğunu, bu nedenle kendisinin «mazur» -görülmesin ister.

Manisalılar ısrarlıdır.

Ertesi gün Manisalılar bir oldu-bitti ile Kâzım Paşa'ı delege seçerler. Bir grup da bazı yabancı ajanların .kongreye gelip «Türklerin askerlikten başka birşey beceremeyeceklerini» kanıtlamak amacıyla kongrede karışıkıklar çıkaracaklarını bildirir.

Önlem almak gerekecektir.

Karabekir, M. Kemal'in «TBMM reisi» ve «başkomuan» sıfatlarıyla kongre başkanı olmasını sakıncalı bulur. Gazi, «Manisalıların ısrarına göre siz kongreye girin ve idare edin» der.

Kongre M. Kemal'in «fahri reisliği» altında açılır. Konre başkanlığına Karabekir seçilir. Karabekir, kongre kaarlarını kitap halinde bastırır1".

iktisat kongresinden sonra Karabekir Ankara'ya dö-ner.

77

İsmet Paşa da Lozan'dan dönmüştür.

İsmet Paşa. Kâzım Karabekir'e «Lozan sulh kongresi azalarının Türk milletinin işgalden kurtulan kısımlarının da» katılacakları bir seçim istediklerini bildirir.

Konu grupta da görüşülür ve kabul edilir.

O gün Ankara'da tatsız bir gün yaşanmaktadır. Trab- zon Milletvekili Ali Şükrü Bey ortadan kaybolmuştur. Meciste, ikinci grup milletvekilleri kürsüden hükümete sert eleştiriler yöneltmektedirler.

Sonrasını Karabekir'den öğrenelim :

«Ne kötü tesadüftür ki, bugün Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması ve bunun.da Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız taburu komutanı Topal Osman Ağa'nın bir cinayeti olarak ortaya yayılması, Ankara havasında bir samimiyetsizlik ve itimatsızlık uyandırmaya sebep oldu. Yeni intihaba karar verildiği bir günde, Ankara'da matbaa açmış ve gündelik bir siyasî gazete çıkarmaya başlamış bulunan bir muhalif mebusun ortadan yok edilmesi çirkin olduğu kadar tehlikeli bir işti. Bunu mualif mebuslar, doğrudan doğruya Gazi'den biliyorlar ve tevkif müzekkeresi çıkarmaya kadar da ileri gidiyorlardı.

2 Nisan sabahleyin ikamet ettiği daireden Başvekil Rauf Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa telefonla yaverime şunu yazdırmış:

(Bugün saat 6'dan beri Çankaya'da Gazi'nin köşkü civarında Muhafız taburuyla Osman Ağa taburu arasında müsademe başladı. Osman Ağa ve en kıymetli heyeti makul düşmüş. Gazi. Lâtife Hanım ile birlikte istasyonda Raf Bey'in yanında. İsmet ve Kâzım Karabekir Paşaların da gelmelerini istiyorlar.)

Derhal gittim.

Gazi'yi çok müteessir buldum. Muhafız Nizamiye taurunun kendi dairesini delik deşik ettiklerini anlattı. «Necede Osman Ağa taburuyla anlaşır mı?» diye endişe ediyorlardı.

Kars'tan gönderdiğim bu bin kişilik Giresun taburunun talihinin sonunu böyle görmek beni çok müteessir etti. 14 Ocak günü trenle Bursa'ya ayrıldığımız gün Gazi'-

nin Cevat Abbas Bey'e, Ali Şükrü Bey ve matbaası hakında Söylediği şiddetli sözler ve benim kendilerini teskinim gözlerimde canlandı.

Bu aralık Muhafız tabur komutanı İsmail Hakkı Bey30 geldi. Gazi, endişesini ona da söyledi ve «taburundan emin misin?» diye sordu. O da emin olduğunu söyledi.

Nihayet mesele birçok masumun ölümü ile neticelendi. Ali Şükrü Bey'in cesedi de ertesi gün ortaya çıktı. Ali Şükrü Bey de telefon telleriyle boğulmuş ve Çankaya geilerinde bir yere gömülmüş.

4 Nisan’da Ali Şükrü Bey'in cenazesi İkinci Grup'un elleri üstünde Meclis kapısına getirildi ve «ikinci kurban gidiyor» diye haykırışmalar oldu11.

Ali Şükrü'nün cenazesi İstanbul'dan geçilerek Trabzon'a götürülmek isteniyordu. Bunun şu aralık sebep olaileceği tezahürler memleket hesabına çok zararlı olabiirdi. Cenaze, hükümetin kararı ile İnebolu üzerinden Trabon'a götürüldü.

Akşamüstü de Millet Meclisi'nin kararı ile Topal Osman'ın cesedi Meclis binası önünde asıldı.»

Yeni Seçime Doğru

«Birinci Grup» adı verilen grup yöneticileri, -Batı ve Doğu Cephesi komutanları biraraya gelecek yeni seçim sistemini saptarlar. Bu ilkeler

saptanırken Müdafaa-i Huuk cemiyetlerinin «Halk Fırkası»na dönüşmesi 'de kararaştırılır. Yayınlanan bildirgede hilâfetin «beynelislâm» ve dayanağının da TBMM olduğu duyurulur.

M. Kemal, 8 Nisan 1923 günü «Halk Fırkası umdele-ri»ni açıklar. Bu ilkelerden 5.si şöyledir:

(İstinatgahı TBMM olan makam-ı hilâfet beynelislâm bir makam-ı muallâdır. İslâm dininde bütün namazlar ce-'maatla eda olunur. Cemaatın bir emeli vardır ki, cemaatı terkip eden bütün fertler ona iktida ederler (uyarlar).. Bu suretle imam, cemaatın timsali olmuş olur. Cemaatın ferter arasındaki tesanüdü imamın şahsında tecelli eder. Her

imamın kendi cemaatı namaz esnasında birleştirerek bir çok ruhtan tek bir ruh meydana getirmesinde küçük bir tesanüt husule gelir. İslâmiyette bundan başka bir de büük" tesanüt vardır ki, bütün ümmeti tek bir ruh haline geirir. Bunun şekli de bütün insanların manevî bir surette bir imam-ı ekbere (büyük imama) iktida eylemeleridir. İşe bu imamlara ondan (Halife) namı verilir.

O halde namaz kılınırken yalnız gözümüzün önündei cemaatın imamda temerküz eden ruh vahdetini (imama toplanan birliğini) görmekle iktifa etmemeliyiz. Bilmeiyiz ki, bu cemaattan başka milyonlarca cemaatlar da aynı zamanda bir ümmet halinde birleşmişlerdir. Bu bireşme bütün milletin bir büyük imam etrafında yani (Ha- life)'nin çevresinde birleşmesiyle husule gelir. Demek ki, küçük imamlar, küçük cemaatları temerküz ettirerek küuc1çük tesanütler (dayanışmalar) vücuda getirdiği gibi imam da bütün ümmeti temerküz ettirerek islâm alemindeki umumî tesanüdü husule getirmiştir.

Yeryüzünde bir hilâfet makamı bulunmazsa islâm âlemi kendisini imamesiz kalmış bir teşbih gibi dağılmış, perişan görür.

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, mutlaka islâm ümmetinin başında (Halife) namı verilen şahsî bir timsalin bulunması lâzımdır. Fakat bu yüksek makamı hangi müslüman millet kendi içinden bir şahsiyet seçerek vücuda getirebilir? Dien halifenin gayr-i müslim hiçbir devlete tâbi olmaması şart olduğundan halifeyi kendi içinden doğuracak millein mutlaka kuvvetli bir orduya ve tam bir istiklâle malik olan mücahit bir islâm milleti olması lâzımdır.., Birçok asırardan beri bu şartları haiz olan millet Türk milleti

olduğu gibi bugün de bu şartları haiz olan millet, yalnız yeni Türiye'dir. Buna binaen TBMM bizzat halife hazretlerini inihap ederek kendisini bu muazzez ve muhterem makama istinatgah yapmıştır.)

Bir aralık Çankaya'da çifte minareli büyük bir cami yapmak hevesi de uyandı ve gazetelerde de neşrolundu.

M. Kemal Paşa, Halk Fırkası Reisinin kendisi olduuc1ğunu ve uzun vadeli bir programın tatbiki vazifesini üze-

rine aldığını ilân etmekle 20 Temmuz 1922 Başkomutanık Kanunu müzakeresinde Millet Meclisi kürsüsünden va-it ve ilân ettiği (sine-i millete bir fert olarak kalacağı) meelesinden vaz geçtiğini de bildirmiş oldu.

Bazı vekillerin de dahil oldukları bir intihap komitesi teşkil etti. Ve reisliğini de kendisi deruhte etti. Bu komiede benim de bulunmaklığımı arzu ettiler. İstasyon'daki malûm binada toplandık. Gazi'nin ilk teklifi şu oldu:

—Millet bana itimat reyi versin, mebusların seçimini bana bıraksın.

Bu teklife itiraz ettim.

—Milletin size itimat etmesi tabiîdir.Fakat bu iti mat onun Hukuk-u esasiyesine hâkim olmasını icap ettir mez. Böyle bir intihaba millî intihap denilmez ve bu tarz da toplanacak Meclise de Millet Meclisi denmez., dedim.

Mütalâamı kabul edip bana iltihak edenler görülüne Gazi de bu fikrinden vaz geçti. Fakat her taraftan kendisine en çok emniyeti verenler listeye girdiler. Ve hatta hükümet ve Müdafaa-i Milliye vekilinin dahi yardıı ile seçime arz olundular.

İkinci gruptan kimse namzet gösterilmedi. Halbuki, bunların çoğu İstiklâl Harbi'ne ilk günden beri canla başa hizmet etmiş insanlardı. Bu hususta aramızda münakauc1şa da oldu. Gazi:

—Ben muhalif istemiyorum... diyor ve kendisine söz le ve yazıyla en çok sadakat gösterenleri, birinci Meclis' te fiiliyatıyla buemniyeti kazananları ve hemen bütün karargâh mensuplarını namzet gösteriyordu.

Ben de:

—Böyle emre ram bir Meclis ile dünyaya hâkim olan

itilâfmilletlerinin emniyetini kazanamayacağımı ve da
hilde de hürriyet mefhumunu kaldıracağımızı ve belki da
ha şiddetli bir muhalefete yol açılacağını., söyleyerek iti
raz ediyordum.

Nihayet İntisap Komitesine gitmedim.

Fakat Lâtife Hanım ile birlikte Kubbeli Bağlar'da oturuğum havuzlu köşke gelerek ben! aldılar ve ayrılmamak-lığımı rica ettiler.

81

Ben de artık muntazam beraberlerinde oldum.

(...)

18 Temmuz'da Trabzon'dan gelen haberler Gazi'nin canını çok sıktı. Ali Şükrü Bey cinayeti, gazete sütunlarında kendisine atıf olunuyordu. Trabzon hakkında Sivas Kongresi sırasında da çok sert hareket etmek istedikleri zamanda mani olmuş ve ikna herşeyin başıdır diyerek icap eden iyi tedbirlerle işleri yürütmüştüm. Şimdi vaziyet daa da nazikleşmişti.

M. Kemal Paşa bana şunu söyledi:

—Trabzon'dakaynayan bir kazan var. Şen bunu
vaktiyle söndürmedin. Şimdi de yine kaynamaya başladı.
Bu sefer kuvvetli bir yumruk hak ettiler. Bunu nasıl yap
mayı muvafık bulursun?.. Müdafaa-i Hukuk merkezinin bü
yük suistimalleri de varmış.

—Gayr-i kanunî hiçbir icraata taraftar değilim. Bil
hassa şu aralık. Bunun için arkadaşlardan mürekkep bir
heyet göndeririz. İhtilas varsa tetkik eder; bulur. Halkın
sükûnetini bozmak isteyenler hakkında da lüzum görülür
se kanunî takibat yapılır... cevabını verdim.

Bu tarz muvafık görüldü.

Trabzonlular Kâzım Karabekir'den milletvekilleri olalarını isterler. Karabekir, doğduğu ve büyüdüğü şehir olan İstanbul'dan milletvekili olmayı arzular. Edirne ve Aydın'dan illerinden milletvekili olması 'için öneriler gelir.

ikinci Meclis'e girebilmek için kulis çalışmaları hızanmıştır. Karabekir, bu kulislerden tedirgin olur;

O günleri anılarında şöyle anlatır:

«..bir taraftan İkinci Meclis'e girebilmek için, bilgi, emek ve seciyesi ile tanınmış olmaktan ziyade sadakat ve mutavaatla (başeğme) temayüz etmiş olmak ve türlü vasıtalarla Gazi'ye hulul etmek (çevresine sokulmak) ise yaramıştı.

Mektuplarla, şiirlerle M. Kemal Paşa'nın bir düzüye tekrarlanan sözler muayyendi.

(Bizi sen kurtardın, ne emir buyurulursa kerametttir.)

Ve bir sürü methiyeler.

82

İstiklâl Harbi nasıl başladı? Nasıl bir seyir takip etti? Bugünkü durum nedir? istikbal için planımız ne olmalıdır? Artık kimseyi ilgilendirmiyordu. Biricik düşünce Gai'nin teveccühünü kazanmak ve mebus olmak ve memeketin nimetlerinden istifade edebilmekte idi. İstiklâl Har-bi'mizin neticesini görünceye kadar İstanbul hükümetinin ve Padişah dalkavuklarının bile günahlarını af ettirebili-yorlar ve yeni devlet kuruluşunun ön saflarında yer alabiiyorlardı.

Saadet avcılığı dehşetli bir yarış halinde başlamıştı.

Tehlike büyüktü.

İstiklâl Harbi'nin fedakâr ve feragatli arkadaşlarıyla Gazi'nin arasına her gün yeni simalar giriyor ve yerleuc1şiyordu. Ve artık İstiklâl Harbi'ndeki gibi fikir sahipleri ile iş birliğinden ziyade mutavaat ve alkışa hazır bir zümreye roller verilmeye hazırlık görünüyordu.

Artık Gazi hangi yolu tutarsa yeni Meclis O'nun isediği suretle hedefine götürecekti.

Koyu mutaassıplar da din ve hele islâm aleyhindeki yeni yolda birbiriyle çatışacak bir halde değildiler!

Diğer taraftan da Ankara'da yeni bir hava esmeye , başladı: "

İslâmlık terakkiye mani imiş!

Halk Fırkası lâ dini (din dışı) ve lâ ahlâki (ahlâk dışı) 'olmalı İmiş.. Macarlar ve Bulgarlar gibi ufak milletler bizim gibi Almanya tarafında bulunarak mağlûp oldukları halde istiklâllerini muhafaza ediyorlarmış.. Medeniyete girmişlermiş.. Türkiye islâm kaldıkça Avrupa ve İngiltere .müstemlekelerinin çoğunun halkı islâm olduğundan bize düşman kalacakmış. Sulh yapmayacaklarmış.

10 Temmuz 1923'de Ankara İstasyon'undaki Kalem [mahsus binasında fırka nizamnamesini müzakereden son-Gazi ile yalnız kalarak hasbıhallere başlamıştık.

— Dini ve ahlâkı olanlar aç kalmaya mahkûmdurlar.. dediler.

Kendisini hilâfet ve saltanat makamına lâyık gören ve bu hususlarda teşebbüslerde de bulunan din ve namus

lehinde türlü sözler söyleyen ve hatta hutbe okuyan, beim kapalı yerlerde baş açıklığımla lâtife eden, fes ve kalpak yerine kumaş başlık teklifimi hoş görmeyen M. Keal Paşa, benim hayretle baktığımı görünce şu izahatı verdi:

—Dini ve namusu olanlar kazanamazlar, fakir kalline maya mahkûmdurlar. Böyle kimselerle memleketi zengin
leştirmek mümkün değildir. Onun için önce din ve namus telâkkisini kaldırmalıyız. Partiyi, bunu kabul edenlerle kuv-
vetlendirmeli ve bunları çabuk zengin etmeliyiz. Bu suretle kalkınma kolay ve çabuk olur..

Gerçi İsmet Paşa da 5 Ocak 1923 tarihinde bana yazdığı mektupta (vatanımız ne zaman mamur olacak? Bir tek ve asıl mesele budur. Sulh olsa da olmasa da..) demişti. Fakat iki Lozan arasında Ankara'ya geldiği zaman kendisinden bu garip mânâda mütalâa işitmemiştim. Zengin olmak, mamur olmak, planlı bir çalışma ve zamanla olurdu.

Gazi'ye şu mütalâamı söyledim:

—Nereden, ne maksatla geldiği 'bilinmeyen ve üze
rinde kendi millî kudretimizle işlenmeyen fikirler millî bün
yemizi sarsar. Tanzimatın da bu surette kurbanı olduk.
Bizi kuvvetle çözemeyenler yaldızlı formüllerle cevherimi
zi eritebilirler. Harben kazandığımızı, sulhteki yanlış ve va
kitsiz adımlarımızla daha doğrusu Avrupalılara aldanmak
la elimizden kaçırdığımızı onlar pek iyi bilirler. Bunun için
ilim ve ihtisasa hürmet etmek ve bilgili ve seciyeli adam
larımızla üzerinde işlenmemiş fikirleri program diyeka
bul etmemek,yeniden aldanmamak için biricik yoldur.
Kendi ilim müesseselerinde işlenmemiş veya kontrol edil
memiş bayağı fikirlerin tatbiki diğer bir bakımdan da teh

likelidir.Emirle yaptırılacak, yani şiddetle tatbik oluna
cak demektir. Bu tarz belki itaat temin eder fakat sevgi
asla!

Bu hususta kendi-tecrübelerime de dayanarak diyeilirim ki, itaat görünüştedir ve muvakkattir. M. Kemal Paşa:

—Dinî ve ahlâkî inkılâp yapmadan önce birşey yap-

mak doğru değildir. Bunu da ancak bu prensibi kabul edeilecek genç unsurlarla yapabiliriz.

Ben:

— Dinsiz ve ahlâksız bir millete bu dünyada hayat hakkı olmadığını tarih gösteriyor. Paşam, bu akide bizi bolşevizme götürür, İngilizler, mütarekenin ilk zamanlaında bizi bolşevikliğe teşvik ediyorlardı. Demek bizi başa yoldan yine oraya sürmek istiyorlar? Bunun mânâsı açıktır:

Türkiye'yi Ruslarla paylaşmak.

Bu hususta Erzurum'da da aynı fikrimi izah etmiş oluğumu ve daha önce de Amasya kararınıza mani olmuş bulunduğumu hatırlarsınız. Sonra siz Meclis kürsüsünden haykırdınız:

(Sulhten sonra millet safları içine çekilerek bir ferd-i millet gibi yaşayacağım.)

Halbuki şimdi halkın asla hoşuna gitmeyeceği ve beim bile ucunu bir uçurum gördüğüm bir formülü halka kabul ettirecek bir idare kurmaya gidiyorsunuz. Bunu yapayınız. Millî birliğimiz sarsılır; bir tufeyli tabaka halkın başına geçer kanını emer. Hiçbirimizin hayatı uzun değilir. Bu milletin yeni sarsıntılara tahammülü yoktur, İzmir İktisat Kongresi iktisadî ihtiyaçlarımızı tesbit etti. Bir heet-i' milliyemiz maarif programını tesbit edecek. Müteassıs bir askerî heyetle (ordunun ilim ve irfanını) tesbit ettiriniz. Bu suretle planlı ve programlı olarak İstiklal Har-bi'ni canıyla, başıyla kurtaran milletimize hürriyet ve aşk saadetini tattıralım.

Gazi beni sükûnetle dinledi. Münakaşayı uzatmadı. Anladık ki, yeni bir muhit onu yeni havaya çekmek istior. Fakat kati kararını vermiş değil.

ON

Karabekir, gelişen yeni koşullardan ve oluşan ortaman iyice kuşkulanmıştır. Din konusunda çıkan tartışmaar Karabekir'! adım adım M. Kemal'den uzaklaştırmakadır.

Şark Cephesi komutanı, bolşevikliği de din karşıtı düşünce sahiplerinin de. İngilizlerce kışkırttığı kanısındaır.

Karabekir, bugün müze olarak kullanılan Ankara Ga-rındaki Özel Kalem müdürlüğüne uğrar. Odaya girdiğine Tevfik Rüştü Bey, «Ben kanaatimi Meclis kürsüsünden de haykırırım, kimseden korkmam» diye konuşmaktadır.

Karabekir sorar:.

«Nedir o kanaat?»

Mahmut Esat (Bozkurt) yanıt verir:

«İslâmlığın terakkiye mani olduğu kanaati.. İslam kalıkça yüzümüze kimsenin bakamayacağı kanaati1..

Karabekir anılarının bu bölümüne şunları yazar:

«Mustafa Kemal Paşa'yı bu sefer de kimlerin nerelere götürmek istediği görülüyordu.»

Söyleşi başlamıştır. Karabekir, islâmlığın gelişmeye engel olduğu yolundaki düşüncelerini Avrupalı diplomatar tarafından ortaya atıldığını söyler. Bu yorumunun tarışılabileceğini de anlatır.

Ve devam eder:

«..Münakaşaya tahammülü olmayan bir mesele vara o da din değiştirme gayretidir. Bence İslâm kalırsak mahv olmayız. Bilâkis yaşarız, hem de yakın tarihlerdeki misalleri gibi itibar görerek yaşarız. Fakat din değiştirme oyunu ile birliğimizi ve selabatimizi kırarak bizi mahv edebilirler.»

Tartışmaya Fethi Okyar da katılır. Okyar, Karabe-kir'in «mütahakkim bir eda» diye tanımladığı biçimde şunarı söyler:

«Evet Karabekir, Türkler islâmlığı kabul ettiklerinden

böyle geri kaldılar ve İslam kaldıkça da bu halde kalmaya mahkûmlar.»

Karabekir, bu tartışmanın nasıl sonuçlandığını anıarında şöyle anlatır:

«Gazi riyaset yerinde Fethi Bey. O'nun Yolundaydı. Beri de kapıdan girince hemen onun soluna oturmuştum. Fethi Bey. son olarak bana kesin

cevap verince ben de başımı sağa çevirerek O'na ve aynı zamanda Gazi'ye hiaba başladım:

—Önce Türklerin islâm dinini kabul etmeleri saye sindedir ki. Bizans Imparatorluğu'nu ortadan kaldırdılar ve bize bugünkü hâkim vaziyeti verdiklerini, aksi halde Bizans medeniyeti ve dini içinde Kayseri Rumları halinde kalacağımızı., anlattım.

Sonra da:.

—Bu bayağı fikri şiddetle red ederim. Geri kalmak- lığımıza amil olan şey bir değildir. Fütuhattık, temsil kud retini göstermemek. Avrupa'nın ilim ve fen cephesiyle te- massızlık.. gibi mühim sebeplerdir. Aynı yanlışlıkları ya pan hristiyan devletlerinin de yıkılıp gittiğini bilmez değil siniz. Bu zelzelenin haklı sebeplerini araştırmayıp onu gü lünç bir sebebe bağlamak kadar bu (islâmlık terakkiye manidir) fikrini garip buluyorum. Bu bayağı ve tehlikeli fikrin aramızda da ilmî münakaşaya tahammül edemeye cekkadar taraftar bulmasından da çok müteessir ol dum.

Fakat ben de iddia ediyorum ki. Türk milleti ne diniz olur, ne Hıristiyan olur. Hakikat budur. Bir milletin asırardan beri en mukaddes duygularını bir hamlede atabieceğinize inanışınız objektif bir görüş değil; hülyanızdır. Böyle bir harekete cüret memleketimizde kanlı bir istibatla başlar ve İstiklâl Harbi'nin samimi birliğini de biririne katar. Nerede ve nasıl karar kılınacağını da kesti-remezsek bile millî bir dram olacağından şüphe etmeliiz.

M. Kemal Paşa'ya hitaben sözlerime şöyle devam ettim:

— Paşam, maddî cephemiz zaten zayıftır. Güvenebi-

leceğimiz manevî cephemizi de düşmanlarımızın yaldızlı propagandasına kurban edersek dayanabileceğimiz nemiz kalır? Bizi, silâh kuvvetiyle parçalayamayan düşmanlarıız görüyorum ki, artık fikir kuvvetiyle mahv edeceklerir. Siz millete karşı bizi bu hale getiren gailenin istibdat olduğunu, zaferden sonra millet tamamiyle iradesine saip olarak yürüyeceğini, millet kürsüsünden dahi defaarca haykırdınız. Millet

Meclisi'ni tekbirler ve selâlar araında açtınız. İslâmlığın en büyük din olduğunu hutbelere de ilân ettiniz. Şimdi ne yüzle ve ne hakla bir kanlı maeraya atılacağız?

M. Kemal Paşa sözümü keserek :

«Müzakere çok hararetlendi, burada kesiyorum., dedi.»

Atatürk, ertesi gün Karabekir'e haber vermeden İzmir'e gider.

O günlerde Başbakan Rauf Bey ile İsmet Paşa'nın araları acıktır. Karabekir, Rauf Bey ile İsmet Paşa'yı baıştırmak isterse de bunda başarı sağlayamaz.

Rauf Bey, başbakanlıktan ayrılır. - M. Kemal Paşa, Rauf Bey'in yerine kimi atayacaktır? Konu, Çankaya'da sofrada gündeme gelir.

M. Kemal Paşa:

— «Başvekâlet münhaldir. Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar ile Ali Fethi Bey'den birinin başvekil olması îcap ediyor» diye konuyu açar.

Fevzi ve Kâzım Paşalar, asker kalmak istediklerini bildirerek «af buyurulmalarını» isterler. Fethi Bey de kenisinde başbakan olacak nitelikleri görmediğini belirterek «aczimi itiraf ederim» der.

M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa'nın özürünü kabul eder ya Karabekir'in ya Fethi Bey'in başbakan olması gerektiuc1ğini söyler, Fethi Bey «başvekâleti idare edemem, aczimi tekrar ederim» diyerek yeniden özür diler.

M. Kemal Paşa ısrarlıdır:

«O halde Kâzım Karabekir Paşa başvekâleti kabul etmelidir» diyerek tartışmayı noktalar.

Karabekir, bu olayı şöyle yorumlar:

«M. Kemal Paşa'nın üzerimdeki ısrarında samimi ol-

ması ancak 18 Temmuz'da Teşkilât-ı Esasiye münakaşasında ileri sürülen fikir karşısındaki (Meclisin muhafazaârlardan değil uzmanlardan oluşması önerisi) mütalâalarımı kabul etmesiyle anlaşılabilirdi. Aksi halde benim hükümet reisliğim hırsıyla o tehlikeli yola atılacağımı sanarak teklifi yapmış oluyordu.

Bunun için kendilerine şu teklifi yaptım:

—Paşam, kati kararınızı vermeden önce Fethi Bey'
in benim 18 Temmuz'daki mütalâalarımızı düşünmeniz için
bu kararı yarın akşam vermenizi rica ederim.

Ertesi gün yemekte buluşulur.. M. Kemal Paşa eski görüşünde direnir. Ya Fethi Bey başbakan olmalıdır ya Karabekir.

Fethi Bey yeniden özür diler, bu görevi yapamayaağını bildirir. M. Kemal Paşa «o halde» der:

«Başvekil Kâzım Karabekir'dir.»

Karabekir, teşekkür eder ve M. Kemal Paşa ile yalız konuşmak istediğini söyler.

Başbaşa kalınca M. Kemal, Karabekir'den önce söze başlar:

«Karabekir, şunu önce söyleyim; eğer ben siyasetten, çekilirsem yerime Fevzi Paşa'yı geçiririm. Şimdi sen müalâanı söyle bakayım.»

Karabekir, olayın sonrasını şöyle anlatıyor:

«Benim aklıma hiç de M. Kemal Paşa'ya çekilmesini teklif etmek gelmemişti. O'nun bu sözüne göre böyle bir teklifin önlendiğini anladım. İster istemez bu meseleyi de görüşmek zaruri oldu. Mütalâamı şöyle özetledim:

—Eğer vaktiyle söylediklerinize ve Millet Meclisi kür
süsünden dahi beyanatınıza ve Millet Meclisi azalarının
bazılarının bu husustaki tekliflerine karşı İzmir'de verdi
ğiniz cevaba göre çekilmek kararında iseniz milletika
rarında serbest bırakmanızı şerefli tarihiniz için de siz
den rica ederim.

Yok; başvekilinizi tayin hususundaki kararma göre çe-kilmeyecekseniz benimle Fethi Bey şahıslarından önce fikirlerimizden hangisini kabul ettiğinizi tesbit ettikten sona başvekilinizi seçmenizi rica ederim.

89

18 Temmuz'da istasyon binasındaki tartışmalarımız malûmunuzdur. Şimdiye kadar defalarca söylediğim fikir-lerimi bir daha hülâsa ediyorum:

Ben, millî istiklâlimiz gibi millî hürriyetimizi de en mukaddes bir gaye tanırım. Bunun için medenî hedeflerimizde sürat fakat içtimaî gayelerimizde tekâmül taraftarıyım. Hiçbir sebep ve bahane ile halkı tazyike ve idareyi istibdada çevirmeye taraftar değilim. Ne Fethi Bey ve arkadaşlarının ve ne de hilâfet ve saltanatın herhangi bir tarzda yeniden bir elde toplanmasına taraftar olanların fikrinde değilim.

Benimle aynı düşüncede olan ve yüksek İhtisası olan ve benimle aynı hız ve aynı intizamla çalışmak kudretinde olan arkadaşlardan yeni bir

kabine yaparım. Esaslı, ,bir program da tertip ettikten sonra el ve fikir birliği ile samimi çalışırız. Ancak bu şartlar altında Teşkilât-ı Esasiye ile kayıtlı olan vazifemi ifa edebileceğimi ümit ederim..

Mustafa Kemal Paşa:

—Eski Kabine arkadaşları yerinde kalmalıdır. Çün
kü bunları ben başka türlü memnun edemem. Programa
gelince: istiklâl Harbi'nde olduğu gibi ahvale göre yapıl
masını lüzumlu gördüğünüz işler hakkında fikirlerimi ben
bildiririm. Senin şartların çok ağır. Fethi Bey daha müsp-
et fikirde.

Ben:

—O halde beni affedersiniz.

M. Kemal Paşa:

—Haydi arkadaşların yanma gidelim... dedi.

Bizi merakla gözleyen heyetin yanına gelince şunu söylediler:

—Karabekir de kabul etmiyor. Şu halde Fethi Bey'
le aralarında kura çekeceğim, kim çıkarsa o itiraz etme
den hükümet reisliğini kabul eder. Haydi bakalım hepiniz
dışarı çıkın, yalnız Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa
(Özalp) bana yardım için benimle kalsın.

Balkonumsu yere çıkınca Fevzi Paşa'ya sordum:

—Paşam, hükümet reisliğini siz neden kabul etmi
yorsunuz?

Fevzi Paşa:

—Oraya insanı düşürmek için getirir de ondan.. (..)
siz Hükümet reisliğini istemediğinize göre başka bir ar
zunuz var mı?

Ben:

—Eğer siz hükümet reisliğinikabul ederseniz, Er
kân-ı Harbiye Umumiye Reisliğini isterim..

Karabekir, Fevzi Paşa'ya niçin Genelkurmay Başkanığını .istediğini anlatır.

Fevzi Paşa, Karabekir'e başbakanlık için İsmet Paşa'ı önerdiğini söyler.

Karabekir:

«Makamınızın vazifesi daha da ağırlaşacaktır demekir. Bu tabii zatıalinize ait bir mesele kalır. Bir hafta öne hükümet reisliği ve Erkân-ı Harbiye Reisliği meseleleini hallettiğinize göre dündenberi bu komedya nedir» diye sorduğunu; Fevzi Paşa'nın da «Benden bahis etmesi ağzınızı aramak için olacak. Aramızdaki münasebetin deecesini anlamak istiyor. Senin başvekâlete tayinini de yie fikrini anlamak için zannediyorum» karşılığını verdiğii anlatıyor.

Bir süre sonra M. Kemal «Kura çektik, Fethi Bey çıkı, mübarek olsun» der1"/ 1.

Başbakan Fethi Bey'dir'3.

İkinci Meclis Toplanıyor:

Karabekir, anılarının bundan sonraki bölümünde 17 Ağustos günü, parti grubunun toplandığını, toplantıda (Erzurum Kongresi esas değildir; bu Balıkesir Kongresi gibi birşeydir. Esas Sivas Kongresi'dir. Fakat burada muhalefetler Amerikan mandası istediler..) gibi konuşmalar yaıldığından yakınır ve içine sürüklendiği düş kırıklıkları içinde bu toplantıyı söyle anlatır:

«..Ne söylenirse söylensin alkışlamaya hazır olanlaın başında yeni meclise seçilen bütün karargâh heyetiyle hazıra konmuş devletliler vardı. Yeni Türk devletinin kuvvetli temeli atılacağına hakikatlere ve hadiselerin yetiştirdiği şahsiyetlere karşı vurulan bu tahrip kazması coşkun alkışlarla tesbit olundu. M. Kemal Paşa, kendini bağına basan ve başına kadar da çıkaran Erzurum Kongre-si'nin toplanmasında fikir ve emeği olmadığından onu en tehlikeli ve karanlık günlerde toplayan ve himaye edeneri ve topyekûn azalarını küçültüyor ve Sivas Kongresi ve azalarını da -kendisini işin içinden sıyırarak- Amerikan mandası istediler diye lekeliyordu. Bu surette bütün İstiklâl Harbi'nin fikir ve iş banisi olarak ortada yalnız kendisini bırakıyordu.

Halbuki, kazanılan zaferlerde ve erişilen Türkün kurtuluş bayramında derece derece herkesin hissesi vardı. Ve herkes gördüğü hizmet derecesinde sevinmek ve övünekte haklı idi. Bu hakikatleri ve yüksek fikir ve kaabiiyetleri ile millî şahsiyet olmuş bulunan kimseleri millete ve cihana göstermek ve bu surette yeni devletin bünyeinde haklı olarak onlara karşı sevgi ve saygı uyandırak ve bu surette birtakım türedilere, dalkavuklara

meyanı açık bırakmamak vazifesi birinci derecede millî ve askerî baş olan tutulmuş M. Kemal Paşa'ya düşüyordu. Bu onun tarihî (..) borcu idi. Bu borcu ödemekle o, millet ve tarih karşısında daha da yükselecek ve insanlığın da en büyük payesini alacaktı.

Yazık ki, Mustafa Kemal Paşa, bunu yapmadı. Ve hatta tersini yaptı. Kendisini en yüksek makamdan mahrum ettiği kadar fedakâr ve ferağarkâr arkadaşlarında da daima artan ızdıraplar yarattı...»

Karabekir, M. Kemal Paşa'nın İkinci Meclis'! açarken yaptığı konuşmada edinilen başarıların «medeniyete doğu bir yol açtığını» söylediğini anlattıktan sonra «yeni yon açılış merasimi ne zaman ve ne tarzda olacağını meakla» beklediklerini yazarak anılarını şöyle sürdürüyor:

«18 Temmuz'da islâmlığın terakkiye mani olduğunu haykıran Fethi Bey ve arkadaşları bu maniayı nasıl ve

ne zaman kaldıracaklardı? Hükümet programı ile mi, yoksa Gazi'nin herhangi bir hamlesiyle mi?.

Bu bekleyiş uzun sürmedi. Hemen bu akşam (14 Ağustos) heyet-i ilmiye şerefine Türk Ocağı'nda verilen çay ziyafetinde ilk tehlikeli hamle göründü.

Şöyle ki:

Ziyafete M. Kemal Paşa da, ben de davet edilmiştik. Vekillerden kimse yoktu. Hayli geç gelen M. Kemal Paşa Heyet-i İlmiye'nin şimdiye kadarki mesaisi ile ilgili görünmeyeni «Kur'ân'ı Türkçeye aynen tercüme ettirmek» arzusunu ortaya attı.

Bu arzusunu ve hatta mücbir olan sebebini başka muhitlerde de söylemiş olacaklar ki, o günlerde bana Seriye Vekili Konya Mebusu Hoca Vehbi Efendi vesair sözüne inandığım bazı zatlar şu malûmatı vermişlerdi:

(Gazi, Kur'an-ı Kerim'i bazı islâmlık aleyhtarı züppeere tercüme ettirmek arzusundadır. Sonra da Kur'an'ın arapça okunmasını namazda dahi men ederek bu tercüeyi okutacak .O züppelerle de işi alaya boğarak aklınca Kur'ân'ı da islâmlığı da kaldıracaktır. Etrafında böyle bir muhit kendisini bu tehlikeli yola sürüklüyor.)

Bazı yeni simalardan da bahş ettikleri gibi bu akşam da bu fikre mumaşaat eden (beraber olan) bazı kimseler görünce bu tehlikeli yolu önlemek için M. Kemal Paşa'ya şöyle cevap verdim:

—Devlet reisi sıfatıyla din işlerini kurcalamaklığınız içerde ve dışarıdaki tesirleri çok zararımıza olur. İşi alâ kadar makamlara bırakmalı. Fakat, rastgele, şunun bunun içinden çıkabileceği basit bir iş olmadığı gibi kötü poli tika zihniyetinin de işe karışabileceği göz önünde tutula rak içlerinde arapçaya ve dinî bilgilere de hakkıyla vakıf değerli şahsiyetlerin de bulunacağı yüksek ilim adamları mızdan mürekkep bir heyet toplanmalı ve bunların kara rına göre tefsir mi? Tercüme mi yapmak muvafıktır? Ona göre bunları harekete geçirmelidir.

—Din adamlarına ne lüzum var? Dinlerin tarihi ma lûmdur. Doğrudan doğruya tercüme ettirmeli... gibi bazı

hoşa giden bir fikir ortaya atılınca buna karşı şöyle ko

nuştum:
—Müstemlekeleri islâm halkıyla dolu olan bu mil letler kendi siyasî çıkarlarına göre Kur'ân'ı dillerine ter cüme ettirmişlerdir. İslam dinine ve arap diline hakkıyla vakıf kimselerin bulunamayacağı herhangi bir heyet bu tercümeyi, meselâ. Fransızcadan da yapabilir. Fakat ben ce burada Maarif programımızı tesbit etmek için toplanmış bulunan bu yüksek heyetten vicdanî olan din bahsinden değil itim cephesinden istifade hayırlı olur. Kur'an'ın ya pılmış tefsirleri var, lazımsa yenisini de yaparlar. Devlet otoritesini bu yolda yıpratmaktansa millî kalkınmaya hasr etmek daha hayırlı olur.

M. Kemal Paşa, beyanatıma karşı hiddetle bütün zamirlerini (içyüzünü) ortaya attı:

—Evet Karabekir, arap oğlunun yavelerini Türk oğul larına öğretmek içinKur'ân'ı Türkçeye tercüme ettire ceğim. Ve böylece de okutacağım. Ta ki budalalık edip de aldanmakta devam etsinler...

İşin bir Heyet-i İlmiye huzurunda berbat bir şekle döndüğünü gören Hamdullah Suphi ve Ruşen Eşref:

—Paşam, çay hazır, herkes sofrada sizi bekliyor..
diyerek bahsi kapattılar.

Bizler de hususi masadan kalkarak sofraya oturduk ve yedik içtik. Fakat Heyet-i İlmiye'nin bütün azaları müteessir görünüyordu.

Şüphe yok ki, yakın günlere kadar Kur'ân'ı ve Peygamber'! her yerde medh-ü sena eden ve hatta hutbe okuyan bir insandan bu sözleri beklemek herkese eza (incine duygusu) veriyordu.

ONBİR

Karabekir, din ve devrim konularındaki endişelerini her yerde anlatır.. «Uzmanlar» der «fikirleri işlesinler». Yoksa din ve ahlâk konularında atılacak yanlış adımlar «gençliği züppeleştirir».

Paşa endişelidir. Şöyle düşünür:

Dinî ve ahlâkî devrim, bilim adamlarına dayanmadıuc1ğına göre «nereden geldiği belli olmayan bu fikir» topmda hem de «her şeye müsait

bir muhitte yaman haiselere» yol açabilir.

Karabekir, konuyu yakın arkadaşı İsmet Paşa ile de görüşür.

«16 Ağustos'ta İsmet Paşa ile görüştüm. 18 Tem-muz'da Teşkilât-ı Esasiye münasebetiyle Fethi Bey ve aradaşlarıyla yaptığımız (islâmlık terakkiye manidir) müakaşasını ve Gazi'nin yakın zamanlara kadar her yerde islâm dinini, Kur'ân'ı ve hilâfeti medh-ü sena ettiği ve pek fazla olarak Balıkesir'de minbere çıkıp aynı esaslara hutbe dahi okuduğu halde dün gece Heyet-i ilmiye muvacehesinde Peygamberimiz ve Kur'an hakkında haır ve hayale gelmeyecek tecavüzde bulunduğunu anlatım ve bu tehlikeli havanın Lozan'dan yeni geldiği hakkınaki kanaatin umumi olduğunu da söyledim.

İsmet Paşa, Macarlar ve Bulgarlar, aynı saflarda itiâf Devletlerine karşı harp ettikleri ve mağlûp oldukları halde istiklâllerini muhafaza etmiş olmaları hristıyan oluklarından, bize istiklâl verilmemesi de islâm olduğuuzdan ileri geldiğini bugün kendi kuvvetimizle yıllarca uğraşarak kurtulduksa da islâm kaldıkça müstemlekeci devletlerin ve bu arada bilhassa İngilizlerin daima aleyimizde olacaklarını ve istiklâlimizin de dalma tehlikede kalacağım., bana anlattı.

Ben de bu fikre iştirak etmediğimi şu mütalâaları ma dayanarak söyledim:

«Böyle bir fikrin doğuracağı hareket milletin başına

yeniden daha korkunç ve daha meşum bir istibdat idaesi getirecektir. Daha kazanamadığımız milli neşe kaçaak, birçok emekle kurulan milli birliğimiz de bozulacakır. Biz içerde birbirimizi boğarken bize bu kurtuluş yoluu gösteren politikacılar da (Türkler hıristiyan oldular) diye bütün islâm âlemini bizden nefret ettireceklerdir. Bu surette bizi tedip etmek için islâm âlemi ruhlarında isan duyacaklardır. Artık İtilâf Devletleri Yunan ve Ermei kuvvetleriyle başaramadıkları emellerini, islâm orduarını ve hele arapları, (salli âlâ Muhammed) diye üzeimize saldırmakla istihsale kalkışacaklardır.

Sultan Mahmut devrinde' (Türkler hıristiyan oluyor) diye arap ordularını Anadolu içlerine sevk eden ve orduları idare eden Fransızlar değil miydi? Türk donanmasını ifsat eden ve Mısır'a teslimine sebep olan politika aynı oyun değil miydi? Öteden beri bir taraftan hükümete (Avrupalı

olun, garp hayatını aynen alın, başka kurtuluşunuz yoktur) derler. Diğer taraftan da attığımız adımlara teşvik ederler ve islâm âlemine de (Türkler hristiyan oluor) diye aleyhimizde nefret uyandırırlar.

Esasen imkânsız olan birşey! yapıyor görünmek bile maddi ve manevî bütün kudret kaynaklarımızı mahv ve harap eder, Neticesi bu işi benimseyeceklerin hayatları ve prestijleri de kâfi gelmeyeceğinden kendi elimizle milleti anarşiye sürükleriz. Neticede bolşeviklik cereyanları arasında mahv olmak veya müstemleke olarak istiklâliizi kaybetmek de çok uzun sürmez. M. Kemal Paşa'nın son beyanatı bütün ilim adamlarımızı hayret ve korku içinde bırakmıştır. Çok vahim neticeler doğurabilecek bu fikir hep birarada müzakere ve münakaşa etsek millet ve memleketin hayrına olur.

Lozan bize istibdat ve tehlike getirmesin!»

İsmet Paşa'dan bir noktanın daha aydınlanmasını sorum :

Lozan Sulh Muahedesi'nde boğazların tâbi olacağı usule dair mukavelenin 8. maddesi aynen şöyledir:

(Madde 8: Payitahtın ihtiyacı için İstanbul. Beyoğlu, Galata, Üsküdar ile Adalar dahil olduğu halde İstanbul

ve mezkûr şehrin civâr kurbunda (yakınında) azami 12 bin kişilik bir kuvve-i askeriye bulunabilir. İstanbul'da bir tersane ve üss-ü bahri muhafaza edilebilecektir)33.

Halbuki, daha 12 Kasım 1921'de Erkân-ı ,Harbiye Umuiye Reisi Fevzi Paşa'nın Boğazlar hakkında ne düşünülüğü sorusuna cevap olarak (İstanbul'un makam-ı saltaat olacağı kaldırılarak makam-ı hilâfet) denilmesini tekif ettiğim gibi yine teklifim üzerine saltanatı ilga ve hilâet âl-i Osman'da ve İstanbul'da bırakılmıştı. Bu kanun halinde kabul olunmuş ve 2. TBMM esas olan Halk Fırası umdelerinde de yer tutmuştu. En sonra da 11 Ocak 1922'de M. Kemal Paşa muvacehesinde (payitaht neresi olmalı?) diye ortaya atılan sualde O'nun arzusu ne ise onu yapmak isteyenlere karşı (İstanbul hilâfet merkeziir, Ankara da hükümet merkezi. Payitaht tabiri artık kalkıştır) demiştim.

Bu sefer karşımıza (İstanbul'un payitaht olduğu) sulh muahedesi ile ortaya çıkıyor. Bunun sebebi nedir?

İsmet Paşa iyi dinledi; fakat hiçbir cevap vermedi.

Bunu M. Kemal Paşa'nın arzusuyla yaptığından beim şüphem, yoktu. Nitekim bir müddet sonra onun bu arzularından ebediyen uzaklaştıracak bir teşebbüste buunmaya mecbur kaldım. Az aşağıda gelecektir.»

Hocaları Toptan Kaldıralım!

Karabekir, o günlerde, Ankara'nın Keçiören semtine «Kubbeli Köşk» diye bilinen bir küçük köşkte kira ile oturmaktadır. 19 Ağustos 1923 günü M. Kemal, Lâtife Haım ve İsmet Paşa bu köşke yemeğe gelirler.

Yemekte tartışma çıkar. Tartışma Karabekir ve İsmet Paşa arasındadır. M. Kemal, tartışmayı sessizce izler.

..İsmet Paşa müthiş bir inkılâp hamlesi teklif etti:

— Hocaları toptan kaldırmadıkça hiçbir iş yapamaız. Bugünkü kudret ve prestijimizle bugün bu inkılâbı yapazsak hiçbir zaman yapamayız..

ilk Fethi Bey grubundan işittiğim bu yeni inkılâp zih-

niyetini İsmet Paşa da bir çırpıda tamamlıyordu. Aradaki zaman fasılaları kendiliğinden ortadan kalkarak bu üç şahsiyetin üç maddelik programı kulaklarımda tekrarandı :

1— İslâmlık terakkiye manidir.

2— Arap oğlunun yavelerini Türklere öğretmeli.

3— Hocaları toptan kaldırmalı.

Peki ama ne olmak istiyorsunuz? dedim, hristiyan mı? Dinsiz mi?

Hiçbirine imkân olmamakla beraber her iki yol da hem tehlikeli hem de geridir. Münevver hristiyanlık âlemi ilim zihniyetine daha uygun bir din esasları araştırırken bizim, onların köhne müesseselerini benimsemekliğimiz müthiş tehlikesi ile beraber geri bir hareket olur. Dini kaldırmak ise yine müthiş tehlikesi ile beraber medeniyet âleminin nefret ettiği geri bir yol olduğundan maksatsız bir hareket olur. Bir millette duygu birliği, itikat birliği ve menfaat birliği olmazsa idare edenlerle edilenler arasında bir uçurum açılır ve bu uçurum günün birinde o millete mezar olabilir. Ben, her fırsatta söylediğim gibi dinle uğaşmanın bizi daha ziyade terakkiden alıkoyacağı ve daha ziyade geri götürebileceği kanaatindeyim. Dini olduğu gii bırakmalı ve hükümet ne buna tesir yapmalı ve ne de tesiri altında kalmalıdır!

Biz millî istiklâlimiz gibi millî hürriyetlerimizi de en mukaddes gaye tanımalıyız ve bunun zevkini bütün milete tattırmalıyız. Bunun için medenî

hedeflerimizde sürat, fakat içtimaî gayelerimizde tekâmül yolunu tutmalıyız.

Ben, taassuptan uzak ve terakki sever bir insan oluğumu eserlerimle de gösterdim. Zaten yakından biliorsunuz. Din hakkındaki düşüncemi Şarkta iken çocukar için yazdığım (öğütlerim) başlıklı eserimde de üç yıl önce neşretmiş bulunuyorum. Müsaadenizle okuyalım.

Din ve mezhep öğüdünü okudum, sükûnetle dinlediler, hiç cevap vermediler. Bahis de kapandı.

M. Kemal Paşa'nın büyük bir dikkat ve sükûnetle bei dinleyişinden ve ara sıra da İsmet Paşa'yı süzmesinden ve ayrılırken de bana karşı gösterdiği samimiyetten çı-

kardığım mânâ beni haklı bulduğu idi. Fakat mütalâalarıa hak vermekle tekrar. Mefkure Hatırası'na döneceğini hiç aklıma getirmemiş idim.»

Eser Kimin?

21 Ağustos günü TBMM Lozan Antlaşması ile ilgili görüşmeleri yapar. Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal (Tengirşek)84 kürsüde Kurtuluş Savası'nın «M. Kel Paşa'nın eseri» olduğunu söyler. Dışişleri Bakanı Tevik Rüştü Araş da Yusuf Kemal Bey'in düşüncelerine kaıldığını açıklar.

Görüşmeler bitince Yusuf Kemal Bey, Karabekir ile karşılaşır.

Aralarında şu konuşma geçer:

—Paşa, sizi de tebrik ederim. Bu eserde en büyük hisse sizindir.

—Millet kürsüsünden en küçük hisse vermeniz da ha kıymetli olurdu..

Kâzım Karabekir, ertesi gün bu konuşmayı İsmet Pa-şa'ya da aktarır.

Kâzım Karabekir, kırılmıştır. Tek adam dönemine gi-riliyor kuşkusu içindedir.

İsmet Paşa ile yaptığı konuşmada bu duygu ve dü-şüncelerini şöyle anlatır:

«Ve eğer İsmet de aynı şeyi Gazi'ye millet kürsüsün-den bahş ederse tarihe karşı haksızlık edeceği gibi is-tikbal için Gazi'ye istediğini yapabilecek bir kudret ver-miş olacağını ve bunun önüne hiçbirimizin geçemeyeceğii anlattım.

Herşeyiben yaptım diyebilen bir adamın, bundan sonra da herşeyi ben yapacağım iddiasıyla ne tehlikeli maceralara atılabileceğini tekrar -çünkü öteden beri bu bahis üzerinde mutabıktık- Enver Paşa'yı misal göstererek İsmet Paşa'nın dikkatini çektim. İsmet Paşa da «hiç merak etme. Bu mühim noktayı

unutmadım» demekle beraber bu husustaki sözleri aynen şunlar oldu:

— Arkadaşlar;

Bir vazife-i esasiye ifa etmek için şunu söylemek iserim. Gerek mücadele-i harbiye esnasında ve gerek sulh müzakkeratı esnasında şevk-i kaderle ağır mesuliyetler alında bulundum. Ağır mesuliyetler altında memleketin haat-ı menafiine taallûk edebilecek ağır kararlar vermek vaziyetinde bulundum ve bunların hepsinde merkez-i idareen ayrı olarak ya düşman karşısında veya sulh müzakke-ratında olduğu gibi Avrupa ortasında idim. -Siyasî tabir ile-siyasi musahımlarım arasında bulundum. Bu kadar ağır meuliyetleri biheba almak için ve bunların en büyük müşkilât karşısında dahi hedefe karşı yürümek için malik olduğu menba-ı kuvvet bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır.

Arkadaşlar;

Yalnız şahsî bir minnet ve şükran iade etmek için söylemiyorum. Vazife ve iş nokta-i nazarından bir hakiati ifade etmek için söylüyorum. İnsan çok bunaldığı bir zamanda en muvaffık tedbirin daha büyük ve samimi biisi tarafından teyid edilmesine muhtaçtır. Büyük ve kaışık vaziyetler içerisinde en büyük tedbir o kadar basitir ki, ekseriya onu bulmak çok müşkildir. Fevkalâde kaışık, dolaşık, bulutlarda mestur (örtülü, gizli) bir muhit içerisinde yol gösterecek bir isabet-i nazar lâzımdır.,

Bu isabet-i nazarı gerek muharebe hayatında ve geek sulh hayatında bize gösteren M. Kemal Paşa olmuşur. Aldığım vazifelerde muvaffakiyet hasıl olduysa geek harpte ve gerek sulhte başlıca amil olarak M. Kemal Paşa'yı muvacehe-i millete (millet önünde) ifade ediyoum-'"..

M. Kemal Paşa bu takdir yarışını büyük bir zevkle dinledikten sonra milli ve askerî işlerimizi kuranları, canla başla çalışanları kısaca olsun millet kürsüsünden millete ve tarihe tevdiye arlık lâzım görmedi. Bundan en çok, etrafına topladığı değersiz kimseler istifadeye koyuldu.

M. Kemal Paşa'dan başka ortada kimse bırakılmadı:

O kurtardı ve O kurtaracak., teranesi, hazıra konmak isteyen dalkavukların dillerinde destan oldu.

Artık her akşam âleminde O'nun yüzüne karşı methiye yarışı aldı; yürüdü. Bütün bu muhit İkinci Millet Meclisi'nde kazanmıştı. Meclisin çehresi pek garipdi:

Sarıklı, sarıksız muhafazakârlar, terakki taraftarları, din ve ahlâk aleyhtarı züppeler suni bir birlik gösteriyorardı. Meclis umumî heyeti M. Kemal Paşa'nın emrine ram (boyun eğen) idi. O sağa da gitse, sola da gitse hep beraber O'na ayak uyduracaklardı. Dışarıda kendi emekleriyle hayatlarını fakirce kazanabilen bu zümre, pek az müstesnasıyla, şimdi devlet hazinesinden zenginleşiyor ve ihsanlara da gark olarak aristokrat bir tabaka halini alıyordu. Bunlar da mensuplarını memuriyetlere kayırarak veya kazandırarak etraflarında tabakalar teşkil ediyorardı.

İşte Cumhuriyet hükümeti, Türk milletine feyzini bu surette dağıtıyordu.

Trenlerle demir, fabrikalarına götürülen maden cüruunu mıknatıslayan çelik levhalar nasıl bir vinçle vagonardan kendisine çekip yapıştırıyorsa, M. Kemal Paşa da bütün İstiklâl Harbi'ni banisi sıfatıyla takınınca böyle bir kudretin sahibi olmuştu. O'nun çekemediği mahdut ağır parçalardı.

istiklâl Harbi'mizin bu şuursuz ve suni neticesinden müteessir olan vatanseverler vardı, fakat çok azdı.»

Birinci Ordu Müfettişliği

O günlerde komutanlar aynı zamanda milletvekili de oluyorlardı. Karabekir, askerliği yeğliyordu. Amacı, - koutanların milletvekili olmamaları için bir de önerge haırlar- Genelkurmay Başkanı olmaktı. Ancak, bu arzusu yerine gelmez. «Ordu müfettişi» olarak kalır. Ordu müettişliğinin merkezi Ankara'da olduğundan Karabekir Anara'da oturacaktır.

Karabekir, Şark Cephesi'ni dolaşmak ve birliklerine veda etmek ister.

1 Eylül'de Ankara'da vedâ ziyaretlerine başlar, İsmet Paşa ile görüşür, İsmet Paşa. Karabekir'! uyarır:

—Kâzım, çok korkuyorum. Seni Erzurum'da vura
caklar...

Karabekir, arkadaşı İsmet Paşa'ya şu yanıtı verir:

—Beni ne Erzurum'da vurabilirler ve ne de Erzuline rumlu beni başka bir yerde.

M. Kemal Paşa. Karabekir'! öğle yemeğine alıkoyar. Karabekir, ordu müfettişliği yanında ayrıca bir «ordu başüfettişliği» kurulmasını önerir. M. Kemal Paşa bu öneiyi benimsemez.

Karabekir, hükümet merkezinin Ankara olmasını da önerir. M. Kemal Paşa bu konuyu düşüneceğini söyler.

Sonra aralarında şu konuşma geçer:

«Söz sırası şark seyahatine gelince M. Kemal Paşa bana şunları söyledi:

—Paşam, dikkat et. Erzurum mebusları aramızı boz
maya çalışıyorlar.

—Aramızdakisamimiyetin İstiklal Harbi'nin binbir
zorluğu ve tehlikesi karşısındaki müşterek azmimizle da
ha ziyade perçinleştiği kanaatim besliyorum. Herhangi bir
üçüncü şahsın buna dokunmaması için çok hassas bulu
nuyorum. Feragatimi ve açık yürekli olduğumu herkesten
çok siz gördünüz ve tecrübe ettiniz. Bundan böyle de yi
ne böyleyimdir. Fikir ayrılıklarım olsa dahi içten sevgi ve
saygı duygularım asla azalmayacaktır. Sizden karşılık di
leğimde bir kerre de şarktan yazdığım veçhile yeter ki
bana sizin itimadınız azalmasın., dedim.

Ve aramızı bozmaya çalışan Erzurum mebuslarının kimler olduğunu sordum. İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki soğukluğu kaldırarak İstiklâl Harbi erkânının saimi birliğini tutmaklığımızı da diledim.

M. Kemal Paşa, Rauf Bey'in İsmet Paşa'nın aleyhinde söylediklerinin İsmet onda birini bilmiyordu. Bize gelince:

— İkimiz de dikkat edelim, dedi. Ve sorduğum isimerden bahsetmedi..»

Başkomutan ile Doğu Cephesi komutanı arasındaki bu içten dostluk, görüş ayrılıklarına karşın Cumhuriyet'in ilânından bir ay öncesine kadar

yine sürmektedir.

Bu dostluk, 1926 yılında Karabekir'in Ali Fuat Paşa ile birlikte tutuklanıp cezaevine götürülmeleriyle en büyük darbesini yiyecek; Karabekir yıllarca İstanbul polisince adım adım izlenecek ve 1933 yılında da köşkü basılıp kitapları yakılacaktır.

Aradan yıllar geçecek, Karabekir'e ölüm döşeğindeki Atatürk'ün kendisiyle görüşmek istediği haberi gelecekir. Karabekir, «gidecek misiniz?» sorularına karşı «O Musfa Kemal. Çağırılınca gidilir. O benim en iyi arkadaşımır» yanıtını verecektir.

ONİKİ

.«Erzurum mebusları aramızı açacak... Erzurum'da beni vuracaklar.»

Karabekir., kendi kendine bu soruları sorar. Erzurum milletvekillerinden yakınan M. Kemal Paşa'dır; Erzurum'a Karabekir'in vurulacağını söyleyen de İsmet Paşa.

Kafasında kendi kendine bu sorulan soran Karabekir «beynimde bir şimşek çaktı; fakat kendimi bu şimşeğin tesirinde bırakamadım» diye yazar. Sonrasını kendisinden dinleyelim : «Çabuk toparlandım ve kendikendime : (Hisle değil hesapla hal olunmalıdır) dedim. İkametgâhıma gelince güvendiğim Erzurum mebuslarından ve silâh arkadaşlarımdan bir kaçını çağırttım. Ve onlara geçen bu hadiselerin bilmedikleri safhalarını anlattım:

Şark harekâtı hakkındaki muhaberemizi okudum. Ce-

lâlettin Arif meselesinde o zamanki Erkân-ı Harbiye Reisi olan İsmet Bey'e bu zatla M. Kemal Paşa'nın arası nasıldır? diye sorduğum şifreye aldığım cevapta (iyi olmadığını, önce bana hücumla beni düşürdükten sonra Erurumlular vasıtasıyla M. Kemal Paşa'yı da düşürmek isediklerini) bildirdiğimi söyledim.

Hasbıhallerimizde M. Kemal Paşa'nın fırka komutanlarımdan Halit Bey'e şifre ile (Celâlettin Arif ile Karaba-kir'in arasını aç) dediğini ve Erzurum'a ilk geldiği zaman Halit Bey'le görüşmelerine O'na (seni de beni de İstanbulhükümeti istiyor. Bir gün Kâzım bizi tevkif ederek gönerebilir. Birbirimizi tutalım ve daima muhabere edelim., icap ederse (..) yerine sen geçersin) tavsiyesini tesbit etik.

Enver Paşa'nın bazı arkadaşlarıyla Moskova'da (Halk Şûralar Hükümeti) diye bir program bastırıp Anadolu'ya soktuğu zaman Erkân-ı

Harbiye Umumi Reisi Fevzi Pauc1şa'nın (bunların isyan çıkaracağını, gelirse Enver Paşa'nın tevkifi emrini, bu arada Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 24.5.1921 tarihli şifresini ve cevabını okudum:

(Enver Paşa'nın İslâm İhtilâli Cemiyeti namıyla gizli bir teşkilâtı genişleterek orduyu, ele almak fikrini takip etiği anlaşılıyor. Bunlar tabii Şark ordumuzdan başlarlar. Bizim Garp Cephesi'ndeki harekâtımız çok imtidat edebieceğinden (uzun süreceğinden) Şark'ta Ruslar dahi uzun müddet serbest kalırlar. Hasılı İttihatçılar, Ruslar, Erzuum'un mahıt müfsitleri her birisi başka maksat için orumuza hücum edeceklerdir. Bu hücumların kaffesine (hepsine) mani olan yalnız sensin. Binaenaleyh, muha-cemat mütemerkizen sana teveccüh ediyor (saldırılar saa yöneliyor). Açık tedbir ile hücumlardan endişe etmeiz. Fakat ihanet ile hileye gelmekten endişe ederim. Kenine gayet sağlam bir muhit temin etmeli ve son derece müvesvis (kuşkucu, kuruntulu olmalısın..)

Buna karşı cevabım:

(Mevkiimin nezaketini tamamiyle takdir ederek muitimi ve orduyu sağlam tutuyorum.)

Bunlara rağmen M. Kemal Paşa'nın İttihat ve Terak-

ki Merkezi Umumisi'nde azalık yapmış bulunan Ardahan Mebusu Hilmi Bey'i bana haber vermeden Trabzon yoluyla Enver Paşa'ya göndermek istediği, Hilmi Bey'in de Trabzon'daki münasebetsizliğini haber alınca bana itimatsızığın doğuracağı vehameti belirten şifremi ve cevabını okudum. Ve o günkü mülakatımda kendilerine hatırlattığımı da söyledim.

M. Suphi Olayı

Uyuşmazlık konusu Ardahan Milletvekili Hilmi Bey'in Ankara'ya çektiği telgraftır. Hilmi Bey, bu telgrafında Ka-rabekir'den yakınır.

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya 23 Aralık 1921 günü Kars'tan çektiği telgrafta «İstanbul. hükümeti eliyle yapılmayan fenalıkların ve anarşinin» birtakım kimselerce sahnelenmek istendiğinden yakınarak «Kuvvetli.bir hükümetle iş görülecek bir zamanda Envercilik devrine âlet olmak isteyenlerin nazarımda irfan ve ehliyetleri ile tutamadıkları mevkileri çetecilikle iktisaba çalıştıklarını» söyer ve M. Kemal Paşa'dan «itimadını tekrar rica» eder.

M. Kemal Paşa, aralarındaki sevgi ve saygıdan söz eden ve Karabekir’e istediği önlemi almakta serbest oluğunu bildiren bir telgraf çeker.

Güven yeniden tazelenmiştir.

Karabekir, Erzurum'da yakın çevresine bu gelişmeleri anlatır.

Karabekir anılarının bu bölümünde M. Suphi olayını da şöyle anlatır yorumlar:

«..Elazığ Valisi Ali Galip'in™urdurulması teşebbüsü, M. Suphi heyetinin Trabzon'da uğradığı feci âkıbet, sona onun mürettibi olan Konya'nın 8 Temmuz 1922'de ölürülmesi, arkasından da (Herif Sivas mahkemesinde beaat kazanmıştır, bunu askerler öldürdü) diye orduya lee sürülmesi ve 20 Temmuz'da Başkomutanlık müzakeesinde iş Büyük Millet Meclisi'nin el koyarak üç mebus göndermeleri ve işi bu kanaldan orduya dolayısıyla da

bana tevcih etmek istemeleri, fakat sonra bu işi Ankara'an gönderilen Osman Ağa'nın adamları tarafından yapılığı ortaya çıkışı, bunu çıkaran Trabzon mebusu Ali Şükü Bey'in boğuluşu, Osman Ağa ve bazı adamlarının ölürülüşü hep bir sinema şeridi gibi gözümün önünden geçti.

Sıra bugünkü mütalâalara geldi.

Bana ne söylediler, ben ne cevaplar verdim, aynen söyledim.»

Paşa, kuşkulanmaya başlamıştır.

Karabekir, çevresindekilere şu soruları açıkça sorar:

«— Kimlerdir benim M. Kemal ile aramızı açacaklar?

— Ve kimdir beni Erzurum'da vuracak?»

Kâzım Karabekir, kararını vermiştir: artık Erzurum'a kalmayacaktır.

Neydi Karabekir'e böyle bir karar aldıran nedenler?

«1 — Mecliste bir düziye bilhassa Şark Mebusları aleyhime tahrik olunmuştur.

2— Orduda bazı madunlarım (aslarım) ve bu arada bilhassa fırka komutanı Halit Paşa17 aleyhime tevdii olun muştur.

3— Meclis vasıtasıyla Trabzon'daki Kâhya'nın katli hadisesi bana istinada çalışılmıştır.

4— Son seferde Trabzon'da bulunuşumdan endişe edilerek Erzurum mebusu Asım Bey Erzurum'a gönderil

miş ve benim vaziyet alarak memlekette ikilik yapacağım dan korkutarak Kolordu komutan vekili Rüştü Paşa18 ve Erzurumlular aleyhime teşvik edilmek istenmiştir.

5— Ben, şarktan Ankara'ya gelirken Kastamonu'da beni öldürmek üzere bir fedai gönderilmiş -bu adam An kara'dan gelen bir Türktür. Kendisinin bir Ermeni olduğu ve bir Amerikan torpidosu ile İnebolu civarına çıkarıldığı •öğrenilmiştir -, misafir kaldığım konakta abdesthanede ya kalanınca rezalet ortaya çıkmış ve örtbas edilmiş.

6— (Karabekir'e itimadımız yok) diyerek bine yakın muhitiyle bir düzüye takip ettirilişim, bu işe memur edi lenlerin başında mebus ve asker İhsan Bey (Bahriye ve killiği de yapan)™ulunuyormuş.

7— Otuzkişi Gazi'nin etrafında toplanmış imiş. Teşkilât-ı Esasiye ne demek? Gazi istediğini yapar diyorlarmış.

8— Bugünkü vaziyette Gazi (Erzurum'da Karabekir'i istemeyiz) diye bir telgraf çektirmeye çalışıyormuş (...)

Bu konuşmalar, söylentiler kuşkularla sarmalanır. Erurumlular Karabekir'e güvence verirler:

«Sana uzanacak eli ona uzatacakları da 24 saat içine Erzurumlular çıkarır ve yok eder.»

Karabekir. Erzurum ve Kars'da halka konuşur; onların dertlerini dinler. Halka İstiklal Savaşı'nı anlatır. Halktan da büyük ilgi görür.

«Bana her yerde büyük sevgi ve saygı gösteriyorları. (..) Sahillerde apaçık Gazi'ye aleyhtarlık da görülüyordu, Erzurum'da ise kongre sıralarından başlayarak vaziyeti bilenler ve zaferden sonra kongre azasının bile meclise alınmadığını görenler (..) çok kötü surette aleyhtarlığını yapıyorlardı.

Ben, Gazi'nin hilâfet ve saltanatı almak meselesinin henüz Anadolu'ya yayıldığını sanıyor ve heyet-i ilmiye huurundaki ağır tecavüzüne bakarak eski mefkuresine döeceğini hiç sanmıyordum. Bunun için de bu endişeyi göserenleri teskin ve aleyhtarlığı gidermeye çalışıyordum.»

Tam bu sırada Sefahattin Adil Paşa'dan[40] Karabekir'e bir telgraf gelir. Selâhattin Adil Paşa, M. Kemal Paşa'nın «Hilâfet ve saltanatı almak için» girişimlerde bulunduğuu bildirmektedir: Karabekir, 16 Ekim 1923 günü Fevzi Pa- şa'ya bir telgraf çekerek hükümet karşıtı dedikodulardan .söz eder.

Fevzi Paşa, bu dedikoduların kimler tarafından çıkaıldığını sorar.

Karabekir, 21 Ekim 1923 günü Fevzi Paşa'ya şu yaıtı gönderir:

«Seyahat ettiğim Orta Anadolu ve bilhassa sahillerde yapılmakta olan propagandalar doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin şahıslarına müteveccihtir. Dedikodunun esasını Gazi Paşa'nın Mecliste her emrine amade mu-

ayyen bir zümreye istinaden milli iradeyi bazice ederek mütehakimane idaresi (millî iradeye karşı baskıcı yönetim kurarak) rivayetleri teşkil ediyor. Trabzon'a geldiğim vait Cumhuriyet şeklinin kabul edilmek üzere olduğunu gazeteler yazdı. Bu havadis dedikoduların artmasına mucip oldu.

Büyük Millet Meclisi şekli hükümetinin Türklüğün iba ettiği (yarattığı) en güzel tarzı idare olduğu müşarün-aleyh (anılan) tarafından beyan edilirken... idare şeklimiz gitgide Avrupa cumhuriyetlerinden farksız bir şekil alaağım söylemeleri garip bir tezat teşkil ettiği söylenmeye başlandı. Ve bir hükümdar lazımsa bunun hanedan-ı salanat olması gibi münakaşalar oluyor. Bu kabil dedikoduar Kars'da dahi şayidir. Trabzon'da çıkan mizahî Kahkaha Gazetesi'nin 4 Ekim 1923 tarihli nüshası bu noktadan pek manidar görülmeye lâyıktır. Gazetelerin son günlerdeki tenkidadı bu bütün dedikoduları artırmaktadır, arz ederim.

Kahkaha Gazetesi'ndeki[41]resim, millet de, Millet Meclisi de, hükümet de hep Gazi şeklinde gösterilerek artık o ne isterse yapacak, üst tarafı kukla gibi oynatılacak fikrini tasvir ediyordu.»

Kâzım Karabekir, Cumhuriyetin ilân edildiği gün Trabon'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile konuşaktadır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri, M. Kemal Paşa'yı eleştirip. Kâzım Paşa'dan bu gidişe «dur» demesini isterler.

Fethi Okyar kabinesi çekilmiş, Karabekir de Birinci Ordu müfettişliğine atanmıştır. Karabekir, Trabzonluları yatıştırmaya çalışır. Trabzonlulara, İsmet Paşa'nın başbaan olacağını sandığını, İsmet Paşa ile

olan «çok eski ve samimi hukuku dolayısıyla hürriyet ve hâkimiye-i milliye-mizin masun kalacağı» umudunda olduğunu anlatır.

Cumhuriyet'in İlânı

30 Ekim sabahı, Bahriye müfrezesi komutanı Kâzım-Karabekir'eAnkara'dan açık bir telgrafın geldiğini, bu

telgrafta Cumhuriyet'in ilan olunduğunu, bu nedenle yüz pare top atılmasının istendiğini bildirir.

Karabekir «Vali ile görüşüp size emir verir.»

Vali Hazım Bey Tepeytran) haberi şaşkınlıkla karşıar. Valinin Cumhuriyet'in ilânından haberi yoktur.

Karabekir, hem şaşırmış hem kırılmıştır. Bu duyguarını şöyle dile getirir:

«Ben hem mebus ve hem de bir ordu kumandanı olduğum halde bana da kimse birşey bildirmemişti. Bu vaziyet haklı olarak halkı da orduyu da telâş ve endişeye düşürdü. Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar benden bu şeklin mânâsını soruyorlardı. Bu vaziyette taii Cumhuriyet'in ilânını ertesi günü dahi kutlayamadık. Bugün Kars'ın zabt-ı yıldönümünü Sultanın Mektebi meyanında asker, halk ve mektep çocuklarıyla birlikte kutadık.

Karabekir. Fevzi Paşa'ya telgraf çekerek «cihat-ı müliyeye ve askeriyeye» Cumhuriyet'in ilân edildiğini bildien bir buyruk gelmediğini yazıyor.

Ertesi gün buyruk geliyor.

«31 Ekim sabahı ajanslarla beraber Vilâyete de tebliat geldiğinden top atılmasına emir verdim. Hükümet avusunda resmî bir surette kutladık. Belediye reisi vali bee, (aksi nutuk söyleyecekler de olabilir. Bunun için hiç nutuk söylenmemesi münasip olur) demiş. Hazım Bey de muvaffık bulmuş.

Yalnız bir dua okundu. Mülki ve askeri heyetler, mekep çocukları, bir bölük asker, pek az da halkın ileri geenleri bulundu.

Ajans şu malûmatı bildiriyordu :

M. Kemal Paşa reisicumhur olmuş; İsmet Paşa'yı başekil tayin etmiş. Kabineyi- itimadda 160 mebus bulunmuş ve müttefikan itimat reyi vermişler.

İsmet Paşa'nın başvekilliğe getirileceğini biliyordum. Cumhuriyet'in ilânı ile artık hilâfet ve saltanat mefkureine son verildiğini görerek her iki habere de sevindim. Çünkü artık hâkimiyet-i milliye devam edecek ve diktaörlüğe meydan verilmeyecğini umdum.

109

Bu duygularımı şu tebrik telgraflarına da yazdım:

Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Pasa» Hazretlerine

Trabzon, 31.10.192»

Hâkimiyet-i milliyenin mânâ-ı tammı telâkki edilebilecek Cumhuriyetimizin necip milletimiz hakkında saadeter getirmesini temenni eder; Cumhurriyasetinizi tebrik ve Cenâb-ı Hak'tan muvaffakiyetler dilerim efendim,

Kâzım Karabekir

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Milletin bilâkayd-ı şart hâkimiyeti telâkki edilebilecek olan Cumhuriyetimizin ilk başvekilini tebrik ve muvaffakietlerini dilerim.

Kâzım Karabekir

İsmet Paşa'nın cevabı pek samimî olarak şöyle idi:

Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Tebrikat-ı devletlerine ruhumun bütün samimiyeti ile arz-ı şükran eder ve muvaffakiyet-i celilelerinin temadi ve tevalisini dilerim.

İsmet

M. Kemal Paşa, Trabzon'a çekilmiş diğer tebrikler» verdiği sathi cevabın bir suretini de bana yazmıştı.

ONÜÇ

«Karabekir, Cumhuriyet'in ilânını Trabzon'da «Bahye müfreze kumandanlığından haberi almasından yakınır.

110

Ve Başkomutan M. Kemal Paşa'yı şöyle eleştirir:

«İstiklâl Harbi'nin tehlikeli günlerinde sonuna kadar feragat, fedakâr arkadaşlarının rey ve irşadına ihtiyaç gösteren M. Kemal Paşa artık muzaffer bir başkomutan sıfatıyla maiyet komutanlarına Cumhuriyeti dikte ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesi ile sui şahsiyetler

icadı da lâzım gelmişti; bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lâzımdı. Bunu da hakkıyla yapmıştır.»

Atatürk, Söylev'de Cumhuriyet'in ilânına karar veriliren Ankara'da bulunan arkadaşları ile konuştuğunu şöyle anlatır:

«Gece olmuştu, Çankaya'ya gitmek üzere Meclis'ten ayrılırken koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa, Ankaa'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede (uğurlama ve karşılama) başlığı altında okuuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle göüşmek için o zamana değin orada beklediklerini anlaınca akşam yemeğine gelmelerini Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa'ya söylettim, İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmeleini söyledim. Çankaya'ya varınca orada beni görmek için gelmiş bulunan Rize milletvekili Fuat, Afyonkarahisar miletvekili Ruşen Eşref Bey'e rastladım42. Onları yemeğe alıkoydum.»

Kemalettin Sami43 ve Halit Paşalar, Karabekir'in kolrdusunda görevli komutanlardır.

Atatürk, Karabekir'e Söylev'de şu yanıtı verir:

«Baylar, görüyorsunuz ki, Cumhuriyet'in ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çauc1ğırmayı ve onlarla görüşüp tartışmayı hiç de gerekli göredim. Çünkü, onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşkum yoktu. Oya, o sırada Ankara'da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, kendilerine bilgi verilmeden, düşünceleri ve uygun görüp görmedikleri sorulmadan Cumhuriyet'in ilân edilmiş olmasını gücenme ve ayrılma nedeni saydıar.»

Karabekir. Atatürk'ün bu sözlerini anılarında şöyle yanıtlar:

«Halbuki selahiyeti olmadığını söyledikleri arasında hem mebus hem de kolordu komutanları vardır.»

Yol ayrımı Cumhuriyetin ilânı ile artık iyice belli oluştur.

Erzurum'dan Ayrılış

Karabekir, 4 Kasım 1923 günü Trabzon'dan ayrılırken yayınladığı bildiride kırgınlığın ve küskünlüğün ip uçları 'görünüyor:

«Muhterem halkımıza veda ederken geçmiş günlerde el ve kalp birliğiyle mazhar olduğumuz muvaffakiyetleri anmakla beraber Cenâb-ı Hak'tan yalvarıyorum ki, bu masum halk bir daha felâket görmesin. Çektikleri azap ve Izdırap bitmiş olsun. Kahraman orduma berri ve bahri (Kara ve Deniz) silâh arkadaşlarıma vedâ ederken herbi-rini bağrıma basıp yüksek alınlarından ruhumla öpüyorum. Ve onların şerefle dolu menkıbelerini yad ederek maide olduğu gibi istikbâl içinde bütün şark mıntıkasına yaslanmış olan pek heybetli bir arslan timsalinin dimauc1ğıma ebedî hatlarla nakş edildiğini görüyorum.»

Kâzım Karabekir, 5 Kasım günü vapurla Trabzon'dan ayrılır. Vapur 9 Kasım günü İstanbul'da olacaktır. Vapur kaptanı yolda emir almıştır. Vapur, bir gün sonra İstanbul'da demirleyecektir.

Karabekir, bu gecikmenin nedenini halkın kendisini karşılamasına engel olunması biçiminde yorumlar.

«10 Kasım sabahı vapurumuz Boğaz'a girdi. Kavak'ta ayrı ayrı istikametlerde Rauf Bey ve Refet Paşa" ve İstanbul gazete muhabirleri vapurumuza çıktılar. Her biri bir sual soruyor, beni arkadaşlarımla görüşmeye ve beş yıldan beri görmediğim şirin yerlerimizi seyr etmeye fırsat vermiyorlardı. Endişeleri Cumhuriyet'in ilân şeklinden doğuyordu.

—Bir sabah top sesleriyle endişe ile uyandık. Me
ğer Cumhuriyet ilân oluyormuş. Ankara'dan gelen haberler
M. Kemal Paşa'nın yeni toplandığı bir muhit ile tam bir
diktatörlüğegittiğidir. Millî hâkimiyet yerine şahsî hü
kümranlık kurulmuştur,istiklâlimizi kurtaranlar hürriyeti
mizi boğacaklar mıydı?

Gazetecilere kısaca şu cevabı verdim:

—Ferdî veya zümreyi tahakkümler bir milleti mahv
için kâfi sebeplerdir. Buna misal isterseniz biz ve bütün
müslümanhükümetlerdir. Hepsi birer müstebit idarede
uyuşmuş kalmışlardır. Milletin kuvveti, halkın kuvvetidir.
Bunun da mânâsı Cumhuriyet'! ifade eder.

Rauf Bey ile Refet Paşa'dan öğrendiğimde Cumhuriyet adı altında şahsî saltanat kurulmuş olduğu ve halk ve matbuanın da kurtuldukları bir istibdattan diğer bir yenisine düştüklerinden feryat ettikleridir.

istiklâl Harbi'nde Birinci derecede vazife görmüş bu arkadaşlar dahi sabahleyin top sesleriyle uyandıktan sona Cumhuriyetin ilân olduğunu öğrenmişlerdir. M. Kemal Paşa, mefkuresi olan hilâfet ve saltanat makamına geçmesini arkadaşlarının önlediğini görünce Cumhurreisliği-ne de mani olacakları endişesi ile işi sert bir kapatma suretiyle Millet Meclisi'nin daha vahim ciheti de kayd-ı hayat şartı ile mevkiinde kalabilmek için eski arkadaşlarını Cumhuriyet aleyhten ve padişah taraftarı göstermesidir.»

Öğle üzeri vapur Galata rıhtımına yanaşır. Rıhtımda kalabalık bir halk ve halkın önünde de resmî görevliler Karabekir'i karşılamaktadır. Halk, Karabekir'i coşkun göserilerle kalacağı yer olan bugün İstanbul Üniversitesi'-nin bulunduğu Harbiye Nezareti'nin dış kapısındaki köşke kadar getirir.

Öğleden sonra gazeteciler Karabekir'i soru yağmuuna tutarlar.

Sorular genellikle Hilâfet sorunu ile ilgilidir.

Karabekir. Hilâfet ile ilgili sorulan «malûmatım yokur» diye yanıtlamak istemez ve «Cumhuriyetin feyzinn» söz eder, kendisinin de «Cumhuriyetçi» olduğunu söyler.

Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Adnan Bey'in de" son gelişmeler konusunda kendisi ile aynı kaygıları taşıdıklaını öğrenir:

«Hepsi de M. Kemal Paşa'nın bu hareketinden teesür duymuşlardı. Ve istikbalde keyfî hareket edeceğinden endişeli idiler. Halka ve matbuata karşı zor durumda buunduklarını ve sevinçli günlerin herkese zehir edildiğini anlatıyorlardı. Ankara'dan esen havanın kanlı bir istibdat hakareti ile meşbu (dolu) olduğunu intihaba esas olan umdelerin 2. maddesine rağmen Osmanlı hanedanı aleyine de atıp tutmalar başladığını ve ilk günden beri kenisini tutan bizler aleyhine M. Kemal Paşa'nın fikrî ve fiilî aleyhtarlık uyandırmaya başladığını öğrendim.

Koca İstiklâl < Harbi, daha sevinçlerine doyamadık. Uğrunda fedakârlık edenleri ne çabuk elem ve ızdıraba düşürdün!

M. Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet Paşaların bir arada üçlü resimleri bastırılmıştı, istiklâl Harbi'ni bu üç başın idare ettiği propagandası yapılıyor ve Şark Cephesi adetâ küçültülüyor; adetâ istiklâl Harbi kadrosundan benimle birlikte çıkartılıyordu!

Fedakâr ve vefakârlıklarıyla bu davaya hizmet edener yerine yeni şahsiyetler Deliriyordu.M. Kemal Paşa, Meclis Reisi olarak sağma Fethi Bey'i4", başvekil olarak da soluna İsmet Paşa'yı almış, her üçünü de dillerine doadıkları tehlikeli bir yolculuğa çıkmışlardı.

Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da ordu ile arkaarında sessiz sedasız yürüyecekti.

Uzun harp yıllarının elem ve ızdıraplarını ve acı ve tatil binbir hatıralarıyla vücut bulan millî birliğimiz ve milî salâbetimiz (sağlamlığımız), millî seciyemiz (karakteriiz) ve millî hürriyetimiz, şimdi son muvaffakiyetlerin saroşluğu ve ihtirasıyle gevşeyecek, çözülecek ve bozulacak mı idi? Bu hal silâhla emellerine kavuşamayan düşmanarımızı er geç emellerine kavuşturacak bir tefrikaya (böleye), bir yıpranmaya, bir çöküntüye sebep olmayacak mı idi?

Karabekir, bu kaygılarla kararını verir:

Ankara'ya gidecek uzlaştırıcı ve birleştirici rol oynaak ve böylece düşünce birliği sağlamaya çalışmak.

Karabekir, kurulan yeni rejimin bir «başkomutanlık tahakkümü» yaratacağından kuşku duyuyor, ittihat ve Teakki günlerinde ettiği yeminleri anımsıyordu.

İki arkadaş, artık karşı karşıya geliyorlardı. Bir siyaal kavga başlamak üzereydi.

O günlerde neler düşünüyordu Karabekir?

Şunları:

«İstiklâl Harbi'nin birinci derece mesul bir şahsiyeti ve milletin hürriyeti ve çocukluğundan beri ant içmiş bir vekili sıfatıyla karşıma dikilenlerin suallerine ve endişeleine haklı cevaplar vermek kolay birşey değildi. Hilâfet ve saltanatı almak için koyu bir mutaassıp çehre ile minerlere kadar çıkıp hutbeler okumak, muvaffak olamayına da bizzat medh ü sena edilen mukaddesata dil uzatak ve bunları altüst etmek üzere bir diktatörlüğe çıkmak gibi iki tehlikeli ifradın birinden diğerine atlamak

heresin yapabileceği bir iş değildi. Fakat bu felaha (kurtuuşa) doğru bir gidiş de değildi.

Geldiğim günkü şikâyetler arasında (hükümetin İs- tanbul matbuatına karşı şiddetle hareket edeceği) endiuc1şesi de vardı. Fakat kimsenin de bundan yıldığı yoktu.»

Gazeteler, o günlerde bir hükümet bildirisini yayımar. Anadolu Ajansı'ndan gelen bildiri, hükümetin basın özgürlüğüne saygılı olduğu ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hiçbir önlem düşünmediği yazılmaktadır.

Karabekir, bu bildiriden söz ettikten sonra şunları yazar:

«Bu vait ve ilâna rağmen iki hafta sonra İstanbul’da bir İstiklâl Mahkemesi gelmiş ve matbuata karşı şiddetini göstermiştir.»

Karabekir, Halife İle Görüşüyor

Kâzım Karabekir, İstanbul'da okulları ziyaret eder, gazete başyazarları ile görüşür. 12 Kasım günü de Haife Abdülmecit Efendi ile görüşmeye gider.

115

Bu görüşmede neler konuşulduğunu yine Karabekir'-in anılarından öğrenelim:

«12 Kasım'da Halife Mecit Efendi'yi ziyaret ettim. Beni birbuçuk saat yanında alıkoydu. Gözlerini daima yee tesbit ediyor; ara sıra öte beriye bakıyor ve bir düziye babası Abdülaziz'in iyiliğinden ve Vahdettin'in kötülüğünen bahis ediyordu. Birkaç kere müsaade istediysem de salıvermedi. Ve sonunda korkak bir eda ile şunları söyedi :

— Benim bu sarayda resim takımlarımla bir iki bohuc1çam var. İstemezlerse bunları alır giderim.

Bu sözleriyle, hal ve tavırlarıyla tehdit edildiğini anatmak istiyordu. Gerek arkadaşlarımdan gerekse gazeteilerimizden aldığım havadislerle de karşılaştırılınca M. Kemal Paşa'nın çıkamadığı bir makamı yıkmak kararını vermiş ve fiiliyatına da geçmiş olduğuna şüphe kalmadı.»

Evet, siyasal kavga başlamıştı. Bu kavga ne yolla ve nasıl yapılacaktı? Karabekir, Gazi'yi uyarmaya karar verişti. Uyarıların yararı olmazsa ne yapacaktı?'

Bütün sorun da buydu.

Karabekir günlerdir hep aynı konuyu düşünmekteir: «Millî hükümetin kuruluş günlerindeki dindarane sözeri ve hareketleri.. 2. TBMM

Intihabındaki umdenin ikini maddesindeki (hilâfetin âl-i Osman'da kalması değişez düsturdur)..» kararını ve Mustafa Kemal'in Balıkesir'e verdiği hutbeyi..

Karabekir bu kaygılarla ve bu düşüncelerle Gazi'yi uyarmaya karar verdiğini yazıyor. „Tahin Gazetesi'nde 11 Kasım günü şu satırlar yayınanır :

«Arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız. Milet Meclisi'nin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçten ve-rilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elîm oluyor. Hilâfet bizden giderse, beş-on milyonluk Türiye Devleti'nin, âlem-i islâm için hiç ehemmiyeti kalmaacağım, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıyetsiz bir hükümet mevkiine düşebileceğimizi anlayabilek için büyük dirayete lüzum yoktur.

Milliyetperverlik bu mudur?

Hakiki hilâfet hissini kalbinde duyan her Türk makam-ı hilâfete dört elle sarılmak mecburiyetindedir. Hanedan-ı Osmânî de kabul edilmese ve binaenaleyh ilelebet Türiye'de kalması taht-ı temine girmiş hilâfeti elden kauc1çırmak tehlikesini icat etmek, akıl ve hamiyet ile hissî milliyet ile zerre kadar kabili telif değildir.»

Karabekir, bu satırları «bütün seyahat ettiğim yer» »erdeki şikâyetlerin hülâsası» diye tanımlar.

15 Kasım günü Halife. Rauf Bey ile Adnan Bey'i akuc1şam yemeğine çağırır. Yemekte Romanya'dan gelen bir İslam Cemaatı da bulunur.

24 Kasım günü İstanbul Fatih Belediyesi'nin verdiği yemekte TBMM Başkanı Fethi Bey ile karşılaşırlar.

Yolların ayrıldığı o yemekte bir kez daha anlaşılır

Karabekir, Edirne'de Fethi Bey ile görüşmesini şöyle anlatır:

«O'ndan da Gazi Paşa nezdinde samimi birliğin hıralanmamasına ifrat fikirlerin tepeden inme bir şeklin mucip olabileceği tehlikeleri önlemeye çalışmasını rica et' mistim. Fakat seyahatte gördüğüm hali ricalarımın aksi fikirde olduğunu bana anlattı. Gerçi kendileriyle Ankara'da fikir çarpışmamız olmuştu. Fakat kendi fikirlerinin yürümesi için İstiklâl Harbi'nde kendilerinden çok daha büyük fedakârlıklar yapan arkadaşların haklan olan mevkileri işgalden sonra onları küçük görmek ve göstermek ne arkadaşlığa ve ne de insanlığa yakışırdı!..»

Karabekir ve Fethi Bey4, 24 Kasım günü aynı trene Edirne'ye doğru yola koyulurlar. İstasyon'da halk topanmıştır.

Karabekir, «Fethi Bey heyeti 12 mebustu. Meclis reisi olduğundan daima lâzım gelen hürmeti gösteriyor ve ilk önce onun inip binmesine dikkat ediyordum. Ben hem mebustum, hem de üniformalı ordu müfettişi. Fethi Bey'i tanıyan yoktu.» diye anlatır o günkü Edirne gezisini.

Yolda Muradlı'da Karabekir"i (Yaşasın Ermenistan faihi) diye karşılarlar. Hadımköy'de Millî Eğitim müdürü. Fethi Bey'i, Karabekir sanarak Karabekir'i över.

Fethi Bey. trende Karabekir'e sorar: «Biz iki heyet halinde mi gidiyoruz? Edirne'ye böyle mi gireceğiz? Bu nasıl olur Paşam?»

Çatışma burada da başgöstermiştir.

Fethi Bey ve Karabekir, Edirne'nin kurtuluş gününde Sultan Selim Camii önünde birer konuşma yaparlar. Kaabekir konuşmasında «bizi kurtarmış olan yegâne kuvvet» der «Türkün birliğidir».

Devam eder.

«Bütün millet yürekten canciğer olup elele verirse herhalde memleketimiz bugünden daha mesut bir halde yaşar. Bundan sonra en büyük vazifemiz asrın icap etirdiği terakkiyete (ilerlemeye) sarılmak .ve cehaletten kurulmak olmalıdır. Bütün millet birliği ile ve azimle koşalıdır. Şunu da unutmamalı ki, Edirne'nin çok kuvvetli kaleleri sukut etti (düştü). Fakat Sultam Selim Camii bu muazzam âbide sukut etmedi. Türkün en büyük kalesi bu mübarek mabet ve onun şerefelerinden fışkıran ilâhî seslerdir. Bizler bu ilâhî gayeye bütün ruhumuzla sığın-malıyız.

Efendiler, Türkün birliği ve dini, bu iki muazzam kuvet bizi saadete erdirecek ve Allah'ın inayeti ile hüzünü yaşlarımızı dindirecektir.»

ONDÖRT

Askerlik mi? Siyaset mi?

Karabekir, yeni bir yol ağzındadır.

O günlerde halktan gördüğü sıcak ilgiden M. Kemal'n çekindiği kanısındadır. M. Kemal Paşa'nın Cumhuriet"i kendilerine sormadan ilân etmesini buna bağlar.

Ne yapmalıdır?

Ayrılıp köşesine çekilse, bu «bir dargınlık gibi telâk-

ki olunarak»yeni ve içinden çıkılmaz olaylara yol açabiecektir. Böyle düşünür.

Geriye bir olasılık kalıyor: Askerliği yeğleyerek siyaetten çekilmek.

Bu düşüncesini Fethi Bey'e şöyle açar.

«— Meşrutiyet'in ilânından sonra Selanik'te toplanan 1. İttihat ve Terakki Kongresi'nde yaptığım ve sonra da ısrarla üzerinde durduğum askerin siyasetle uğraşmaası esasına tekrar dönmeliyiz. Zaruri olarak 1. TBMM zamanında fiilî hizmetteki askerler aynı zamanda mebus da olabildiler. Fakat sulhe kavuştuk. Cumhuriyet hükümeinin normal olarak yürüyebilmesi için asker arkadaşların ya mebusluğu, ya askerliği tercih etmeleri usulünü yeni Teşkilât-ı Esasiye'ye koymalıdır. Bu hususta İstanbul'a döner dönmez Büyük Millet Meclisi reisliğine ve askeri makamlara yazıyla da teklif etmek fikrindeyim. Bu surete ben askerlikte kalmayı tercih ederim. Ortada endişe edecek bir şey de kalmaz.

Bu mütalâam, Fethi Bey'ce olduğu kadar diğer asker ve mebus arkadaşlarca da isabetli göründü.»

Karabekir, gezisine devam eder. Edirne'de okulları, askerî birlikleri, hastaneleri ziyaret eder. Kararını vermişir.

Siyasetten ayrılacaktır.

7 Aralık 1923 günü TBMM Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı'na şu telgrafı çeer :

(Asker mebusların fırka siyasî mücadeleleri ile ülfet ettikten ve icabında ordunun en büyük makamları olan Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisini ve Millî Müdafaa Veilini istihza ettikten sonra ikinci intihapta orduya avdeterinin zabt-ı rapta vuracağı darbenin ne elîm olacağı temmül buyurulmalıdır.

Binaenaleyh asker mebus arkadaşların ya mebusluuc1ğu veyahut askerliği tercih ederek diğerinden affedilmeeri selâmeti millet ve memleket namına elzem olduğunu arz ederim. Bu husus Teşkilât-ı Esasiye'nin bu babtaki noktasına da tevafuk etmiş olur.»

Karabekir’in telgrafına yalnızca TBMM Başkanı Feti Bey'den yanıt gelir. Fethi Bey. bu konudaki bir önerenin ilgili komisyonda görüşüldüğünü dolayısıyla Kara-bekir'in önerisinin işleme konmayacağını bildirir.

Bu yazışmalardan yaklaşık 11 ay sonra aynı öneri bu kez M. Kemal'den gelir.

Karabekir, bu gelişmeleri şöyle yorumlar:

«Bu tarihten on bir ay sonra hadiselerin tesiri aluc1ıda şahsî emirle bu yola dönmek vakit ve zamanıyla işi kavramamak değil midir?»

İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi Gönderiliyor:

8 Ocak günü Karabekir bir haber alır: Ankara'dan İstanbul'a Topçu ihsan Bey başkanlığında bir İstiklâl Mahemesi gönderilmiştir.

Karabekir'in bundan haberi yoktur!

Şükrü 'Naili Paşa, Mahkemeyi Haydarpaşa garında karşılamış. Mahkeme üyeleri de Şükrü Naili Paşa'ya «iade-i ziyaret»de bulunuyorlardı.

«Ne Ankara'daki üst makamlar ne de İstanbul'daki madun bir kumandanım olan Paşa bu heyetin geleceğini bana bildirmemişlerdi» diye yazar Karabekir.

ipler., tam anlamıyla kopmuştur. Ankara Karabekir'! gözden çıkarmıştır.

«Ankara'daki şahsiyetler, Cumhuriyetin ilânında olduğu gibi bu sefer de bulunduğum bir yere İstiklâl Mahkemesi gönderdikleri halde bana haber vermemeleri çok ağır bir hava yaratıyordu. Bunun reisine de bu yolda emir verilmiş olacaktı ki, çok eskiden tanışdığımıza ve ne de madun kumandanımı ziyarete giderken bir ordu müfettişi sıfatıma hürmeten beni ziyarete gelmediler.

Bu çirkin vaziyeti Ankara makamlarına protesto etiğim gibi Şükrü Naili Paşa'yı da çağırarak neden dolayı bana haber vermediğini sordum. Bu zat cevabında (Anara'nın size haber vermemiş olacağı aklıma gelmemiş-

ti) diyerek işin içinden çıkmak istedi. Bunun askerce bir cevap olmadığını, Haydarpaşa'ya olsun giderken bana haber verebileceğini kendisine ihtar ettim. Benim kanaatim M. Kemal Paşa'nın Selanik'te çocukluğundan beri arkadaşı olduğundan hususi bir itimada mazhardı. Ondan, bu hususta diğer makamlar gibi bana haber vermemek suretiyle beni küçük düşürme emrini almıştı. Fakat benim, mevkiimin şeref ve

selâhiyetimden en ufak birşeyi ihmal etmeyeceğimi arkadaşlarım şimdiye kadar çok görmüşlerdi. Şu halde maksadın beni tahrik ederek beraber çalışmaya imkan bırakmamaya çalışmak olduğu apaçık görünüyordu. Ben, tabii mümkün olduğu kadar sabır ederek ve samimi ve feragatli çalışmaya devam edecektim. Fakat, İstiklâl Harbi'ni zaferle kapattıktan sonra ise İstiklâl Mahkemeleri ile başlamayı hele Başvekil İsmet Paşa'ya hiç yakıştıramıyordum. Sonra bu benim en eski ve en samimi arkadaşımdı. Beni, Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliğine getirmeyi, güya, düşünüyordu. Vaktiyle şark haeketini muvaffakiyetle bitirdiğimi tebrik ederken bana en yüksek mevkilerin mevut (söz verilmiş) olduğunu yazıordu.

Şimdi iki satır birşey yazmıyor; ağızdan birşey gön-dermiyordu. Hatta resmi sıfatım, resmi hakkıma riayetsizliği hoş görüyordu. Sulhten sonra onların ucan fikirlerini ben tehlikeli bir dış entrikası görüyordum. Demek, onlar da bu yolu İstiklâl Mahkemelerine dayanarak, durdurmakta ısrar ediyorlar ve başta benim gibi vefakâr ve feragatli bir arkadaşlarını açık ve mertçe olmayan sinsi bir usul ile ezmekten çekinmeyeceklerdi. Benim şimdilik yapacağım şey, Ankara'ya dönüşte bilhassa İsmet Paşa ile çok açık konuşmak olacaktı. Sonrasını da hadiseler tayin edeekti.

O günlerde Fevzi Çakmak, İstanbul’dadır. Karabekir, Fevzi Paşa'ya Kurtuluş Savaşı ile kazanılan saygınlığın İstiklâl Mahkemeleriyle yitirileceğini anlatır.

Fevzi Çakmak, Karabekir'e hak verir.

16 Aralık 1923 günü Karabekir, Ankara'ya gitmek üzere trene biner. Bu arada Karabekir, Doğu Cephesi'n-

den Batı Cephesi'ne gönderdiği fırka komutanlarından Osman Bey'in (Koptagel)[47] yeniden Doğu'ya gönderildiğii öğrenir.

Olayı şöyle yorumlar:

«Bana haber verilmemiş olmasına da diğer hadise-lerdekinden ziyade şaştım. Şifaen de Fevzi Paşa birşey söylememişti.

Asıl tarihî rezalet! Kemalettin Sami Paşa ile yalnız kalınca öğrendim. Fevzi Paşa'nın imzasını taşıyan «zata mahsus» bir emirde; eğer İstanbul'da padişahlık lehine bir isyan çıkarsa kolordusu ile İstanbul üzerine harekete geçesi emir olunuyordu!

Onbirinci fırkanın alelacele Şark'a şevki de bu fıranın Şark seferlerinde emrimde bulunması dolayısıyla herhangi bir hareketle benim emrime geçeceği endişesi imiş!

Ankara’daki Cumhurreisi, başvekil ve Erkân-ı Harbie Reisi, yani M. Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar gibi her birine karşı ayrı hukukum, ayrı feragatim ve ayrı samiiyetim vardı... bir arada düşünüyorlar ve karar veriyorlar ki, İstanbul'da bir ihtilâl çıkacak ve bir padişah ordusu kurulacak ve ben bunu idare edeceğim!

Bu karara karşı şu tertibi kararlaştırıyorlar:

Maiyet komutanım olan merkezi Eskişehir'deki 4. Kolrdu Komutanı Kemalettin Sami Paşa, komutasındaki bir ordu ile İstanbul'a yürüyecek.. Bu kolorduya mensup olan fakat Şark'tan geldiğinden bana iltihak-ı tehlikesi buluan Osman Paşa fırkası derhal vapurlarla Şark'a iade olunacak.. Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa da bizzat İstanbul'a gelerek ahvali gözleri ile görecek ve icaını yapacak.

Fevzi Paşa, gözleriyle görüp, kulaklarıyla ahvali anadıktan ve benim de orduyu siyasetten ayırmaya uğraşığıma da kani olduktan sonra atılan bu adımı haber alaağımı tahmin ederek hiç değilse Ankara'ya hareketim sırasında münasip bir şekilde bana haber vermemesi, çok defalarca gördüğüm askerî nüfuzumun derecesini ölçe-meyecek kadar duymaz mı sandığı, yoksa M. Kemal ve

İsmet Paşaların teveccühlerini kayıp mı edeceğine inanığını kestiremedim.

Her ne olursa olsun bu bir, skandaldı.

Cumhuriyet idaremize ve bunu ellerine alanlara asla yakışmazdı.

Kemalettin Sami Paşa'nın aldığı emri, âmir olan, baa bildireceğini hesaba katmayanlar bu zatın, daha Harb-ı Umumî'den önce maiyetimde istihbarat şubesinde çalıştıuc1ğın» ve benim pek eski bir arkadaşım olduğunu bilmeli idier.

İsmet Paşa bunu bilirdi. Bunu yakînen bildiğine göre işi başka bakımdan düşünmek zaruretinde kaldım :

Beni ordudan istifaya mecbur etmek için sebepler hazırlamak.

Şimdiye kadar bu sebepler numara alacak kadar çouc1ğalmıştı. Bunu ben apaçık birinci derecede İsmet Paşa'a, ikinci derecede Fevzi Paşa'ya

söylemeye karar verdim.»

Karabekir, bu kararla Ankara'ya gelir. Garda, İsmet Paşa, Rauf Bey, Millî Savunma Bakanı Kâzım Özalp ve" bazı milletvekilleri ve paşalarca askerî törenle karşılanır.

17 Aralık akşamı Rauf Bey ile yemek yerler, konu siasettir. Sofrada konuşulan konuları Karabekir, anılarına şöyle anlatır:

«Hasbıhallerimizin esasını yeni üçlü manzumenin, yai M. Kemal, İsmet ve Fevzi Paşaların bize karşı aldıklaı tavır teşkil etti. Açık görülen manzara şu idi:

M. Kemal Paşa, ilk istiklâl Harbi arkadaşlarından kauc1çıyor.. İsmet Paşa da O'nu kaçırıyor. Fevzi Paşa da bu uysal ruhu4" ile bu yolculuğa katılıyor ve istiklâl Harbi'nin üç banisi gibi görünmesi de ayrıca O'na haz verdiğinden o da bizim uzaklaştırılmamıza ve küçültülmemize yalnız seyirci değil bizzat amil de oluyordu. İstiklâl Harbi'nin ilk kurtuluş yılındaki menfî hareketler, bu surette yalnız saklanmıyor, bizim fedakârlıklarımız da onların hesabına geuc1çirilmiş gibi oluyordu.

Bizim bu tahlilimize kuvvet veren çok deliller vardı. Hele M. Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya (Benden sonra se-

nin gelmen için lâzımını yapmalıyız) dediğini arkadaşlar kulaklarıyla duymuşlardı.

Bu vaziyet karşısında ne yapsak boştu. Fakat sonua kadar samimi bağları kırmamaya ve dost düşmana karuc1şı millî birliği korumaya çalışmak da vazifemizdi. Huusiyle,

(Türkler, ancak başları sıkıya gelince birleşirler ve ancak asker! bir kudret teşkil edebilirler; medenî bir hüümet kuramazlar. Çünkü ruhlarında tahakküm ve istibat kökleşmiştir. Başa gelen oğlunu, kardeşini bile zan ve vehim uğruna öldürmekten zevk alır...) gibi telâkkileri yeniden canlandırmamaya çalışmamız millî bir borçtu.

Bu düşünce ile Rauf Bey ile İsmet Paşa'yı barıştırayı ve M. Kemal Paşa ile de samimi görüşmeyi birinci plana aldım. Rauf Bey de fikrimi kabul etti. Ve İsmet Pauc1şa'ya karşı gayet samimi davranacağını ve kusuru varsa söylendiği anda tarziye vereceğini (özür dileyeceğini) söyedi.

18 Aralık'ta resmî ziyaretlerimi yaptım. İsmet Paşa yerinde yokmuş; kartımı bıraktım.

M. Kemal öğle yemeğine çağırdı. Hasbihallerimizde kendilerine samimi duygularımıza emniyet etmesini beyanan sonra iki ricada bulundum :

1— Ordunun siyasetle uğraşmaması için kumandan ların aynı zamanda mebus olmamaları hakkındaki tekli fimin kabulü.

2— İstanbul'a gönderilenİstiklâl Mahkemesi namı ve şahısları bakımından halka çok fena tesir ettiğini eğer bu şekil devam ederse eski halifelik devri aynen başlaya- .cağından normal idare şeklinden ayrılınmaması ve adliye mize itimat olunması ve ona kudret verilmesi.

İstanbul'da korkulacak birşey olmadığını, gazetecilein kendilerini göstermek ve satışlarını çoğaltmak gayreiyle açtı klan münakaşada Ankara'daki Yenigün Gazeteinin4».. (..) atıp tutmalarını, herkes Cumhuriyet hükümeinin ve hususile sizin emrinizle yapılıyor telâkkisi halkı çok müteessir ettiğini, bunun için Ankara gazetelerinin çok ağırbaşlı hareket etmeleri lüzumunu belirttim.

Ve bütün bunların üstünde bana olan itimadının kı-rılmamasını ve emirleri ne olursa apaçık tebliğ buyurmaarını hasseten rica ettim.»

Ertesi gün Karabekir. İsmet Paşa ile de görüşür. Kaabekir, İsmet Paşa'ya Cumhuriyet'in ilânının kendisine daha önce haber verilmemesi ve İstanbul'a kendisinden habersiz İstiklâl Mahkemesi gönderilmesinin «itimatsızlık eseri» olduğunu söyler.

İsmet Paşa «Trabzon'a emin bir adam göndererek vaiyeti sana bildirmemekle hata ettiğimizi kabul ediyorum» der.

Karabekir, İsmet Paşa ile 21 Aralık 1923 günlü görüşesini anılarında şöyle anlatır:

«İstiklâl Mahkemelerinin memleketin emniyet ve iktiadî hayatını hırpalayacağını ve harice karşı da Cumhuriet idaresinin istiklâl Mahkemeleriyle tutunabildiği zannım vereceğini, nitekim İstanbul iktisadiyatının sarsıldığını ve iş uzarsa bazı iflâsların da vukua geleceğini izah ettim. Ve öteden beri M. Kemal Paşa'ya yazdığım veya söylediuc1ğim şu düsturu İsmet Paşa'ya da tekrar ettim:

— Sevgi ve saygı ikna ile kazanılır. Korkutmaktan, sindirmekten doğacak olan ancak nefrettir..

Bu esasta uzun uzadıya görüştük.

İstiklâl Mahkemeleriyle işe başlamalarından M. Keal Paşa'ya ve kendisine karşı kalplerdeki büyük sevginin sarsıldığını ve hele mahkemeler keyfî kararlar verirlerse değil İstanbul'un, bütün vatandaşların endişeye düşerek aynı duygulara kapılacaklarını, bunun için bu mahkemenin hiçbir tesire kapılmadan asilâne iş görmesini ve işi çabuk bitirip geri gelmesini ve artık şu veya bu sebeplerle bu mahkemeleri bir vâsıta olarak kullanmamalarını ve meelenin Türk milletinin ve Türk vatanının şerefi olduğunu ve Cumhuriyet idaremizi zayıf gösterecek olan bu cebir ve şiddet vasıtası yerine halka Cumhuriyet'in feyz ve hüriyet getirdiğini fiilen göstermekliğimiz lüzumunu izah etim»w

125

ONBEŞ

Karabekir, eski ve yakın arkadaşı İsmet Paşa'ya büün kaygılarını, düşüncelerini tek tek anlatır. Rauf Bey ile aralarını da düzeltmek,ister. İster ama İsmet Paşa kaarlıdır.

— Rauf Bey ile görüşmem ve anlaşmam., der"1.

Kendisine niçin güvenilmediğini sorar. İsmet Paşa «sana zamanında haber verilmemiş olması itimatsızlıktan ziyade ait olduğu makamların hatasıdır» yanıtını verir. Ve kendisinin bu işe karıştırılmasının haksızlık olduğunu söyer.

Söz, Kemalettin Sami Paşa komutasındaki kolorduun Padişah yanlısı olması bir ihtilâle karşı İstanbul'a gönerilme hazırlıklarına gelir.

Karabekir, kendisinin Padişah yanlısı gibi görülmeinden duyduğu acıyı anlatır. Durumdan uzun uzun yaınır. Olayı kendisine karşı bir «komplo» olarak yorumar. Milletvekilliğinden ayrılarak askerliğe dönme kararınan bu yolda yaptığı öneriden söz eder. Karabekir’in anatımlarına göre renkten

renge giren İsmet Paşa «ne söylersen haklısın» der. Ve Karabekir'in «mebusların aynı zamanda komutan olmamaları» önerisini de destekleyeceğie söz verir.

Kâzım Paşa, İstanbul'a döner, İstanbul'da Rauf Bey. Paşa'ya İçişleri Bakanı Fethi Bey'in «bazı mebusların mektuplarını çalmak için verdiği mahrem emri» gösterir.

Karabekir, bu olayı şöyle yorumlar:

«..Mütarekenin ilk zamanlarında İsmet Paşa bana Erurum'a yazdığı mektubunda Ferit Paşa hükümetinin mekuplarımızı açtırdığı şüphesini yazıyor ve mundar idare diye bu işi nefretle yad ediyordu. Şimdi bu işi daha geiş mikyasta ve millet mebuslarına kendi başvekilliği zaanında kendisi yaptırıyordu. Damat Ferit, müstebit bir hükümdar sadrazamı idi; fakat kendisi Cumhuriyet'in biinci başvekili!»

Kâzım Karabekir Paşa, bu kaygılarını İsmet Paşa ile de görüştüğünü yazıyor.

< İsmet Paşa, bu emirden haberi olmadığını söyler, ama daha çok bu gizli yazının Rauf Bey'in eline geçmesi üzeinde durur. Karabekir, İsmet Paşa'ya M. Kemal'in çevreini saranlardan yakınır.

Eski arkadaşlarıyla Karabekir arasındaki bir tartışa da, orduya alınacak araç ve gereçler konusundadır. Karabekir, İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek şunları, yazar:

(Orduya ait işlerden ve hele tayyare, mühimmat fabikalarında hakkında gazetelerde gördüğüm birtakım şiretlerin talip oluşundan resmen bizlere haber verilmemeinin mahzurlu olduğunu ve işlerin Enver Paşa'nın zamaındaki gibi dar bir çerçeve içinde yapılmasının önüne geuc1çilmesi.)

İsmet Paşa, Karabekir'in evine gelir. Karabekir, yine uzun uzadıya konuşur. Şu kaygısını da dile getirir:

«Siz açık söylemiyorsunuz. Fakat herkesin kanaati şudur: M. Kemal Paşa'yı siz Lozan'dan aldığınız ilhamlarla bir inkılâba teşvik ediyorsunuz. Ve bunda İstiklâl Har-bi'nde ilk M. Kemal Paşa'yı tutan arkadaşlarının uzakta kalmalarını ve hatta ezilmelerini istiyorsunuz. Bu arada ben de dahil olduğum halde mahvımıza kadar yürümek isteyenler görülmektedir, dikkat edin. Bu milletin istikbai çok zararlı olacak.»

Konuşma daha da uzar. İsmet Paşa'ya Karabekir «emeksiz külah kapan sekiz on kalem sahibi» ile «yirmi otuz silâhşöre dayanıyorsunuz» der. Ve bu uyarıları, bu eleştirileri «kardeşlik vazifesi» gereği yaptığını da söyler.

İsmet Paşa:

— Seni kuşkulandıracak yeni bir delil mi var? Mekubunda Enver Paşa'nın zamanı gibi oluyor, diyorsun, bunan birşey anlamadım» diye sorar.

Karabekir, şöyle devam eder:

«İsmet Paşa'ya dünkü Hâkimiyet-i Milliye gazetesineki (İnönü Muzafferiyeti'nin yıldönümü münasebetiyle M.

Kemal, Fevzi ve İsmet Paşa'ların beyanatı) başlıklı yazıan ve buna karşı gazetenin de mütalâasını gösterdim.. Şark zaferi sıfıra indirilmiş, adetâ İstiklâl Harbi'nden çıkarılmış, hele İsmet Paşa'nın beyanatı, sanki Kars'ın zabtı Ermeni ordusuna da İnönü önüne getirtmiş gibi bir suçlu hareket derecesine indirilmiş.

—İstiklâl Harbi böyle mi oldu Paşam?., dedim.
Beni küçültmek için Türk milletinin tarihini yalanlıyor.

Sizlerin gördüğü büyük işlerin daha parlak görünmesi için bu günahı işlemeye ne lüzum var? Benim en gücüme gien canım kadar sevdiğim senin de hakikata ve bu araa bana varıncaya kadar bu millete en tehlikeli günlerde canla başla hizmet edenlerin şeref ve canlarına karşı vaziyet almandır. Bunun gideceği yer, Fransa Büyük İn- kılabının kin ve iftiralarla dolu kanlı tarihidir. Hiçbirimiin hayatı uzun yıllar sürecek değildir. Kuvvetli bir parti, kuvvetli bir millet meclisi yerine bir askeri karargâh kuulması çok tehlikeli neticeler verebilir. Birçok kıymetli başları boğarak yapabileceğiniz işler yine birçok başlaın boğulması ile altüst olabilir. Bunun için dayanılacak kuvvet sözde olduğu kadar iş sahasında da olmalıdır. Buün mecliste büyük mütehassıslar yok gibidir. Buna karşı çok zabit vardır. Bunların orduya çıkarılması hem meçlisi bunlardan kurtarmak hem ordu saflarındaki boşlukları doldurmak bakımından faydalıdır. Bu surette şahsî arzular yerine ilmî programlar tanzim edilebilir ve millî bir cephe ile yeniliğe bürünebilir.

Bu sözlerden sonra Fransa Büyük İnkılâbı'na ait esererden çıkardığım iki makaleyi okudum. Kanlı bir yoldan yürüyenlerden ibret alalım, dedim.

İsmet Paşa, sabit bir fikrin esiri idi. Uzun muhasebelerimizden sonra sonucu yine şöyle bağladı:

—Kâzım, eğer hükümetten çekilirsem muhalif bir par
ti yaparım.

O'nun bir endişesini seziyorum: Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden başkasını başvekil yapması ihtimali O'nu düşündürüyordu. Kabinesindeki

bazı tadilâta razı oluyordu. Fakat, başvekillikten çekilmeye tahammüllü görünmüyordu. Derhal muhalif bir parti yaacaktı. Ben işi tatlıya bağlamak için:

— Ne yaparsan yap; yalnız her işinde samimiyeti siasete hâkim kıl., bir de benim askerî sahadaki mesaime yardım et. Bana bunlar yeter.. .

Harp Oyunu

Yıl 1924; günlerden 9 Şubat.

Kâzım Karabekir, anılarında «beni hayrete düşürdü» diye yazdığı bir haber alır:

İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa, kendisine haber vermeden İzmir'e gitmişlerdir. İzmir'de harp oyunları yapılacaktır.

Karabekir ve Fevzi Paşalar da İzmir'e giderler. Harp oyunlarına M. Kemal de katılır.

«İki mühim nokta garibime gitmişti» diye yazar Kaabekir.

«Biri madem ki mesele harita üzerinde hal olunacaktır. Ne diye bu kadar masraf ve rahatsızlık kabul olundu? Ankara'da daha rahat ve istifadeli olurdu. İkincisi de meselelerde, harp oyunlarında ve manevralarda daima kırmızı ve mavi taraf denir ve bu devlet, -şu devlet diye isim bildirilmezdi. Çünkü bu şayi olacağından dış ve iç , siyaset bakımından mahzurlu ve hatta tehlikeli sayılırdı. İzmir'de toplanmak ve İtalyanların Ege sahillerine çıkaağını apaçık ortaya koymanın herhalde bir sebebi olaaktı.

Bunu Fevzi Paşa'dan sordum. Ve harp oyunu bittikten sonra arazi seyahati yapılmasını teklif ettim.

Mesele Ankara'da teklif olunmuş; kendisi de yolda Okumuş!.. Bunun için malûmatı yokmuş.. Ve hatta reyi bile alınmamış.. Seyahat hakkında da bir arzusu yokmuş.» . Bu konuda bir tartışma çıkar.

Karabekir, M. Kemal'e on yıl savaş tehlikesi görmei diğini, Almanlarla, İtalyanların ilerde anlaşacaklarını ve

Arnavutluğa saldıracaklarını, Türkiye'ye saldırmalarının İtalyanlar için felâket olacağını ileri sürer.

M. Kemal «Arnavutluk İtalyanları tatmin eder mi?» diye sorar.

İki komutan savaş taktikleri ve olası gelişmeler üzeinde konuşurlar. Harp oyunlarında başkomutanlık Kara-bekir'e verilir.

Karabekir, harp oyunlarının arazide yapılmasını öneir. Öneri kabul olmaz.

M. Kemal Paşa ve Millî Savunma Bakanı Özalp, trene Ankara'ya dönerler.

29 Şubat günlü gazeteler, «Osmanlı Hanedanının memleket hududu dışına çıkarılması ve hilâfetin Meclise intiabı cihetine gidileceği» hakkında görüşmeler yapıldığını yazarlar"2.

Karabekir, o günkü duygularını şöyle anlatır:

«Tıpkı Cumhuriyetin ilânında olduğu gibi hilâfetin lağı ve hanedanın yurt dışı edilmesi kararı da bir kaç kişi araında kararlaştırılıyor ve Halife benim mıntıkamda olmaına rağmen bana bu hususta haber bile verilmiyordu. Biz bu mühim işi de madunlarımızdan (aslarımızdan) ve onlar da sivil makamlardan öğreniyorlardı. Bu hareket tarzınan benim kadar diğer asker arkadaşlarım da teessür ve elem duyuyorlardı. Hususiyle daha neler yapılacağını kime kestiremediğinden herkesin endişe ve hiddeti artıyordu. Meclisin verdiği karar, daha evvelinden valilere tamim oluuyordu. O Meclis ki, umdelerde bir madde olarak hilâfein Osmanlı hanedanına ait olduğunu değişmez bir karar olarak kabul ederek milletten rey almış bulunuyordu. (..) 6 Mart'ta aldığım tarihî haber şudur: 5/6 gece yarısından sonra Halife Çatalca’dan eksprese bindirilmiş ve hudud dışına çıkarılmış. Hanedan da yüz kadar 'erkek ve kadın da çıkarılmaktadır.»

Bu arada Bakanlar Kurulunda da değişiklikler olmuşur.

Yine Karabekir'e haber verilmez. Paşa, öfkelenir. «Emrivakilere boyun eğmeyeceğim» diye yemin eder.

İstanbul'a gider ve Fevzi Paşa ile görüşür. Fevzi Pa-

sa'yı eleştirir. Fevzi Paşa'ya «Ordu komutanları arasına ikilik konmuştur. Aleyhimize padişaha, halifeci diye dediodular, ne yazık ki, en yüksek makamlardan çıkıyor» di çıkışır.

Fevzi Paşa:

—Hilâfetin lağvı hakkındaki fikrini M. Kemal Paşa bana İzmir'de söyledi. Ben sizin de haberiniz var., yanıtını verir.

Tartışma uzar. Karabekir, bir diktatörlük devrinin başadığından yakınır. «Bu millet, ancak demokrasi esasları ile mesut yaşar» der. Gençliklerinde verdikleri özgürlük saaşımından söz. ede r.

Konu kapanır.

Ertesi gün Erkân-ı Harp Mektebi (Harp Akademisi'nde Karabekir'in konferansı vardır. Fevzi Paşa. konferanstan önce Karabekir'! uyarır:

—Paşam, Şark Harekâtının yalnız askeri kısımların dan bahş ederseniz, ileri geri uzun muhaberattan katiyyen bahş etmemenizi rica ederim..

Karabekir kırgın ve kızgındır.

Olayı şöyle anlatır:

«Hayretimden dona kaldım. Bu bir âmirin emri idi. İtate mecburdum. Fakat konferansı vereceğim kimseler Türk Ordusunun mukadderatını ellerine alacak olan genç Erân-ı Harp zabitleri idi. Bunlardan bu işleri saklamak büük bir cinayetti. Bu hakikati bunların öğrenmesi hakları idi. Bizim de bunları öğretmek vazifemizdi. (..) Genç Erân-ı Harplilerin kapısı önünden dönemezdim. Onlara çirin bir misal de göstermemek için Mareşal ile münakaşa da edemezdim. Şu halde içten gelen bir karehatın (isteeyerek) tabii bir inikası (yansıması) olan bakış ve tavımla :

—Emriniz üzerine işi kısa keserim efendim... dedim.»

13 Nisan 1924 günü Karabekir. M. Kemal tarafından

Çankaya Köşkü'ne çağrılır. Başyaver Salih Bozok. M. Ke-mal Paşa'nın odasında meşgul olduğunu bildirerek Paşa'-dan beklemesini rica eder.

M. Kemal Paşa, odasında, Terzi Altın Makas'a Müşir üniformasını diktirmekte ve üniformanın provası yapılmakadır.

Salih Bey, M. Kemal Paşa'nın çalışma masasında buunan bir resimli albümü Karabekir'e uzatır. Karabekir, alümde kendisi ile ilgili övgülü sözleri okur. Albümde şunar yazılıdır:

«Şark Cephesi'nin güzide komutanı yalnız iyi bir aser, mümtaz bir kumandan değil aynı zamanda muktedir bir idare adamıdır da. Mütarekenin bidayetinden beri Erurum ve havalisini fevkalâde hüsn-ü surette idare etmiş, hastaneler, mektepler açmış, Ermenilerin harap ettikleri bu güzel cüz'î vatanı imara çalışmıştır.

Türk milleti, Kâzım Karabekir Paşa gibi rical yetiştiriş olmakla ne kadar iftihar etse sezadır.»

Karabekir, albümü okumaya dalar.

Sonrasını Kâzım Karabekir'den öğrenelim :

«Artık benim de sabrımın tükendiği bir sırada idi ki, Salih Bey tekrar gelerek :

—Gazi Paşa buyursunlar diyor... dedi.

Yanına girdiğim zaman elimi sıkarak mühim meşguliyetini söyledi:

—Sizi fazla beklettim, ama bizim terzi ile yeni yaptır makta olduğum müşir elbisesi hakkında görüşüyorduk. Se ni, sıkılırsın diye çağırmadım.

Ben;

—Eğer benimle bunun yarış» kadar zaman görüşmek lütfunda bulunursanız şu iki kâğıt üzerinde görüşme rica edecektim.,diyerek bir (G.M. Kemal) imzasını" ve 1923 tarihli mebusluğumu bildiren tezkerenin, diğeri de benim imzamı taşıyan 1919 tarihli Harbiye Nezareti'ne Şûra-yı Âs keriye" Teşkili hakkında yazdığım hususi tekliflerimin su- retini Gazi'ye verdim.

Mustehsi bakışla sordu :

—Nedir bunlar? Müfettişlik umumî lâyihası ise o ma kam başkomutanlık demektir. Bu hazerde ve seferde be nim makamımdır. Hazerde bana niyabeten Erkân-ı Harbi ye Umumiye Reisi, yani Müşir Fevzi Paşa bu vazifeyi gö-

recektir. Bunu Erkân-ı Harbiye riyaseti kanunuyla da tesit ettik. Siz hâlâ o makamı ve rütbeyi mi kurcalıyorsunuz? Ben :

—Hayır efendim. Ben bugünkü mevkiimde uhdeme düşen vazifelerden uzak bulundurulmakta olduğumdan şi kâyet ediyorum. Takdim ettiğim vesikalardan biri benim Büyük Millet Meclisi azalığına seçilişimden dolayı kıymetli imzanızı taşıyan iltifatnamenizdir. Diğeri de Şura-yı Aske riye Teşkili lüzumu hakkında öteden beri yazdığım ve söy lediğim fikirlerimdir. Son günlerde ne siyasî ne de aske rî teşebbüs ve kararlarınız hakkında fiiliyata çıkmadan ön ce bir haber dahi alamıyorum. Uhdemdeki mebusluk ve askerlik vasıflarından hangisi arz buyurulursa, orada mev-kiimin hak ve mesuliyeti olan vazifeyi görmek istiyorum. İstiklâl Harbi'nde her iki selâhiyetimi hüsn-ü istimal etti ğimi ve her zaman takdirlerinize lâyık hizmetler gördü ğümü her zaman büyük bir şevkle hatırlıyorum.

Başkomutanlık meselesine gelince:

Benim şahsım kaale alınmayarak şunu arz edeyim kî, istiklâl harplerinde reisicumhurumuzun aynı zamanda başkumandan olması çok mahzurlu olacaktır. Her tarafla siyasî münasebetlerimiz kesilmiş halde iken sırf dahilî işerle uğraşmak yüzünden zat-ı samileri İstiklâl Harbi'nde askerî planlarımızın icabı veçhile başkomutanlığı zamanına uhdenize almadınız. Ve bu yüzden Garp Cephesi ordusu cepheciliğe döküldü ve İstiklâl Harbi de beyhude bir yere en az bir yıl uzadı.

M. Kemal Paşa:

—Muntazam tuttuğunuzu işittiğim hatıratınızı, vesa-ikleriyle birlikte getir de göreyim. Hiçbir tarafta herkes gi bi benim İstiklâl Harbi'nin banisi olduğumu ve Türk mil letini ölümden kurtararak ona istiklâlini bahş ettiğimi söy leyeceğine kendini de benim payeme çıkartacak propagan dalar yaptırıyorsun. Bir millete ancak bir Gazi olur. Bu yü-rüyüşe ayak uydurmaya çalış, istiklâl Harbeni" nasıl emir lerimle başardıysak bundan sonrası da bundan başka ola maz. Ben sana şerefli bir vazife düşünüyorum. İçerde Fet hi Bey var, birlikte konuşalım.

(...)

Terfi müddetim geldiği halde aldırış etmeyen, aleyhimde bir düziye «İstiklâl Harbi'nde nasılsa Şark'ta bulundu. Bana müşkilât göstermekten başka birşey yapmadı» propagandası yapan ve etrafımdan hafiyelerini eksik etmeyen M. Kemal Paşa, bugün benim hatıratıma da el atmak kararında idi. Buna muvaffakat edemezdim. (Hatıratımı elimden almak için üç kere evimi basıp arattı. 3 bin nüsha eserimi yaktırttı. Ve bir hayli evrakımı aldı, Fakat o ancak

gölge yakalamıştı.)

* * *

Salonda Fethi Bey de eşiyle mevcuttu. Gazi:

—Haydi size yukarı kattaki kütüphanemi gezdireyim. diyerek Fethi Bey'le beni beraberinde alarak yukarıya çı kardı.

Lâtife Hanım'ın da birçok zarif ciltli kitaplarını taşıyan ve bütün duvarları kaplayan kitaplarını temaşa ederken Gazi dedi ki:

—Musul hakkında Haliç konferansında Fethi Bey si yaset yoluyla muvaffak olamadı. Sıra Karabekir'e geldi. O bu meseleyi asker kuvvetiyle başaracaktır.

Ben:

—İngilizlere harp açmak felâketli bir iş olur. Yuna nistan'ın yapamadığını bu sefer İtalyanlara da teklif ede bileceklerini hesaba katarak İzmir harp oyununda tehli keyi belirttiğiniz halde şimdi böylebir istilâya kendimi zin sebebiyet vermesi doğru mudur? Lozan'da Musul me- selesinin halli sonraya; siyasî bir yoldan halle bırakılmadı mı? Bu meselenin daha öne alınarak hilâfetin lağvında ace le buyurulmamalı idi. Eğer mütalâam sorulsaydı, belki bu teklifimi siz de kabul buyururdunuz. Bugün İstiklâl Harbi zamanından daha zayıf bir halde olduğumuzu iddia edebi lirim. Herhangi bir muvaffakiyetsizliğin bilhassa kurtluk mıntıkasındaki akisleri pek zararlı olabilir. Şark'ın ıslâhı na yazık ki, hiç ehemmiyet verilmiyor, içtimaî düzenimiz ve dolayısıyla ahlâkî durumumuz günden güne her taraf ta bozuluyor.

Benim Gazi ve müşirliğimden bahş eden' albümü baa göstermekten maksadı da galiba beni Musul Harekâtı yapmaya iştahlandırmak olacaktı. Buna kıymet vermediğimi görünce işi kısa tutarak :

— Sen bu işleri İsmet ve Fevzi Paşalarla görüşürsün, haydi artık salona inelim., dedi.

ONALTI

Lozan Antlaşması'nda Musul sorunu çözüme bağlanamıştı. Görüşmelerin uzaması üzerine İsmet Paşa, bir konunun Türkiye ile İngiltere arasında çözülmesini öneriş; bu önerisi de taraflarca benimsenmişti"3.

Musul konusundaki ilk görüşme 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da yapıldı.

«Haliç konferansı» diye bilinen bu konferanstan sonuç alınamadı. İngilizler Süleymaniye, Kerkük ve Musul kenterini Türkiye'ye bırakmak istemiyorlar; Türk delegasyonu başkanı Fethi Bey de Musul İli nüfusunun Türk ve Kürtleren oluştuğunu ileri sürerek Türk tezinde direniyordu.

İngilizler, Musul dışında ayrıca Nasturi Hıristiyanları nedeniyle de Hakkari İlini de istemekteydiler.

Sorun, Haliç konferansında çözülemedi. Çözülemeyin-ce konu İngilizler tarafından Milletler Cemiyeti'ne götürülü. Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924 günü bir komisyon kurarak konunun bu komisyonca incelenmesi kararını veri. Komisyon düzenlediği raporda Musul'un Irak'ta «İngiliz manda yönetimini» 25 yıl daha uzatılarak Kürtlere verilmesi koşulu- ile Musul'un manda yönetimine bırakılması, bu olazsa, Musul'un Irak'a devredilmesi görüşü benimsenişti.

Türkiye bu raporu tanımayacağını ilân etti.

Milletler Cemiyeti'nde konuşan Dışişleri Bakanı Tev-

fik Rüştü (Araş) İngilizlerin Musul'daki Kürtleri ilerde Türiye aleyhine kullanacaklarını söyledi.

Tam bugünlerde Şeyh Sait isyanı patlak verdi. 23 Temuz 1924 günü İstanbul'dan Mr. Henderson'un İngiliz Başakanı Mac Donald'a gönderdiği gizli yazıda Doğu'daki Kürtlerin yerel örgütler kurarak harekete geçmek üzere olukları ve Kürtlerle temas için bir yetkilinin İstanbul'a gönerildiği bildiriliyordu.

Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza da İngilizlerin desteğini sağamak üzere Tebriz'deki İngiliz konsolosluğuna başvurmuşur.

Şeyh Sait ayaklanması 1925 yılı ortalarında bastırıla-bildi-.

Türkiye, 1925 yılı Eylül'ünde Milletlerarası Adalet Di-vanı'na başvurdu. Diplomatik görüşmelerden sonra gerek Divan ve gerekse Milletler Cemiyet Meclisi kararlarını verişlerdi :

Musul Irak'a bağlanacaktı.

16 Aralık 1925 günü Milletler Cemiyeti Meclis kararı verilmiş; Musul Türkiye'nin elinden kaçmıştı. Türkiye, bu karara karşı tepki gösterdi. Ayrıca Sovyetler'le de 17 Araık 1925 günü Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı.

5 Haziran 1926 günü, Türkiye, Irak ve İngiltere ile imaladığı «sınır ve iyi komşuluk antlaşması» ile Musul'u ter- ketmişti.

İşte M. Kemal ile Karabekir'in konuşmaları Musul sounun tartışıldığı günlere rastlar.

Türkiye, Musul'u diplomatik yollarla alamazsa askerî yolla alacaktır. M. Kemal bu askerî sefer için de Karabeir'! görevlendirmeyi uygun görmektedir.

Yeniden Karabekir’in anılarına dönelim:

«Musul meselesinin siyasî yoldan hal olunamayacağı Fethi Bey'in tekrar tekrar beyan ettiği Haliç konferansında İngiliz delegelerinin sözlerinden anlaşılıyordu. Daha ilk sözde:

— Musul Kraliyet hükümeti için pek lâzımdır., diye ilk ve son sözlerini söylemişlerdi.

Fethi Bey'in

— Bizim Cumhuriyet hükümetimiz için de pek lâzımdır... tarzındaki cevabına yine aynı cevabı vermişler.

Gazi, Fethi Bey'i dinledikçe düşünceye dalıyordu. Bilem hilâfeti lâğv etmekte acele ettiğini söyledikçe hak mı veriyordu? Yoksa, henüz kuvvetini muhafaza eden askerî mantıkla işi kuvvetle neticelendirmeyi mi düşünüyordu?»

Karabekir, yakın arkadaşı İsmet Paşa ile sık sık göüşür. Bir görüşmelerinde İsmet Paşa birdenbire:

«Kâzım, Musul boş., şunu işgal ediversene...» der.

Karabekir, İsmet Paşa'ya şu yanıtı verir:

«Bu hareket İngilizlere karşı ilansız bir harp demek olur. Oradaki kıtaları az da olsa tayyare kuvvetleri üstündür. Kısa bir zamanda takviye edebilirler. Sevk olunacak kuvvetlerimizin orada dahi muvaffakiyetlerini ümit etmem. Fakat, işin tehlikeli ciheti bu hareketin İngilizlerin bütün sahillerimizde faaliyete geçmelerine mucip olur. İşin daha felâketli ciheti de Ermeni ve Yunan ordularıyla yapamadığını bu sefer Suriye'den Fransızlarla ve İzmir'den de İtalyanlarla yapmaya kalkışmasıdır. İzmir harp oyununa İtalyanların böyle bir hareketi misâl olarak yaptırılığı halde şimdi onun fiilen tatbikini görmek istiyorsunuz. Yunanistan bile derhal Şarkî Trakya'yı işgale can ataaktır. Bu suretle tarihî haceletten (utanmadan) kurtulak isteyecektir. Nitekim İzmir harp oyununda bu hareet do hesaba katılmıştı. Bundan başka cihan efkâr-ı umu-miyesinde Türklerin her fırsatta harbe atıldıkları şekli gösereceğinden siyasî ve askerî düzenimiz ve neticede Muul uğruna kazandığımız istiklâlimiz de tehlikeye düşer.

Lozan Muahedesi’ni siz yaptınız; (sûret-i müsîüha-nede) hal olunacağını, hal olunmazsa Cemiyet-i Akvam Meclisi'nce hal olunacağını ve askerî harekât yapılmayacağını siz imzanızla kabul ettiniz. Bu sulh muahedesini Büyük Millet Meclisi kabul etti. Reisicumhur M. Kemal Paşa da tasdik etti.

Bana geçen gün M. Kemal Paşa da böyle bir teklifte bulunduğu zaman O'na da uzun uzadıya bu mütalâalarımı arz etmiştim. Siz, hükümet reisi sıfatıyla, O'nun böyle bir arzusuna karşı sulh muahedesinin 3. maddesini

okuyarak benim serdettiğim tarzda mütalâa beyan edeceğinize Musul'u işgal etmeye kalkıyorsunuz.»

Karabekir Görev Kabul Etmiyor:

Karabekir'', savaştan yana değildir. Musul için yapı-lacak bir savaşın Türkiye'yi yıkıma sürükleyeceği kanıındadır.

Paşa. anılarına o gün İsmet Paşa'ya şu kaygularını da bildirdiğini yazar:

«Öteden beri İmadiye ve Çömelek civarındaki köyerde (Londra Başpiskoposu murahhası) namıyla İngiliz misyonerleri Nasturileri aleyhimize yetiştirmişler ve teş-kilâtlandırmışlardır. Bunlar daha bize çok zorluklar çıarabilirler. Bundan başka Kürtlük ıslâhı İçin ilk tedbirer dahi alınmamıştır. Bu hususta benim muhtelif zamanarda mühim tekliflerim

vardır. Bu Kürtlerle de tehlikeli . işler yapabilirler. Onların İstiklâl Harbi'mizde pek baş kal-dırmamaları bizzat aldığım esaslı tedbirlerle beraber küuc1çüklüğümden tanıdığım o muhit Cihan Harbi'nde de emimde bulunduğundan beni yakından tanıdılar. Ve mütaekede de bana karşı mütavaatkâr kaldılar. Onlara karşı şahsî itimad da tedbirler kadar tesirli olur. Ne Dahiliye ve ne de Milli Müdafaa Vekâletleri onlarla bilerek meşul değillerdir. Hülâsa askerî muvaffakiyet ümit etmiyoum. İç ve dış siyasî vaziyetlerin felaketli bir sekile süükleneceğine ise hiç şüphe etmiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya da söyledim:

— Siz Musul'u belki hilâfeti lâğvda acele etmeyerek herhangi bir şekilde almaya belki muvaffak olurdunuz. Fakat, Şark işlerini birinci derecede idare eden bir arkadaşımız sıfatıyla bana haber vermeden bir emrivaki yaptınız. Şimdi bu işi devlet adamlarına yakışmayacak tarzda ve hem de işi benim başıma dolayarak hâl yolua gidiyorsunuz. Ben, kati olarak vazife kabul etmem. Sie de tavsiyem bu uçuruma milleti sürüklemeyin. İmzaadığınız Lozan Muahedesi'nin 3. maddesini tekrar tek-

rar okuyun ve M. Kemal Paşa'ya da okutun. Bu işi benden ziyade sizin birinci derecede göreceğiniz bir iştir.»

Karabekir, anılarının bu bölümünde İsmet Paşa'nın kendisini her zaman cankulağı ile dinlediğini, ancak bu göüşlerini anlatırken tedirgin olduğunu anlatır.

Kâzım Paşa, en yakın dostu İsmet Paşa hakkındaki yargılarını şöyle anlatır:

«..İşte şimdi tam milletin rahat ederek medeniyet yolunda hız alacağı bir sırada, yeni hadiseleri kolay bulduğundan mı? Yoksa M. Kemal Paşa'nın kuvvetli iradeine, artık oturduğu makamın da nüfusu eklenerek yenien daha kudretli bir cazibe yaptığından mı nedir, bana karşı mühim hadiselerde yan çizmeye başladığı gibi uzun süre çene çalarak söylediğim şu Musul hareketini önleek hakkındaki mütalâalarım da pek hoşuna gitmedi. Göserdiği tavırdan ve 'kelime ile mütalâalarıma cevap ver-meyişinden bunu anladım.

İsmet Paşa, müteessir göründü ve uzun boylu sustu. Bu halde müsaadesini istiyerek ayrıldım.

4 Mayıs Ramazan Bayramının ilk günü idi. Reisicumhur Gazi Mustafa Paşa'yı herkes gibi ben de Çankaya Köşkü'nde tebrik ettim. Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili'ni de makamlarında tebrik ettim. Bugün Fevzi- Paşa, beni Etlik'de Aşağı İncirlik mevkiindeki köşkümde iade-i ziyarete geldi.

Fevzi Paşa'ya İsmet Paşa'nın bana Musul'u almayı teklif ettiğini, bunun daha önce de Gazi tarafından yapılığını anlattım. Hayret etti ve bana şu cevabı verdi:

— Tuhaf şey! Benim böyle birşeyden haberim yok. Bir harekât yapılacağı konusunda benimle birşey görüşemişlerdi.

Bu cevaba benim hayretim daha büyük oldu.

Çünkü her askerî ve siyasî büyük mühim işler bu üçler arasında görüşüldüğü ve kararlaştırıldığına - geçen misallere bakarak - kanaatim vardı.»

Karabekir, kararını vermiştir:

Askerlikten ayrılmak!

139

«Şu halde bizlere tutulacak biricik doğru yol Mecisteki millî vazifelerimizi ele almak ve bu surette gerek cihana ve gerekse kendi milletimize karşı Büyük Millet Meclisi'nin sesini duyurmak ve kudretini göstermek kalıordu. Bu suretle Cumhuriyet'in sağlam surette kurulmuş olmasına ve laiklik esasından aykırı tasavvurların önlenesini temin edebilirdik.

Orduda kalarak o kuvvetle bu işleri görmek, orduyu siyasetle uğraştırmak, onun birlik ruhunu bozmak gibi tehlikesine yakın tarihimizde kendimiz de şahit olduğumuz facialarıı tekrar ettirmek olurdu.»

Karabekir, İstanbul'un kurtuluş gününde Millî Savuna Bakanı Kâzım Paşa (Özalp) ile Perapalas otelinde görüşür. Bakana, İngiliz uçaklarının sınırlarımızda askerî birliklerimize saldırdıklarını söyle/.

Ve şu uyarıyı yaptığını yazar:

«Durup dururken bunun vaki olamayacağını, İngilizlerin herhalde birşeyden kuşkulanmış olabileceğini., bir harbe sebebiyet vermenin felâket olacağını söyledim.

Kâzım Paşa fazla birşey bilmiyor göründü. Ve Fethi Bey'in Cemiyet-i Akvam nezdinde teşebbüste bulunduuc1ğunu söyledi.

8Ekim'de Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Pa-
şa'dan bir şifre aldım:

İngilizlerle bir harp ihtimali mevcut olduğundan heen Ankara'ya hareketim emr olunuyordu.

9Ekim'de öğle vakti trenle hareket ettim. 11'de An
kara'ya vardım. Fevzi Paşa'yı ziyaretimde vehameti öğ
rendim.

Şöyle ki:

Nasturi çeteleri asayişi bozuyormuş. Bunun için bir piyade ve süvari fırkasıyla tediplerine başlandığını, bir piyade fırkasının da ihtiyat olarak o mıntıkada hazırlandığını, İngilizlerin statü hattını geçerek tayyarelerle kıtalarımıza hücum ettiklerini, süvari fırkasından da bazı zayiatların olduğunu ve İngilizler, hareketi durdurmazsak ilân-ı harp edecekleri hakkında ültimatom verdiklerini, vaziyetin bir harbe gitmek ihtimalini Fevzi Paşa anlattı.

Kendilerine şunu sordum:

—Ordulara hareketi daha önce neden bildirmediniz?

İngilizler, ültimatom vermeden sahillerimize saldırıda bulunsalardı Ege sahillerini teftiş halindeyken çürük gambotlarla, ben dahi feci vaziyete düşecekmişim.

Fevzi Paşa:

—Dahilî bir meselemiz olduğu için daha önce ha
ber vermeye lüzum görmedik.

Ben:

—Ne diyorsunuz Paşam? Meselenin bir Musul ha
reketi olduğunu hâlâ bir ordu müfettişinden gizlemek is
tiyorsunuz. Bu işe beni tayin etmek arzusuna karşı ver
diğim mantıki cevapları da biliyorsunuz, demek. Ben, bu
harekâtın aleyhindeyim diye bu işi benden sakladınız. Me
sele dahili bir tedip harekâtı olsa bu kadar büyük bir
kuvvete lüzum görülünce kumandanlarınıza işin başında
haber vermek ve hatta onların mütalâalarını dahi sormak
yerinde olurdu, fikrindeyim. İngilizlerin ültimatom verince
telâşa düşerekacele çağırmanız daha hoş bir vaziyet

doğurmuş değildir. Banaitimatsızlığın bu halde, apaçık delilidir.

Fevzi Paşa, buna verecek cevap bulamadı. (İtimadımız olmasa sizi terfi ettirmezdik) gibi bir garibe savurdu. Ben:

—Paşam,hangi terfiden bahsediyorsunuz!. İstiklâl Harbi içerisindeki Garp Cephesi'nde ikişer-üçer derece terfilerinize karşılık ben yalnız Kars'ın zabtı üzerine ferikliğe terfi olundum. Fakat ben, Cihan Harbi içinde Livalığa harp meydanında terfi etmiştim. Ve bu müddeti de doldurduğum için yaptığınız terfii benim için mükâfat saymak haksızlıktır. Bugün asgari müddeti çoktan doldurduğum ve yıllardan beri ordu komutanı olduğum halde terfi ettirmemekliğiniz de bana karşı haksız olarak itimat göstermediğinize bir de lildir. Bilmekte hakkım olan işler de tekerrür edip durmak tadır.

Fakat bugün için yapılacak şey İngilizlerle harbin önünü almakladır. Her tarafta her yeri gezdim. Ve halkla her yerde temas da ettim. Halk bitkin haldedir. Elinde avu-

cunda birşey kalmamıştır. Sekiz yıldır sürüp gitmekte olan harp milleti uzun bir sulh zamanına müştak kılmıştır. Muul'u yeniden harp ile almaya kalkmak yeniden vatanımızı ve milletimizi perişan edecek ve belki de felâket uçuruuna sürükleyecektir. İngilizler bu sefer, geçen yıl İzmir'e yaptırdığınız harp oyunundaki endişeleri tahakkuk etirecek yani İtalyanları üzerimize saldırtacak ve kendisi de fiilen harbe girişecektir. Fransızlar da İstiklâl Harbi'-mizde uğradıkları muvaffakiyetsizliğinin intikamını almak için o zaman elde edemedikleri hedeflere yürüyeceklerdir. Fevzi Paşa:

—İcap ederse, yeni bir harbi de göze aldık. Musul bizimdir. Madem ki, sulhen vermiyorlar; harben almak için Gazi ısrar ediyor. Hükümet de bu fikirde. Bizde muvaffak olacağımıza şüphe yok. İcap ederse Musul değil daha uzaklara da gideriz.

Ben:

—Demek, İzmir harp oyununda İtalyanların Ege sa hillerine çıkması esasında yani harp oyunları kaideleri

ne uygun olmayarak mavi-kırmızı yerine apaçık İtalyan
ları düşman göstermeniz, icabında bunu göze almış oldu
ğunuzu ilân için bir gösteriş mi idi? Paşam, siyasî hata
lar üst üste yapılmıştır:

Birincisi, Musul işi Lozan Konferansı'nda hal olunma-yarak sonradan sulhen hal kabul edilmiş ve nihayet ise Cemiyet-i Akvam'ın hakemliği ile karar verileceği tesbit olunmuştur.

İkincisi, hilâfetin lağvında acele edilerek bu müessese havadan gitmiştir.»

Karabekir, Musul'un işgali ve İngilizlerin yenilmesiyle M. Kemal'in imparatorluğunu ilân edeceği kanısındadır.

Bu kuşkusunu Fevzi Paşa'ya da anlatır.

Fevzi Paşa. «bizim vazifemiz hükümetin emrine itaatir» der.

Karabekir, Fevzi Paşa'nın Diyarbakır'daki Kolordu Koutanı Cafer Tayyar Paşa'ya (Eğilmez) verdiği son emri de öğrenir. Bu son emir şöyledir56:

(İcap ederse eşkiyayı Londra'ya kadar takip edeceuc1ğiz.)

Günlerden 18 Ekim'dir.

Mustafa Kemal, doğu gezisinden Ankara'ya dönmekedir. Karabekir, M. Kemal Paşa'yı Ayrancı sırtlarında karuc1şılar.

M. Kemal, Karabekir'! görünce arabasını durdurur. Arabada İsmet Paşa da vardır.

Karabekir, M. Kemal Paşa'ya :

—Paşa Hazretleri; bir harp tehlikesi karşısında ol
duğumuzu ve. zat-ı samilerine dahi arz ettiğim mütalâala
rıma rağmen Musul Harekâtı'na başlamanın buna sebep
olduğunu öğrendim. Paşam, netice felâket olur.

Mustafa Kemal, Karabekir'in sözünü keserek şunları söyler:

—Büyük Millet Meclisi'ni acele topladık. Söz mille
tindir!

Karabekir, bu konuşmadan sonra günlüğüne şu notan düşer:

«Artık kararımı vermiştim. Söz milletindir; söz milletin, kabul!»

Karabekir, dört gün önce de Millî Savunma Bakanlığı bütün kolordulara gizli bir emir yollamıştır:

1643 sayılı emirde, ordu müfettişlerinin Bakanlıktan izinsiz gezilere çıkmamaları gereği bildiriliyordu!

Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'le de konuşuş ve kararlarını vermişlerdi.

Partikuracaklardı!

Şu satırlar Karabekir'indir:

«Harp felâketinin önüne ancak Büyük Millet Meclii'nde bir blok halinde görünebilirsek durabiliriz. Esasen Cumhuriyet'in kökleşmesi için icabında bir parti halinde çıkmaya da karar vermiş bulunuyorduk.»

143

ONYEDİ

«Ordu müfettişliğinden çekilmeden önce kimi komuanlarla kendileriyle birlik olmaya kandırmak için çalıştıar. Bu bir yıl içinde, Cumhuriyetin ilânı, halifeliğin kalırılması gibi işlerimiz, ortaklaşa düzen kuranları birirlerine daha çok yaklaştırdı ve birlikte çalışmalara yol açtı. İşe, siyasadan başlayacaklardı. Bunun için uygun zaman ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasa alanındaki ve orudaki hazırlıklarını yeterli görüyorlardı. Gerçekten- Rauf Bey ve benzerleri parti içinde sürdürmeye başladıkları durumlarıyla. Meclisin dinlenme dönemine rastlayan zaanda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığı ile bütün yurta, ulusu bize karşı kışkırtmak için çalışmak fırsatını ele ettiler. Yurt içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladılar»57

Kurtuluş Savaşı'na başlarken birbirlerine bu kadar güvenen, birbirlerine bu kadar inanan iki komutan araında güven duygusu kalmamıştı.

Karabekir, kendisinin devre dışına çıkarıldığı ve kenisine hiç güvenilmediği kanısındadır. Bu kanılar kuşkuara dönüşür.

M. Kemal de Karabekir'in kendisine karşı komplo düenlediğinden kuşkulanmaktadır.

Erzurum'da birleşen yollar Ankara'da ayrılmıştır.

Karabekir'in anlattığı olayları bir de Söylev'den izeyelim.

Atatürk diyor ki:

«Hakkari bölgesinde Nasturi ayaklanmasını bastıraya çalıştığımız bir sırada İngiltere hükümeti de hüküetimize kesin bir nota verdi.

İngiltere’nin kesin notasına bildiğiniz biçimde yanıt verdik, savaşı bile göze aldık, işte Söz konusu ettiğimiz kişiler, bu çetin günlerde, bir yabancı devletin bize sal-dırabileceği günlerde kendilerinin de bize saldırarak erek-

lerine kolaylıklaulaşabilecekleri kuruntusuna kapıldılar. Savaşa hazır bir durumda bulundurmaya zorunlu olduk-, ları ordularını başsız bırakıp, daha önce sevmediklerini söyledikleri siyasa alanına koştular.»

Atatürk, Söylev'de Karabekir'in ordudan ayrılmasını böyle anlatır.

Olay M. Kemal Paşa'nın Söylev'deki tanılarına göre bir «komplo» muydu? Yoksa Karabekir'in ileri sürdüğü gii bir savaş tehlikesini önleyen hareket mi?

Bu soruya yanıt verebilmek güç; güç değil olanakız.

Gelin o zaman olayların akışını hem Söylev'den hem Karabekir'in anılarından izleyelim:

Karabekir, Fevzi Paşa'ya giderek ordudan ayrıldığını bildirmiş; Fevzi Paşa, Karabekir'! kararından caydırmaya çalışmıştır..

Karabekir, anılarında Fevzi Paşa'ya M. Kemal ve çevresi ile ilgili eleştirilerini yinelediğini; Fevzi Paşa'nın da kendisine hak vererek «ordudan ayrılma» dediğini yaıyor.

Evet; köprüler atılmış; güven duyguları yok olmuştur.

Karabekir. Fevzi Paşamdan bütün bu olaylara karşı taır almasını ister. Olup bitenlerden acı acı yakınır. Sert eleştiriler yapar.

Fevzi Paşa'ya «ordunun başı sıfatıyla susuyor ve daha fenası bizi hiçe sayıyorsunuz» diye sitem eder.. Kendi durumundan yakınır; «ordu müfettişliği emir zabitliği .vaziyetinde..» der.

Fevzi Paşa'yı do «Milli Müdafaa Vekâleti de sizin ka-lem-i mahsusunuz halinde» diye eleştirir.

Düşünce ayrılıkları güven bunalımına/güven bunaımları kuşkuya; kuşku da duygusal tepkilere dönüşmüşür.

Evet, savaş başlamıştır.

Bu savaşta Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı ile Douc1ğu Cephesi komutanı artık iyice karşı karşıyadırlar.

F.: 10

Komplo

Atatürk, Söylev'de Karabekir. Ali Fuat Paşa ile Re-fet ve Cafer Tayyar Paşa'ların bir komplo düzenlediklei kanısındadır.

Bu olayları ve duyduğu kuşkuları şöyle anlatır:

Söylev'in bu bölümünü bugünkü Türkçeye yapılan çevirisinden okuyalım:

«Şimdi sayın baylar, isterseniz, size büyük bir «komplo» üzerine bilgi vereyim.

1924 yıl» Ekim'inin 26. günü geç saatlerde birinci oru müfettişinin görevinden çekildiğini bana bildirdiler. Müettiş Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığına verdiği çekile dilekçesi şudur:

Genelkurmay Başkanlığına

26.10.1924

Bir yıllık ordu müfettişliğim sırasında gerek teftişleim sonunda verdiğim raporların gerekse ordumuzun yükelmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikate alınmadığını görmekle üzüntüm ve kaygım çok büyükür. Üzerime düşen görevi milletvekili olarak daha çok göül rahatlığı ile yapacağıma inandığım için ordu müfetişliğinden çekildiğimi bilgilerinize sunarım efendim.

Milli Savunma Bakanlığına da yazılmıştır.

Kâzım Karabekir

Bu çekilme yazısının altında renkli kalemle şunlar yaılıdır:

«Çekilmesini uygun bulmadığımı bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın milletvekilliği görevine döneceğini bildirdi.»

Bu satırların altında imza yoktur; ama Genelkurmay Başkanının yazdığı anlaşılıyor. Daha aşağıda da kırmızı mürekkeple yazılmış şu notlar vardır:

(Gelen rapor ve taşanların hepsini göreyim. Bunların hangi maddeler üzerinde neler yapılmış ve hangi maddeleri yapılmamış; onları da dosyalattır da göreyim.)

Bu notların altındaki tarih 28 Ekim'dir.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasaıları Genelkurmay'da ilgili bölümlerde incelenmiş, bunardan kabul edilip uygulanabilecek olanlar dikkate alınış ve uygulanmış idi. Ancak uygulanması devletin gücü dışında bulunan ya da bilimsel değeri olmayıp kendi kiuc1şisel ve düş gücüne dayanan önerileri doğallıkla dikkae alınmamıştı. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlar ve taarılarından dolayı bir beğence verilmesi de gerekli göülmemişti.

30 Ekim günü de 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini akşam yemeğine Çankaya'ya çağırdım. Geç vakte kadar bekledimse de Pauc1şa gelmedi. Kendisini aratırken öğrendim ki, Fuat Paşa'ı Ankara'ya gelişinde Rauf Bey karşılamış, Fuat Paşa Millî Savunma Bakanlığı'na uğradıktan ve kimi arkadaşlara da kısa görüşmeler yaptıktan sonra Genelkurmay Baş-kanlığı'na gitmiş, bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş, çıarken de Fevzi Paşa'nın emir subayına şu kâğıdı bırakış :

Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katına

30.10.1924

Milletvekili görevime başlayacağımdan 2. Ordu müettişliği görevimden bağışlanmamı saygı ile dilerim efendim.

Ankara Milletvekili Ali Fuat

Baylar, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanığına bildirmiş olan Refet Paşa'nın da çekilme yazısını Rauf Bey'in geri aldırdığını öğrenmiştim.

Atatürk, bu gelişimlerden kuşkulanmış ve olaylara şu tanıyı koymuştur:

Komplo!

Söylev’de «komplo olarak nitelenen bu olaylara karc1şuc1ışu önlemler alındığı anlatılır:

ilk iş, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın milletekilliğinden ayrıldığını TBMM başkanlığına telefonla bilirmesidir. M. Kemal Paşa, bundan sonra ikinci adımını atar. ikinci adım, milletvekili de olan komutanlar Cevat Paşa, İzzettin Paşa, Ali Hikmet Paşa. Şükrü Naili Paşa, Fahrettin Paşa ve Cafer Tayyar Paşa'lara ivedi telgraflar çekerek, bu komutanlardan ya milletvekilliğini ya da koutanlığı seçmelerini istemek olur.

izzettin Paşa, Ali Hikmet. Şükrü Naili ve Fahrettin Paşalar, orduda kalmak istediklerini bildirirler.

Diyarbakır'da bulunan 3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa'-dan68 gelen yanıt oldukça serttir:

— Yüksek kişiliğinize karşı olan güvenime ve sevgie inanmanızı saygı ile dilerim. Ancak, böyle bir yurt görevinden ivedilikle çekilerek ulusa ve seçim bölgem halkına karşı sorumlu ve suçlu duruma düşmemekliğim için çekilmemi gerektiren nedenlerin açıklanmasına yükek buyruklarınızı saygıyla rica ederim..

Aynı içerikteki' bir telgraf da yine Diyarbakır'daki Yeinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'dan gelmişir.

«1 — Siz yüce Cumhurbaşkanına karşı beslediğim saygı ve sevgiye güvenilmesin! rica ederim.

2— Bu dakikada seçim bölgem halkı ile görüşme
den yüksek önerinizi kabul etmekliğim beni ulus önünde
sorumlu duruma düşürebilir.

3_ Yurdun ve ulusun çıkarları milletvekilliğinden he
men çekilmemesini gerektiriyorsa, kesin karar verebilmek-
liğim için durumun aydınlatılmasını saygı ile rica ederim.»

M. Kemal Paşa ertesi gün Cevat ve Cafer Tayyar Pauc1şalara şu telgrafı gönderir:

«Komutanların milletvekili de olmalarının orduda ve komuta işlerinde beklenilen düzenbağı ile bağdaşmadığı kanısına varılmıştır. 1. ve 2. Ordu müfettişliklerinin göevlerinden çekilip Meclise dönerek orduları elverişsiz bir zamanda başsız bırakmış olmaları bu görüşü pekiştiriştir. Seçim bölgeniz halkı, ordu düzenbağının esenliği

için vereceğiniz karardan kuşkusuz kıvanç duyar. Daha önce yazıldığı üzere kararınızı bildirmenizi rica ederim.»

Müfettiş Paşa

ikinci adım da başarıyla sonuçlanmış; sıra üçüncü adımı atmaya gelmişti.

Cevat ve Cafer Tayyar Paşalar, görüşlerinde direnirer.

Üçüncü adım atılır.

Üçüncü adım, Cevat ve Cafer Tayyar Paşaların oru ile ilişkilerinin kesilmeleriydi. Hemen bu işlemlere başuruldu.

Karabekir, anılarında, ordudan çekilme kararını «İngilizlere •karşı Musul nedeniyle açılacak savaş» nedenine bağlar. Ve komutanların ordudan çekilmesinin bu savaş tehlikesini önlediğini yazar.

M. Kemal Paşa da olayı iç siyasete dönük bir «komp» olarak görür.

Siyaset bir satranç oyunudur. M. Kemal, bu satranç oyununda Karabekir'in «komutanların siyasetten ayrılmaı» taktiğini Karabekir ve arkadaşlarına karşı uygular!

M. Kemal, siyasal savaşı da kumanda eder.

Millî Savunma Bakanlığı, Karabekir ve Ali Fuat Pa-şa'dan görevlerini yeni komutanlara devir etmeleri buy- ruğunu verir.

Ordudan ayrılan Karabekir ve Ali Fuat Paşa hemen Meclise girerler. Mecliste o gün kendilerini bir sürpriz beklemektedir:

Meclis başkanlığınca TBMM salonundan çıkarılırlar!

Karabekir, durumdan yakınır. TBMM'deki görevini yeğlediğini,, bu nedenle yerine atanan komutanı beklemein «uydurma bir neden» olacağını söyler.

M. Kemal'in yanıtı acı ve serttir:,

«Ordumuzun (yükselmesi ve güçlendirilmesi için) taarılar sunduğundan söz eden ve onlar dikkate alınmadıuc1ğı için (üzüntüm ve kaygım büyüktür) diyen eski Mü-

fettiş Paşa, yurdun üçte birini kaplayan koskoca bir orduu gönlünün istediği-anda, beş satırlık bir yazı yazarak başsız bırakmanın ne denli yeğni ve ordunun yükseltiip güçlendirilmesi bakımından temel olan düzenbağını ne kertede bozucu bir davranış olduğunu kavramış görünüyor. Dikkate alınmadığını savladığı rapor ve tasarılarıya yapamadığı işi; devletin kesin süreli bir nota aldığı ve bundan dolayı olağanüstü toplantıya çağırdığı Mecliste yapmaya kalkıştığını ileri süren Müfettiş Paşa, kendisi gii davranan arkadaşlarıyla birlikte, pek elverişsiz bir zaanda, orduya ne kötü kargaşa örneği gösterdiğini anamak istemiyor.»

Karabekir, gereken devir-teslimden sonra TBMM'de-ki görevine başlar. Ve arkadaşlarıyla birlikte «Terakkiperr Cumhuriyet Fırkası» adıyla bir parti kurar.

Karabekir, anılarında bu oluşumu şöyle anlatır:
«Az sonra biz Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıya Mecliste faaliyet için resmen Dahiliye Vekâletine müracaat edince M. Kemal Paşa da Halk Fırkası'nın başına Cumhuriyet kelimesini koydurarak Cumhuriyet Halk Fırkası adını verdi. 21 Kasım'da da İsmet Paşa başvekillikten, hastalığı bahanesiyle istifasını verdi. Yerine Fethi Bey başvekilliğe getirildi.
Ben, fırkanın liderliğine, Rauf ve Adnan Beyler ikinci liderliğe, Ali Fuat Paşa da Umumî Kâtipliğe intihap olunaak Meclis önünde hürmet edilmesi lâzım gelen bir fırka He ise başladık»»».
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası nasıl bir partiydi? İdeolojisi neydi?
M. Kemal, o etkili ve hünerli konuşma biçimi (üslûu) ile bu soruları şöyle yanıtlıyor:
«(Parti dinsel düşünce ve inançlara. saygılıdır) sözerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden, uzdilek (iyiniyet) beklenebilir mi idi? Bu bayrak yüzyıllardan beri, ^bilgisizleri, bağnazları ve boş inançlara saplanmış olanları aldatmaya kalkışmış kimselerin taşıdıktan bayrak değil mi idi? Türk ulusu yüzyıllardan beri sonu gelmeyen yıımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen

pis bataklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi?
Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısını vermek isti-yenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağazlığı coşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yeileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı' perdesi altında (Biz halifeliğin yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni yasalar istemeiz. Bize din yasaları yeterlidir. Medreseler, tekkeler, bilisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; biimle birlik olunuz! Çünkü M. Kemal Paşa'nın partisi haifeliği kaldırdı, müslümanlığı zedeliyor, sizi gâvur yapaak, size şapka giydirecek) diye bağırmıyor muydu? Yei partinin ilke edindiği bu^ sözler, bir gerici haykırışlarla dolu değildir denebilir mi?
(Parti dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır) ki, Teakkiperver Cumhuriyet Partisi izlencesi en yaygın kafaarın ürünüdür. Bu parti, yurtta can kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk Dev-leti'ni, körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı öngören planarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla

düzenlenmiş genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin dinsel konularda verdiği sözleri ve doğuya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.»

Karabekir, ordudan ayrılmalarıyla Türkiye Cumhuri-yeti'nin bir savaşa girmesinin önlendiği kanısındadır.

Şöyle yazar:

«Çok çetin mücadelelere ve iftiralara uğradık"0. Yaınımız mahv oldu. Fakat yılmadım. Hakikat ve hürriyet uğruna ölümü de hiçe sayarak sonuna kadar didiştim. Gerçi ben ve arkadaşlarım sağ kalanlar da çok çektik. 44 yaşımda genç bir kumandan ve bütün rütbelerini ateş altında ve millet için feda etmiş olan ben ve emsalim esi tekaüt kanunu mucibince tekaüde sevk olunduk. Tevif olunarak İstiklâl Mahkemesine verildik. Ön beş yıl bir

151

düziye takip ve taciz olduk. Bütün bunlar çok acıdır. (..). Sine-î millete biz girmekle (..) çok daha mesut ve bahtiyar olduk.

Karabekir, anılarını şöyle bitirir:

«Vatandaş,

Milletin hürriyetini tehlikede görürsen karşısındaki kim olursa olsun tek dağ başı mezar oluncaya kadar müadelene devam etmek vazifendir. Çünkü insanlarda haat denen "şeyin kıymeti ancak hürriyet iledir.

Hür ol, esir yaşama!»

ONSEKİZ

«Çocuklarımın adını doğmalarından birkaç yıl evvel koydum. ..Şarkta yetiştirdiğim yetimler için yaptığım saat oyununda (âlet ve sanat)'lı medeniyetin iki sembolü olarak (Hayat ve Emel) diye isimlendirmiştim. Bu oyunda sanatkârlar, kullandıkları âleti ve çıkardıkları işi seyirciere göstererek:

İşte hayat, işte emel Vatan için sağlam temel

derler. Bunu yaptığım zaman içime bir his geldi: iki çocuğum olsa da birine (Hayat), birine (Emel) adı versem demiştim»81.

Karabekir'in üç kızı var. Emel ve Hayat adlı ikizler ile Timsal Karabekir2.

Emel Karabekir, ölmüş; Timsal Karabekir, babası ölüğünde yedi yaşındaymış.

Hayat Karabekir Feyzioğlu ile konuşuyorum.

Hayat Hanım, bugün 63 yaşında. Babasını, babasının arkadaşlarını, olayları, Erenköy'deki köşkteki yaşantılaım, 30'lu ve 40'lı yıllan bugün gibi anımsıyor.

1933 yılında köşk nasıl aranmış; babasının belgeleri ve kitapları nasıl götürülmüştü?

«Sabahleyin çok erken, gürültülerle uyandık, iki kareş bir odada yatardık. Odadan çıkıp, ne oluyor diye üç katlı evden aşağı inmeye çalıştık. Her katın merdiveni başında iki tane polis var. inemezsiniz diyor. Peki, annem babam nerede, diye bir heyecanlandık. 'Sonra annem, gein çocuklar, dedi. Gelin, biz buradayız. Bugün aşağı kata inemezsiniz. Babanın evrakını almaya gelmişler. Evin içi polisle dolu. Bir çuvala babamın kitaplarının konulduğuu gördük... Bir dolap vardı. Gelenler dolap olduğunu anamazlardı. Babam en son bu dolabı açtı. (Bak evlâdım, burada kitaplar var. Hani bunu görememişsen, onun içine de bak) dedi. (Madem ki her tarafa bakıyordun, bunun içine de bak).

Galiba .40 çuval kadardı. 40 çuvalı gözümüzün önüne aldılar götürdüler. Annem, böbrek hastası. Yukarı kata. Aşağıda büfede ilâcı kalmış, kahvaltıdan sonra alacak. Hayır, aşağı kata inemezsiniz.. Peki neden korkuyorsuuz?. Bir kâğıt, bir kitap saklarsınız.. Belgeleri götürmüşer, 5 tane-kitabı kalmış 'babamın. O kitapları ararlarmış. Kitabın kaç tane basıldığını matbaadan öğrenmişler. 5 taesi muhakkak ki bir yerlerde. Onu arıyorlar. Polis mü-, dürü ısrarla anneme sormuş. Annem bu 5 kitabı kendiinin yaktığını söylemiş. Polis müdür (bu devirde kitap-yakılır mı?) deyince annem (nasıl böyle konuşuyorsunuz^ Siz hepsini yaktıktan sonra, ben de yaktım.). Hiçbir zaman bulamamışlar bu 5 kitabı.»

Karabekir, sürekli polisçe izlenirmiş. Her gün. neree gitse, köşke kim gelse, bunlar tek tek rapor edilirmiş. Hayat Hanım'ın çocukluk anılarında babasını izleyen sivil polisler ile ilgili anıları, zaman zaman üzüntüyle, zaman zaman da gülerek anlıyor izleyen polisleri.

Karabekir, Erenköy'deki köşkünde günlerini nasıl geuc1çirirdi?

Kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu anlatıyor; öteki kızı Timsal Karabekir. Hayat Hanım'ın kızı İclâl Cankorel ve ben dinliyoruz:

153

«Sabah kalkar, jimnastik yapar. Kahvaltıdan sonra ben çalışma odama çekiliyorum) der. Muntazam odasında Yazar. Hatta biz çocuk olarak çalışmasına engel olduuc1ğumuz zaman (benim çalışmama mani olmayın, şimdi anayamazsınız, ama bunları yazıp sizlere bırakacağım. Bun-lar, sizlerden sonrakilerin işlerine yarayacak dokümanardır. Ben zamanında milletime asker olarak hizmet etim; şimdi de tarihimizi yazarak bırakacağım) derdi.

Her gün mutlaka keman çalardı. Klasik müzik, alaurka parçalar da çalardı ama özellikle batî müziği paruc1çalarını sever ve piyanoda bize eşlik ederdi. Annem de 'piyano çalardı. Birlikte batı müziğinden parçalar çalarardı. Babam (ben birçok sıkıntıya uğradım; benim en büyük şansım ve mutluluğum senin gibi birisiyle evlenmiş olmam. Biz kapımızı kapattığımız zaman dışarıdaki üzünüler dışarıda kalır, hiçbir zaman dışarıdaki üzüntüleri içeiye sızdırmazdık) derdi.

Biz, çok mutlu olarak ve - Allah'ın bir lütfü olaraktan -emekli olur olmaz biz doğmuşuz, ikiz çocuk, para yok! Sıkıntılar içinde bizi yetiştirmiştir. Annemin dedemden kaan birkaç parçasını satıyorlar. Ve babam, bir annenin bakacağı kadar bizlere bakmış.»

Polis tarafından adım adım izlendiği günlerde kimler gelirmiş Karabekir'in köşküne:

«Cafer Tayyar Paşa.. Muayyen zamanlarda Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Rauf Orbay., eski yaveri Rüştü Erkmen -korgeneraldi. Merkez komutanıydı, asker elbisesiyle çe-kinmeden gelirdi -, Nevzat Ayazbeyoğlu- felsefe öğretmeiydi - karşımızda otururdu.»

General Seyfi Düzgören de yakın arkadaşıymış.

İzmir Suikastı:

Karabekir Paşa'yı en çok üzen olay, Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir suikastı nedeniyle tutuklanmasıymış. Kızı, o günleri şöyle anlatıyor:

154

«İsmet Paşa'nın çayına çağırıyoruz diye Etlik'teki evinden almışlar İzmir'de Elhamra sinemasındaki mahkeeye çıkıncaya kadar tahtakuruları içinde Emniyet Müürlüğünde yerde yatırmışlar. Yukarıda bir pencere varış, o pencereyi de demirle kapatmışlar. Pencereyi de çivilemişler. Yer şiltesi vermişler. Mahkeme başlıyor, saon subayla dolu. Mahkeme başkanı Kel Ali subaylara otuun diyor, oturmuyorlar. Karabekir Paşa dönmüş, eliyle işaret, etmiş, oturmuşlar. Mahkeme olurken de uçaklar uçabilecekleri en alçak seviyeden uçmuşlar. (Karabekir suçsuz, Karabekir suçsuz) diye kâğıtlar atmışlar.

Beraatından sonra çok tezahürat yapılmış. Beraat ettiği zaman halk galeyana gelmiş»1.

İnönü Ağlıyor

Atatürk ölünce İsmet İnönü, bu yakın arkadaşına bir mektup yazıp, birlikte çalışmalarını önermişti, sonrasını biliyorsunuz. Karabekir, önce milletvekili, sonra da TBMM başkanı oldu.

Hayat Hanım'a Karabekir'in yaşamındaki bu devreyi soruyorum; anlatıyor:

«Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet Paşa da şimdie kadar olan haksızlıklardan rahatsız olmuştu ki, telraf çekti. (Karabekir geçmişi unutalım, bundan sonra eskiden olduğu gibi, iki kıymetli arkadaş olarak devam ettirelim) deyip babamı milletvekili olarak Ankara'ya çauc1ğırdı.. Babama İstanbul milletvekilliğini verdikten sonra beklediği çok yakın ilgiyi İsmet Paşa göstermedi. Meseâ, 2. Dünya Savaşı günlerinde babam ısrarla İsmet Pa-şa'dan randevu almak ister; İsmet Paşa randevu vermezi. Yine bir gün Meclis'te mecbur oldu (Türkün Boğazı. Kars ve Ardahan belkemiğidir; Türklerin Ruslara vereceği hiçbir şey yoktur) dediği zaman da randevu istedi İsmet Paşa ile konuşmak için. 11 gün sonra - hiç unutmam -Amerikan gazetelerinde (Karabekir kılıcını tekrar kınında oynattı) diye yazı çıktıktan sonra İsmet Paşa, Karabekir'e (gel konuşalım) dedi.

Ve böylece, çevresinden uzaklaştırma, izleme, sinirme değil de (sana bir milletvekilliği verdik orada otur) gibisinden birşey oldu İsmet Paşa'nınki de…..

İsmet İnönü, cumhurbaşkanıyken Karabekir'in köşküe hiç gelmiş miydi?

Hayat Karabekir Feyzioğlu:

«İsmet Paşa bizim köşke geldi. İsmet Paşa, babamın ölümünden sonra da köşke geldi. Kardeşimin kızının düuc1ğününde İsmet Paşa'yı davet etmiştim. Geldi; fotoğraflar çekildi. Paşa «fotoğrafları getirin» dedi. Ve ben İsmet Paşa'ya fotoğrafları götürdüm. İçerde Şevket Süreyya Bey (Aydemir) var. Mevhibe Hanım haber yolladı. (Karabekir Paşa'nın kızı burada) dedi.

Odaya girdim, ikiz Kardeşim Emel ile birbirimize çok benzerdik. (Sen bir kerre hangisisin. Hayat mısın. Emel misin?).. (Hayat'ım, Paşam) dedim. Fotoğrafları verdim; memnun oldu.

(Şarta birşey söylemek istiyorum. Sizin bildiğiniz gibi bazı şeyleri söylemek istiyorum. Rahat edeceğim bunları söylersem) dedi. (Annen bana kızgın öldü) dedi.

Annemi genç yaşta, 54 yaşında kaybetmiştik.

(Bütün geçmişlerimize rağmen baban bana kırgın değildi. Belki siz Karabekir'in bana kırgın olduğunu zannedersiniz, ama Karabekir bana kırgın değildi. O anlamıştı herşeyi. İstiklâl Mahkemesinde İzmir'de suçsuz olduğunu, beraatı için ne kadar çok uğraştığımı Karabekir de bilirdi. Bazı hadiselerde O'nun tarafını tutmayışımın sebebini de kendisi bilirdi. Üzüldüğüm, annenin bana kırgın ölmesidir. Ben isterdim ki, bu hakikatleri, annene de söyleyim ama annen zamansız ve olmadık yaşta öldü.)

İsmet Paşa ağlıyordu. Ben de duygulandım.

(Bunları annene anlatmak istiyordum. Olmadı. Annene anlatmadıklarımı sana, Karabekir'in kızına anlatayım da rahat edeyim.)

O M. Kemal, Çağırtınca Gidilir!

Karabekir, evde, Atatürk'ten nasıl söz ederdi? Kara-bekir'in devrimlerine karşı mıydı?. Örneğin laiklik, örneuc1ğin giysi devrimi konusundaki tavrı neydi?

Bunları en iyi bilecek olan kızı Hayat Karabekir Fey-zioğlu'ydu.

(Mustafa Kemal benim en iyi arkadaşım derdi). Biz herşeyi O'nunla anlaşarak yapmaya çalıştık. Aramızda anlaşamadığımız noktalar olsa bile birbirimizi iknaya çalışık.)

Biz, çocuk olarak M. Kemal hakkında ileri-geri lâflar ederdik. Hoşlanmazdı. M. Kemal ile Atatürk'ü iki ayrı şahiyet olarak görürdü. M. Kemal'i her zaman sevgi ve sayıyla anardı.

(Daha sonra tarih boyunca göreceksiniz, M. Kemal'i beğenmesek, sevmesek, biz O'nu kumandanımız yapar, başa getirir miydik?) derdi. (Saydığımız, sevdiğimiz bir kumandanımızdı.)

Babam, Atatürk'ün çevresinden şikâyetçiydi.

Size bir hadisesini anlatayım:

Atatürk'ün çok hasta olduğunu. Dolmabahçe Saraı'nda çok ağır şekilde hasta yattığını biliyoruz. Rivayet olunur ki (Karabekir'! getirin, görüşüp helâlleşmek istiorum) demiş.

Bunu çok yakınındakiler, başında duranlar, sonradan babama anlatmışlar!

Atatürk'ün ölümünden -önce babama kimse gelip de bunları söylemedi. Etrafındaki eş, dost, akraba, (Paşa enişte, Paşa amca Atatürk çağırtmış, gittiniz mi?) diye sorarlardı. Babam (Atatürk çağırmadı, gitmedim) derdi.

Ben o zaman ilkokulun dördüncü-beşinci sınıfındayım. (Babacığım, çağırsa gider miydin?.) diye sordum.

(Çağırsa, sizin bu kadar haklarınızı elinizden almış, o o kadar sıkıntılar çekmişsiniz, bizim bütün çocukluğuuzu Erenköy'de menkup (gözden düşen) bir vaziyette geçirtmiş kimse hastalığımda sizi çağırsa gider miydiniz?)

(Giderdim kızım) derdi.(Giderdim. 'Çünkü o benim

çok eski arkadaşımdı. Onun bana yaptıklarını o etrafının tesiriyle yapmıştır. O bizim istiklâl Harbi'mizi beraber yapığımız, sevdiğimiz başkomutanımızdı. O bizim cihat ar-kadaşımızdı. O Mustafa Kemal'dir, çağırılınca gidilir, beim en yakın arkadaşımdı. Ama çağırmadılar. Çok iyi biiyorum.)

Peki, Karabekir devrimler konusunda ne düşünürdü?

«Babamın Atatürk devrimlerine karşı olduğunu zanedenlerin hatası şurada: Babam devrimlere karşı değili. Devrimlerin hepsini kabul ediyordu: bütün devrimleri de beğeniyordu. Babamın itirazı, devrimlerin yapılış şekindeydi. Babamın arzusu, devrimlerin ilelebet kalabilmesi için tepeden inme değil, zorla değil, halkı eğiterek yaılmasıydı. Devrimlere karşı değildi. Yapılanlar zorla yaıldığı için devrimlerin yerleşmemesinden korkardı.

O yıllarda belki başka çare de yoktu.

Sanmasınlar ki, Karabekir devrimlere karşıydı. Devimlerden o kadar ilerisini düşünüyordu ki, (50-60 seneik olmasın bunlar, ilelebet olsun) istiyordu.

(Zorla yapılan, halkı eğitmeden yapılan devrimler, geri teper) derdi. Korkusu buydu, (imkânını bulunca, gee biz bunu yaparız, gene bunu giyeriz derler) derdi. (Elerine imkân geçse her tarafı kara çarşaflılar alır) derdi.

Bizim evimizde bir işçi kadın vardı.. Kadın gelip gierken kara çarşaf giyerdi. Bir kere babam (bir daha kara çarşafla gelirsen yırttırırım o çarşafı., ya çarşaf giy-mezsin ya da çalışmazsın. Bu kapı kapanmış olur sana) dedi.

Ve kadına annemin mantosunu verdi.

(Halka benimsetilmeyen devrimler tutmaz) derdi. Buu anlamayanlar (Kâzım Paşa reformlara karşı. Paşa çar-» saf giysinler derdi) derler, değil. Halkı eğiterek reform yaılmalı derdi. Olmazsa, etkisi kalmaz, işte bugün görüyouz. Babamın korkusu buydu. Her taraf kara çarşaflı, Eyüp taraflarına gidin bakın!»

Karabekir laiklik konusunda ne düşünürdü? Evde ya da camide namaz kılar mıydı? Oruç tutar mıydı? içki içer miydi?

Kızı anlatıyor:

«Babam (dinsiz insan olmaz) derdi., herkeste bir Alh inancı var, herkesin bir dini var. En gelişmiş memleetlerde de., her neyse; dini, iyi yetişmiş din adamlar» tarafından ele alınmasını sağlarsak -ki bunlar istiklâl Saaşı'nda söylediği sözlerdir- dinimiz de reforme olur. (Bir dini tamamen kaldırdık, laik olmak en güzel şey, hiç dinle ilgilenen yok. Din alanında iyi yetişmiş kimselerle din hizeti olsun. Biz bunu yapmazsak, en olmadık kimseler dii ele alır ve kötü yollara gider) derdi.

Babam, Allah'a ve dine inanırdı. Fakat dini bir koru şeklinde, bir yobazlık şeklinde, sömürü aracı olarak do kabul etmezdi. Dinsiz bir insanın her türlü kötülüğü yaabileceğine inanmış gerçek bir müslümandı. Fakat her gün şunu yapacaksın, bunu yapacaksın diye şekillere karşıydı. Hatta çocukken devamlı olarak oruç tutmak isediğimiz zaman (okuyan bir kimsenin devamlı olarak oruç-tuttuğu zaman beynini lüzumu kadar çalıştıramaz. Siz. inancınızı, Allah'a karşı bağlılığınızı vicdanlarınızda daima hür tutun, temiz tutun ve Allah'a olan inancınızı hiçbir zaman kaybetmeyin) derdi.

(Herhangi bir kötülüğü yapan, bir kimse de ben oruç tutuyorum diyen -bunu çok söylerdi -, ben namaz kılıyoum diyen, ben şunu şunu yaparım, Allah beni affeder diyen., katiyyen böyle şeye inanmayın) derdi.

(Bizim dinimizde böyle şey yoktur, ilkönce kendi vicanınızla muhasebe yapın) derdi.»

Paşa, evde namaz kılmaz, oruç da tutmazmış!

Söyle düşünürmüş:

(Dürüstlükten, sağlamlıktan, seciye kuvvetinden hiçbir zaman en ufak bir taviz vermeyin; hakkınızı her yerde arayın ve inancınızı kendi doğrultunuzda, hiçbir zaman tesir altında kalmadan, din! ve millî inançlarınızı kendi inandığınız ve güvendiğiniz şekilde devam ettirin.)

Kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu, babasının «demoksiyi benimsemiş» bir insan olduğunu, evde, herhangi bir konuda herkesin fikrini aldığını ve «aile nüvesi neyse bunu

büyütün, devlet de böyle idare olunur. Benim fikrim buur. Ben beğendim, bunu yaptım, aile içinde de olmaz, devlet idaresinde de olmaz» diye düşündüğünü anlatıyor.

Peki içki içer miymiş?

İçermiş, rakıyı hiç sevmez, şarap ve bira içermiş. Evde, sofrada çocuklara (iştah açar) diye şarap verdiği bile olurmuş. Emel ve Hayat, 18 yaşlarına basınca «ilk sigaralarınızı ben vereceğim» diye kızlarına sigara da içir-miş.

Eşi İclâl Hanım başını örter miymiş?

Hayır.

Harp Akademisi'nde Tolstoy

Kâzım Karabekir, ittihat ve Terakki anılarında İstanbul'da Erkân-ı Harp sınıflarında arkadaşı Seyfi (Düz-gören)'in «Tolstoy'un sosyalizm esaslarına uygun olarak yazdığı» diye tanımladığı kitapların Fransızcasını gizlice Harp Akademisi'ne getirdiğini ve İsmet Bey (İnönü) ile birlikte okuduklarından da söz eder84.

Kâzım Karabekir, ilk gençlik yıllarından beri özgürük tutkusu ile silâha sarılmış bir yurtsever subayıdır.

Abdülhamid yönetimine karşı gizli örgütler kuran, 31 Mart gerici ayaklanmasına karşı Harekât Ordusunda yüz-.başı rütbesiyle Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nı kuşatan, «camilerle, muhafazakârlarla asla yenileşme olamaz» dien, irticayı en büyük suç sayan, Harp Akademisi'nde sosalist kitaplar okuyan, «doğu ve batı uygarlığı yoktur, bir tek uygarlık vardır» diye düşünen, 1920'lerde Milâdî takime geçilmesini öneren, medreselerin kapatılmasını, arap etkisinden kurtulunmasını isteyen bir batılı aydın gibi yauc1şayan, okuyan ,yazan. Kurtuluş Savaşı'nın Doğu Cephei Komutanı nasıl olur da «Padişahçı, dinci, şeriatçı paşa» diye bilinir?

Buna önce kızları isyan ediyor!

Karabekir, ne şeriatçıdır, ne dinci, ne padişahcı.

M. Kemal ile Karabekir arasındaki bu çatışmanın ne-

etenleriniher devrimde yaşanan olağanüstü koşullarda aramak gerekir.

Kızı Hayat Hanım, babası Karabekir'in «Demokrasiyi yerleştiremedik. tabii ki, bir devlet, bir kuruluş, bir idare yeni şekle girerken birçok sallantı da olacak. Bizden çok ileri gitmiş devletler bunları yüzlerce sene önce yaşamışar. Biz bu sarsıntıları ta baştan geçirseydik, demokrasi şimdiye kadar oturmuş olurdu» diye düşündüğünü anlaıyor.

ONDOKUZ

Tarih: 27 Mart 1945.
Yer: Millî Eğitim Bakanlığı Bakan odası.
Odadaki üç kişi derin bir tartışmaya dalmışlardır.
Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, İstanbul milletekili emekli General Kâzım Karabekir ve Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Cumhuriyet ve Devrim tarihi konularını tarışmaktadırlar.
General Kâzım Karabekir, Prof. Dr. Enver Ziya Karal tarafından yazılan Cumhuriyet Tarihi kitabının hangi kayaklara dayanarak hazırlandığını sormaktadır.
Karal şu yanıtı vermektedir:
—En çok Atatürk'ün nutkundan ve Tarih Kurumu'
nun yayınladığı Tarih Cilt IV'den, Genel Kurmay Harp Ta
rihi Encümeni Neşriyatı'ndan, gazete koleksiyonlarından
ve inkılâp Tarihi Enstitüsü'ne gelen vesikalardan yarar
landım.
General Karabekir, Prof. Karal'ın bu yanıtından sona şu yorumu yapmaktadır:
—Elimdekimevcut vesikalarla bunların benzerleri
neşredilmedikçe Türk İnkılâp Tarihi doğru dürüst yazıla
maz.
Bakan Yücel, Karabekir'e şu yanıtı vermektedir:

—- Cumhuriyet Tarihi, bir okul kitabıdır. Bu itibarla inkılâbımızın bütün tafsilâtını ihtiva etmez. Bu herşeyden önce anahatları belirtmek amacıyla yazılmıştır. Vesikalar neşredildikçe etraflı bir cumhuriyet tarihi yazılması ve yazdırılması daima mümkündür.
Karabekir, yeniden söz alır.
— Cumhuriyet Tarihi, çok çalışılarak yazılmış bir eserdir. Tarih Kurumu'nun Cilt IV'den zihniyet itibariyle çok ileri olduğunu kabul ediyorum. Ancak, kitapta inkıâbımızın esasları değil teferruatları yazılmış..
Karabekir, daha sonra, Kurtuluş Savaşı ile ilgili deuc1ğerlendirmelerini yapar. Yücel. Karabekir ve Prof. Karal arasında geçen konuşmalar bir tutanakla saptanır66.
Toplantılar, 30 Mart günü de sürer.
30 Mart 1945 günkü toplantıda Karabekir şu açıkamayı yapar:

«Ben ortada bir bolşeviklik temayülü görünce bunu yoketmek için M. Kemal Paşa'nın bir Bolşevik Partisi kurmasını ve bu surette bu teşebbüsü zararsız hale getiresini teklif ettim. Kabul etti. Fakat ordu mümessili olaak partide bulunmamı istedi, reddettim. Çünkü ordunun bu işle meşgul olmamasını istiyordum.

Yine bu sıralarda Celâlettin Arif Erzurum'a geldi. Esas maksadının Erzurum'da bir kuvvet teşkil ederek Enver Paşa'yı çağırtmak olduğunu sonradan anladım, İsmet Pauc1şa çok geç olarak M. Kemal Paşa ile Celâlettin Arif Bey'n aralarının açık olduğunu söyledi. Celâlettin Arif ve taaftan kırk imzalı sahte bir telgraf ile M. Kemal Paşa'yı tehdit etmişler. Ben müdahale ettim. M. Kemal Paşa, Kâzım Dirik'e bu kırk kişinin ellerini bağla Ankara'ya sevk et demiş. Benim müdahalem ile mesele tavazzuh etti.

Mustafa Kemal'in durumu çok zayıflamıştı. Kendisine destek olacak bir kuvvet, Topal Osman'ı ve kuvvetlerini gönderdim»1.

Bakan Yücel. General Karabekir ve Prof. Karalarasın- daki görüşmeler, 2 Nisan 1945 günü de devam eder. Ka-

rabekir, bu toplantıda da ileri sürdüğü savlarla ilgili açıkamalar yapar.

Karabekir, 9 Nisan günkü dördüncü toplantıda şu göüşü ileri sürer:

«Nutuk çok yanlış ve tarafgiranedir. Nutuk'ta daha ziyade teferruat üzerinde durulmuş ve esaslar kamilen ihmal edilmiştir. Benim yakılan kırk kitabım içinde biri de Nutuk'un hata ve sevap cetveli adını taşımaktaydı. Bun-Ha Nutuk'un yanlışları bir bir gösterilmişti.»

Nutuk'a Yanıt

1945 yılından, dilerseniz, kısa bir süre için ayrılalım ve 1927 yılına dönelim:

Atatürk. Nutuk'u. 1927 yılının 15-20 Ekim günleri araında CHP Kurultayında okumuş; Nutuk, ilk kez 1927 yıında yayınlanmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa. Nutuk'un ilk baskısı üzerinde el yazıları ile notlar düşmüş ve «Hakikat mihveri yahut hata-sevap cetveli» başlığı ile Nutuk'a yanıtlar vermiştir.

«(Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş)..

sözü doğru değildir. Şarktaki ordu İran ve Kafkas Azerbeycan'ında birçok zaferler kazanarak oralara yerleşiş bulunuyordu. Hatta Şimalî Kafkasya'ya bile hâkim olaya başlamıştı. Mağlûp ve perişan olan

Filistin'deki Yılırım Ordusu idi. Az sonra Musul, cenubundaki ordu periuc1şan olmuştu.»

(Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta.)

Bu sözden, şarktaki, adına Onbeşinci Kolordu namı verilen Dokuzuncu Kolordu (4 fırkalı) müstesnadır. Ben silâh vermediğim gibi İstanbul dahilinde olduğu halde diuc1ğer kolorduların da elinden silâh ve cephaneleri alınmıordu.»

(...)

(Beni İstanbul'dan neyf ve ted'ib maksadıyla Anadolu'ya gönderenler...)

163

kaydında, bana Anadolu'ya geleceğini vaad ettiği halde neden önce Konya'daki ordu müfettişliğine (kendi harp ettiği ordu bakiyesi) tayin olunduğu halde, hastayım, terfi isterim diyerek kabul etmediğinin hakiki sebebini yazıyor. Sebep, hâlâ İstanbul'da Harbiye Nazırlığını alarak kalmaya çalışması ve Padişah Vahdettin'e damat olmaya uğraşmasıdır. (...) Nitekim Konya'ya gitmeyi kabul etmeince oraya yine Filistin'de ordu komutanı bulunan Merinli Cemal Paşa gönderildi81. Bu vaziyette M. Kemal'in de benim mıntıkama gelmesini bazı arkadaşlarımız ısrarla kendilerinden rica ettiler. Hâlâ İstanbul'da Harbiye Nazırığı ile uğraşmasını artık bütün muhiti ayıplıyordu. Gel dediği gibi şarka gelmek hususunda hâlâ ısrar ediyor idiye zamanın rical ve Padişahı benim ikazıma uymayan M. Kemal'i zorla göndermiş oldukları anlaşılıyor ki, kendileri için elîm bir vaziyettir.»

(..). M. Kemal Paşa, itilâf Devletleriyle başa çıkamaacağımızdan millî mücadeleye taraftar değildi. Benim (tek dağ başı mezar oluncaya kadar ya İstiklal, ya ölüm) tekifime delilik diyordu.»

(...)

14. sayfada millî teşkilât ve mitinglerin kendi tamimi ile yapıldığını anlatmak istiyor. Halbuki, kendileri Samsun'a çıktıkları 19 Mayıs'da bu tamimi yapmaları icap ederdi. On gün sonra tamim etmesinin sebebi ne olabilir? (Veriğim talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başandı» diyorlar. Halbuki, Erzurum'daki mitingi 18 Mayıs'ta yani M. Kemal Paşa daha Samsun'a çıkmadan önce yapırmıştım. Trabzon'a gelince burası M. Kemal'in tamiminen sonra da yapmamıştır (..) asabî mizaçlı olan halkın miting neticesinde Rumlara saldırması tehlikesinden korutmuştur:»

Karabekir, Nutuk'a düştüğü notlarda Atatürk'ün Kuruluş Savaşının başında «Amerikan mandası» ve «bol-şeviklik ilânını» çözüm olarak düşündüğünü de yazmış!11"

M. Kemal, Karabekir'in bu savlarına el yazıları ile tutuğu notlarda şu yanıtları veriyor:

164

Yıldırım Ordularının savaşta geri çekilmek zorunda kaldığı savına karşılık:

«S: 37'de 7. Ordu hakkındaki sözleri yalandır. Kata sırtlarındaki muharebeyi yapan 7. Ordu'dur. 2. Ordu oradan Adana havalisine nakil olunmamıştır.»

«S: 38 (1 Eylül'de taarruz edecek düşman bulamayan İngilizler.»

Yalan! İngilizler 7. Ordu tarafından mağlûp edildikleri için durduruldular. Aksi takdirde niçin Adana'ya karşı yüümeyeceklerdir?

Bolşeviklik ile ilgili savlara verdiği yanıt:

«S: 54.. Bolşeviklik... çok alçakça uydurmak istediuc1ği bir hikâye (bana yapıştırmak istiyor).

«S: 76.. (Bu da Anadolu'da selâhiyet sahibi gibi görünen bir simanın bolşevikliğin ilânı ile mümkün olur...) herzesiyle de beni murat ediyor.»

Anadolu'ya geçiş ile ilgili savları:

«S: 46-49 (11 Nisan cuma günü) beni ziyareti. Başan yalan, sonradan uydurma ve bir tiyatro parçası.

İzmir'in işgali üzerine düzenlenen mitingler ile ilgili savları:

«İzmir'in işgali (15 Mayıs 335) için mitingler ben emir verdikten sonradır. O zamana kadar hatta ondan sonra da Trabzon yaptırmadı.

Prof. Koral: «Karabekir'in İddaları Dayanıksız»

Yeniden 1945 Nisan ayına dönüyoruz:

Millî Eğitim Bakanlığındaki bu tartışma Ve değerlenirme toplantılarından sonra Prof. Karal, General Karaekir ve Bakan Hasan Ali Yücel'e görüşlerini bildirir.

Tutanağı olduğu gibi yayınlayalım:

165

«Enver Ziya Karat'ın, General Kâzım Karabekir Paşa'ya cevapları

General Kâzım Karabekir'in tenkitlerinin Özü.

General Kâzım Karabekir «Cumhuriyet Tarihi» tenkitrini, bitirdikten sonra sayın Bakan Enver Ziya Karal'a, tenkitler üzerindeki düşüncelerini söylemesi için izin veri. Enver Ziya Karal da tenkitlere şöyle cevap verdi :

Sayın Generalin tenkitlerini dört ana düşünce etraında toplamak mümkündür:

1— Olayların psikolojik izahlarının hatalı oluşu.

2— Olayların seyrinde iki tarihî simanın belirtilerek diğerlerinin silik gösterilmesi veya hiç gösterilemiş olması.

3— Olayların, gerçeğe hiç de uymıyan bir şekilde sistemli yapılmış bulunması, tarihî kritiğe hiç yer verilmemiş olması.

4— Cumhuriyettarihinin yazılmasında esas olan nutkun yanlışlar ile dolu olması ve esastan ziade teferruatı ihtiva etmesi.

Bu düşüncelerden birincisini ele alalım.

Sayın General psikolojik izahtan bahsederken en çok şunu belirttiler: «Mustafa Kemal genel harbin sonunda orduları yenilmiş mağlûp bir generaldir. Padişaha barış yapılması için telgraf çekmiştir. Halbuki Anadolu'nun douc1ğusundaki ordular ve komutanlar yenilmemiştir. Bu itiarla yenilmiş bir komutanda yok farzetmemiz gereken savaşmak istek ve heyecanı mağlûp olmıyan komutanda vardır.»

Sayın Generalin bu izahı gerçeğe uymaz. Çünkü mağûp olan ordu, tek başına yaşayan mücerret bir onay deuc1ğildir. Bu ordu bir devletin ordusu. Böyle bir ordunun bauc1şında ve içinde bulunmıyan ve dolayısiyle yenilmeden kendisini sorumlu saymıyan komutanlar da müteessir olur. Bu itibarla Anadolu'nun doğusunda bulunan ordu komuanlarının Mustafa Kemal'den daha az müteessir olma-

ları güç kabul edilir. Kaldı ki bir ordu komutanı yalnız başında bulunduğu ordunun mukadderatı ile ilgili değil-dir. Komutan mensup olduğu milletin bütün ordulariyle yaından alâkalı olmak gerektir. Komutanlık ödevleri bunu emreder. Madem ki bu böyledir. Mustafa Kemal'in yenien ordularının yarattığı yeni şartlar bütün ordu komuanlarına kabul edilir. Zaten bu şartların General Kâzım Karabekir tarafından kabul

edildiği de aşikârdır. Çünkü Mondros Mütarekesi imzalanırken General, mütareke imalanmasın diye bir itirazda bulunmuş değildir,

Mustafa Kemal'in padişaha sulh yapılması için çekiği telgraftan bir yıl önce Enver Paşa'ya verdiği bir raorda harbin kaybedildiği ve sulh yapılması gereğini müafaa ettiğini de biliyoruz. Paşa imkânların Birinci Cihan Savaşı'na devam edemiyeceğimizi gördüğü anda sulh yaılmasını teklif etmesi tabiidir. Fakat onun kafasında ve yüreğinde bu sulh memleketin işgalini ve milletin esareini tazammun etmez. Bu sebepledir ki Paşa, Mondros Mü-tarekesi'nin şartlarına itiraz etmiş ve millî mücadelenin başına geçmiştir. Eğer Mustafa Kemal'de savaşmak arusu ve haksızlığa karşı isyan temayülü olmasaydı; bu yola yaptıklarını izah etmek mümkün değildir.

Bu düşüncelere dayanarak General Kâzım Karabekir'-in Cumhuriyet tarihinde psikolojik izah hatası diye ileri sürdüğü fikre iştirak edemiyoruz.

2 — Olayların seyrinde iki tarihî simanın belirtilmesi, diğerlerinin silik gösterilmesi veya hiç gösterilemesi.

General Kâzım Karabekir, Cumhuriyet tarihinde olayarın Atatürk ile İnönü etrafında toplandığına ve inkılâp tarihimizin seyrinde onlardan başka daha pek çok kimenin emekleri olduğu halde bu cihetin işaret edilmediğine itiraz etmektedir.

Buna cevabımız şudur:

Yazılan tarih devlet tarihidir. Tarih olaylarının devlet bakanları etrafında top.'onması bütün devlet tarihlerinde göze çarpan bir gerçektir. Bu aynı zamanda bir metod

meselesidir. Klâsik bir ders kitabında bir olayın bütün kahramanlarını saymak imkânı yoktur. Bu imkânsızlık ders kitabının anonim olmasını gerektirir. Kaldı ki Türk inkılâında Atatürk ile İnönü arasında mevcut ülkü ve işbirliği o kadar kuvvetli ve yapıcıdır ki bu hususta ısrar etmek taih gerçeğini belirtmekten başka bir şey değildir.

3— Olayların gerçeğe uymıyacak şekilde sistemli

yapılması ve tarih kritiğine yer verilmemiş olası.

General Kâzım Karabekir'in bu hususta yaptığı itiraza cevabımız şudur: ders kitabının yazılmasında özel bir me-tod vardır. Bu tarih kritiğine yer vermez. Tarih ders kitaı olayları sistemleştirdiği takdirde ancak büyük bir devri kısaltarak alabilir. Zaten tarih ders kitabından maksat öğrencilere tarih

hakikatlerini daha ziyade yapıcı cepheeri ile ve sonuçlariyle öğretmektir. Bu itibarla, tarih ders kitabında olay hercümercini -kritiğe tâbi tutarak ve kısalt-mıyarak yazmak, maksat ve metodu feda etmekten başka bir netice doğuramaz. "

4— Cumhuriyet tarihinin yazılmasına esas olarak
alınan «Nutkun»hatalı ve yanlışlarla dolu olası.

General Kâzım Karabekir'in bu hususta ileri sürdüuc1ğü düşünceleri kabul etmemekte mazuruz. Çünkü hata ve yanlış olarak gösterdiği şeylerin gerçekten öyle olduklaını tevsik edecek delilleri yoktur. Her ne kadar M. Keal'in manda fikrine taraftar olduğunu nutkun bazı sa-tırlariyle isbat etmek istedilerse de, bu satırların gerçek mânâsı hiç bir tefsire tahammül edemiyecek kadar açıkır ve bu mânâdan da Generalin çıkarmak istediği netice çıkmamaktadır.»

YİRMİ

Aziz Kardeşim Mahmut Esat Beyefendi; İzmir Mebusu

5.4.934

31.3.1934 tarihli mektubunuzu büyük bir saygı ile aldım ve okudum. Erzurum'dan itibaren tuttuğum hatıra defterinden sualinize temas eden kısmı aşağıya aynen yazmakla emrinizi ifa etmiş oluyorum, zannındayım.

Hatıra defterimin o mevzua ait olarak kaydettiği sa- tırlar şunlardır:

20 Temmuz 1335 (1919)

Bugün M. Kemal Paşa ile öğle yemeğinden sonra baı meseleler hakkında müzakerelerde bulunduk. Kongrein Temmuzun 23. günü açılmasını muhakkak sayıyoruz. Müzakerenin sona ermesinden sonra yine kafamdaki her vakitki sabit fikri harekete geçmiş olmalı ki. yine bir fıratını getirerek:

—Paşam, muvaffak olacağınıza inanıyorum. Bu ka
naatim katidir. Bunun için emriniz altında bulunuyorum.
Refakatinizde sonuna kadar çalışmaya ve gereğinde öl

meye azim ve yemin etmiş bulunuyorum. Arkadaşlarım
da bu inan ve imanı muhafaza ediyorlar.

Aramızda herşeyi görüştük. Görüşmeye de devam edioruz. Fakat, muvaffakiyet takdirinde.ki bundan şüphem yok, hükümet şekli ne olacak?

Diye bir kere daha sordum. Ve ilâve ettim:

—Muhakkak ki. mevcut şeklî hükümet bu memleke
tin refah, saadet ve terakkisine kâfi gelmeyecektir. Baş
ka bir hükümet şekli arayıp bulmamız lâzım geldiği ka-
naatındayım.

Paşa, devamlı bir şekilde benim bu nokta üzerinde dolaşmamdan usanmış olacak ki gülerek ve fakat katî ifadesini vererek:

—Açıkça söyleyim:Şeklî hükümet zamanı gelince-
cumhuriyet olacaktır.

Dedi. Çok sevinçliyim. Nihayet, bütün katiyeti ve cidiyeti ile Paşa'ya bunu söyletmiş bulunuyordum. Bu saırlarımı yazarken gözlerimden adetâ sevinç yaşları bouc1şanıyor.

Mustafa Kemal'e inanıyorum; muvaffak olacağına inaıyorum, dediğini yapacağına inanıyorum ve ..ben şimiden Cumhuriyet rejiminin başladığını kabul ediyorum. Üst tarafı resmî ve fiilî tatbikat ve nihayet zaman meseesi; Allah o günü bana göstersin.»

Muhterem Mahmut Esat Beyefendi;

Hatıratım arasından sualinize temas eden noktayı işte böylece size nakletmiş bulunuyorum.

Derslerinizde aziz gençliğe ve büyük milletime çok
büyük hizmetlerde bulunduğunuza eminim. Muvaffakiyet
ve himmetinizin devamını kalpden diler, hatıratımdan na
kil ve arzettiğim veçhile hükümetin Cumhuriyet olacağını
20 Temmuz 1335 günü Erzurum'da öğrenmiş bulunduğu
mu bildirerek gözlerinizden .öperim.Mazhar Müfit»

Eski Adalet Bakanlarından Mahmut Esat Bey (Bozurt) bir gün Atatürk'e başvurur:

— Paşam, Üniversite'de İnkılâp derslerinde okutmak Özere tarafınızdan (Cumhuriyet) sözlerini ilk önce nerede, ne şekilde ve kimler arasında telâffuz buyurduğunuzu öğenmek istiyorum.

Atatürk, Mahmut Esat Bey'e şu yanıtı verir:

— Bunu Mazhar Müfit Bey'den öğreniniz. O, günü gününe bütün hadiseleri not etmiştir.

Mahmut Esat Bey de bu yanıt üzerine Mazhar Müfit Bey'e (Kansu) mektup yazarak Atatürk'ün Cumhuriyet sözcüğünü ilk kez nerede ve nasıl kullandığını sorar.

Mazhar Müfit Bey de o tuttuğu günlüğe bakar ve yaıtını verir:

20 Temmuz 1929 günü Erzurum'da!

Mazhar Müfit Bey, Bitlis valisi iken Damat Ferit hüümetince görevinden alınıp hakkında tutuklama kararı çıkartılmış; Mazhar Müfit Bey de Erzurum'a geçip M. Keal ve arkadaşlarına katılmıştı.

170

O günden sonra hep Atatürk'ün yanında olmuş, görüklerini, duyduklarını günü gününe saptayan günlük tutuştu.

Mazhar Müfit Bey, M. Kemal Paşa'nın Erzurum Konresi'ni açarken yaptığı konuşmanın sonunda şu sözlere yer verdiğini yazar:

«En son olarak niyazım şudur ki. Cenâb-ı Vacibü'l-Amal Hazretleri, Habib-i Ekrem'i hürmetine, bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyabeti celile-i Ahmediye'nin ilâyevnilkıyâme- haris-i estakı olan millet-i necibemizi ve makam-ı saltanat ve hilâfet-i kübrâyı masun ve mukadesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvafık buyursun.»

Mazhar Müfit, bu konuşmayı yadırgayarak Paşa'ya niçin böyle bir konuşma yaptığını sorar.

«..Kongre akşamı Paşa'ya

—Erzurum, nutkunuzun sonunu müftü efendinin duası gibi bitirdiniz.

Dedim. Bu tarz konuşmamı hoş gördüğü için sadece güldü ve:

—Maksadını anlıyorum, anlıyorum amma şimdi va zifemiz halkı, vatanı ve esir padişahı kurtarmaya inandır maktan ibarettir.

Cevabını verdi ve ilâve etti:

—Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamak ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir70..

Bu sözler, 'Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda izlediği takikleri anlatıyor.

Mustafa Kemal, bilge ozan Ceyhun Atuf Kansu'nun o ünlü deyişi ile «Kurtuluş Savaşı ustası»dır.

Lider, uluslararası delegeleri, iç ve dış koşulları, çeişkileri, askerî ve siyasal koşulları zamanında ve yerinde saptayan ve amacına adım adım ulaşan önder insan deektir.

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başında ilân etmeyi düşündüğü Cumhuriyeti bir «ulusal giz gibi vicdanında»

saklamış ve düşüncelerini aşama aşama gerçekleştirmişir.

Bugün çelişkili gibi görünen konuşmaları ve zaman zaman uyguladığı siyaseti böyle yorumlayabiliriz. M. Keal Paşa. bu siyaseti bir ulusal giz gibi vicdanında sak- lamasaydı; bu amaca ulaşması güçtü. Belki de olanakızdı.

Atatürk'ü, yakın silâh ve düşünce arkadaşlarından ayıran özellik, üstün liderlik yeteneği ve bu yetenekle oluuc1şan taktikleriydi.

M. Kemal o günlerde iki suçlama ile karşı karşıyaydı:

Bolşeviklik ve dinsizlik.

işgalci emperyalist orduları ve İstanbul hükümeti. M. Kemal'e ve arkadaşlarına karşı bu iki silâhı kullanıyorardı.

Damat Ferit Kuvayi Milliyecilere «isyancılar» adını taıyor; «isyancıların bolşeviklerden yardım aldıklarını» ilei sürüyor; Sultan Vahdettin de M. Kemal ve arkadaşlarıın «bolşevikden başka birşey olmadıklarını» söylüyordu71.

Batı basını da M. Kemal ve arkadaşlarının «bolşevik» oldukları kanısındaydı. The New York Times'in 11 Mart 1919 günlü yorumu şöyleydi:

«Türk milliyetçiliğinin tamamen ortadan kalkmakta olduğu günlerde şurada burada dağınık halde bulunan İtihatçıların tek umudu bolşevizmin ülkeye yayılmasıdır. Türkler, bolşevizmin iktisadî, sosyal ve siyasî doktrininden ve pratiğinden birşey anlamazlar. Fakat bolşevizmin doktriner yanını bir tarafa bırakarak onu yalnızca bir yağma katliam biçimi olarak kabul edersek bu işlerde yüzyılların tecrübesine sahip Türklerin bolşevizmi kolaylıkla benimsiyeceklerini söyleyebiliriz»72.

ABD, Van ve Trabzon illerini de içine alan bir Ermeistan kurdurmaya çalışıyordu.. ABD ve İngiltere arasında Trabzon ve çevresinde bir Ermeni devleti kurulması dört ilde de Kürt devleti kurulması için anlaşma da

yapılmışı.. İngilizler, Karadeniz bölgesinde ayrıca bir Lâzistan devleti kurup, bu devleti de Ermeni mandasına bağlamak istiyorlardı78.

İngiliz gizli belgelerinde «İstanbul'daki Kürt kulübü başkanı Said Abdülkadir ile Paris'deki Kürt delegesi Şerif Paşa'nın emirlerinde oldukları» yazılmaktaydı74

Bu bolşeviklik ve dinsizlik suçlamalarına Açıksöz Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetesi de katılıyordu. Peam-ı Sabah gazetesinde Kürt 'Teali Cemiyeti'nin şu bilirisi yayınlanmaktaydı:

«Millici örgüte aldırmayın. Bunlar, bolşeviklerin kaasını taşıyan yurtsuz serserilerdir»71.

Mustafa Kemal'in karşısında İngiliz gizli istihbarat örünü, Amerikan hükümeti, Ermeni ve Kürt örgütleriyle Paişah, Hilâfet, dinsel bağnazlık, iç ayaklanmalar ve siyaal çekişmeler gibi engeller ve sorunlar vardı.

M. Kemal'i kaygılandıran bir başka gelişme de Enver Paşa'nın Sovyetler'le olan yakın ilişkisiydi. M. Kemal, Saarya Savaşı'nda yenilse, Lenin, Enver Paşa'yı müslü-manlardan oluşan bir «kızılordu» ile Anadolu'ya göndereekti.

Halife ordusu, Kuvayi Milliyecilerin dinsiz olduklarını yayıyor; Düzce ve Hendek'te ayaklanan gericiler, şehit etikleri Yarbay Mahmut Bey'in cenazesini «bolşeviktir» diye kıldırmıyorlar; aynı günlerde Bolu Mutasarrıfı Osman Kadi de M. Kemal ve arkadaşlarını «devlet düşmanımız olan Moskoflardan çıkmış, şeriata karşı ve kanuna aykırı göüşe kapılan bolşevîkler» olarak suçluyordu77.

Bu darboğaz, ancak M. Kemal gibi bir lider ile aşıabilirdi.

Liderleri koşullar yaratır.

O koşullarda ulusal kurtuluş yolu ancak birleştirici bir komutan ve siyasal lider tarafından çizilebilirdi.

Bu lider de M. Kemal'di.

Hilâfet orduları, İngiliz gizli servisinin Kürt aşiretleri He giriştikleri komplolar, iç ayaklanmalar, emperyalist devetlerin Türkiye üzerindeki oyunları, Ulusal Kurtuluşun anak M. Kemal çapında bir lider tarafından yönetilmesini gerektirmekteydi.

Bu savaşın yürütülmesinde de elbette siyasal taktikler 'Uygulanacaktı.

M. Kemal ve arkadaşları İstanbul hükümetince «dinsizlik ve «bolşeviklik» ile suçlanıyorlardı. M. Kemal, bu propagandalara karşı önlemlerini almak zorundaydı.

Şu sözler M. Kemal Paşa'nın karşıtlarından Rauf Or-bay'ındır:

«M. Kemal Paşa mücadeleye açmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, Batı'da, Doğu'da ve Güneydoğu'da başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zayıf fiili mukavemet hareketleri, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi»™

Atatürk, Söylev'de yakın çalışma arkadaşlarıyla sonadan yollarının niçin ayrıldığını şöyle anlatır:

«Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimilei, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin uzanan gelişmelerinde kendi düşünce ve ruh yapıları kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. (..

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki, ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sevdiğim büyük geişme yeteneğini, bir ulusal giz gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza' uygulatmak zorundayım.»

Sanıyorum ki, Atatürk'ün bu sözleri M. Kemal - Karaekir çatışmasını yeterince açıklıyor.

Karabekir, yaşamının her döneminde ilticaya, dinsel gericiliğe hep karşı çıkmış; 31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılmasında etkin rol üstlenmiştir. Karabekir, 1933 yıında toplatılıp yakılan «İstiklâl Harbimizin Esasları» adlı kitabında irticayı «ulusal tarihimizi lekeleyen ve millî bünemize acı veren olaylar» olarak tanımlamış, panislâmizm ve pantürkizme hep karşı çıkmıştır79..

Kâzım Karabekir, ilk TBMM'nin açılışında yapılan dinel törenleri de şöyle eleştirir:

«Tarihimizde bu kadar koyu bir taassupla, dinî meraimle hiçbir meclis açılmamıştır. Fetvaları takip eden bu muazzam ihtifaller acaba yer yer başlayan ayaklanmaara karşı bir sigorta mı olacağı düşünüldü? Ne olursa olun, inançla taassubu Milli Meclis'in başlangıç gününde

ayırmak daha ihtiyatlı olurdu. Yani ne cuma gününü seçeye ve ne de bu kadar velveleye lüzum yoktu. Güzel bir dua iyi tesir yapabilirdi. Gösterilen bu taassubun devamı mümkün olmayacağından aksi tesiri daha tehlikeli olabiir»80.

Bu inançdaki bir insan «şeriatçı, padişahçı, dinci» olabilir mi?

İhtilâl evlâtlarını yer!

Bu değişmez kuraldır. Mustafa Kemal - Karabekir çaışmasının nedenlerini bu ihtilâl yasasında aramak doğru olur.

Ulusal kurtuluştan sonra iki komutanın yollan ayrıır.

M. Kemal köktenci yöntemlere başvuran devrimci; Karabekir ise devrimleri demokratik yollarla benimsetmek isteyen bir evrimcidir!

Devrimciler köktenci olurlar, devrimlerin sarsıcı topumsal etkilerinden, çekinen evrimciler de demokrat göünürler.

Devrimciler ve evrimcilerin yolları bir yerde çatışır, bir yerde birleşir.

Evrimciler, bu toplumsal çatışmalarda zaman zaman karşı devrimcilerin kurdukları tuzaklara da düşebilirler.

Her devrim karşı devrimcisini de yaratır. Atatürk döeminde de karşı devrimciler, Karabekir'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı destekledikleri gibi Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumuriyet Fırkası'nı da desteklemişler, devrimlere karşı, bu siyasal partilerin çevresinde toplanmayı uygun görmüşerdi81.

Devrimci-evrimci çatışması ihtilâlini o kızgın ortamına ve devrimin ilk coşkulu yıllarındadır; birleşme de devimlerin yerleşmesinden sonraki aşamalarda olur.

Zora, şiddete, tepeden inme yöntemlere dayanan devim, bir süreç içinde ilk yıllarındaki gücünü, hızını ve coşusunu yitirerek zamanla evrime dönüşür.

İnsanlık, bugünkü ışıklı kilometre taşlarını ihtilâllere borçludur.

Bugün 1789 devrimi olmasaydı; insanlık çağdaş de-mokrasiye ulaşamazdı. 1917 devrimi yaşanmasaydı, inanlık bugün sosyalizme ve sosyal demokrasiye de geçeezdi.

İhtilâller, uygarlığın kaçınılmaz depremleridir. Bu dipen gelen dalgalara karşı durulamaz. Bu dalgalar, tahtlaı, taçları yıkar geçer.

Bugün 21. yüzyılın eşiğinde insanlık ve uygarlık ne 1789 devriminin yinelenmesini ister, ne Sovyet Devrimiin. Çünkü bu her iki devrimde zamanla birer evrime döüşerek insanlığa mal olmuştur.

Atatürk devrimleri de bir evrim aşaması içinde deokratik devrimlere, evrime dönüşmüştür. Bu yüzden Ataürk döneminde uygulanan tek parti yöntemlerinin bugün 'de uygulanması düşünülemez.

Toplumda Devrim, o koşullarda, elbette zora dayana-rak yapılmıştır. O gün için başkaca çözüm yolu da görün-müyordu.

Karabekir'in anıları, ulusal kurtuluşçu yurtsever bir komutanın kaygı ve düşüncelerini yansıttığı kadar Ataürk'ün liderlik yeteneğini, o koşullarda ne gibi dar bouc1ğazlardan geçildiğini, bu dar boğazlarda niçin Mustafa Kemal çapında bir lidere gerek duyulduğunu, M. Kemal'n bu taktiklere niçin başvurduğunu da anlatıyor.

Bir kez daha anlaşılıyor ki, Atatürk'ün tuttuğu yol o günler için gerçekçi, haklı ve sağlıklıydı. Bugün, çağdaş uygarlık adına elde ne varsa, bunlar, Atatürk'ün o gün için geçerli olan, bugün ise yadırganan yöntemleriyle be-nimsetilmiştir.

M. Kemal - Karabekir çatışmasının kökeninde bu kökenci yöntemler yatar. M. Kemal «devrim yasaları bütün yasaların üstünde» görür, Karabekir ise istiklâl Mahkeeleri ile esenlik olmayacağını savunur.

Karabekir, cumhuriyetçidir; hilâfetin de Musul soruu çözüldükten sonra kaldırılmasından yanadır. Doğu Cep-. nesi komutanının bütün kaygısı İngiliz emperyalizminin Türkiye üzerindeki olası oyunlarıdır.

Ulusal kurtuluş savaşlarında bu savaşın komutanları arasında böyle görüş ayrılıklarının olması doğaldır.

Her devrim, taşkın sular gibi bir süre sonra durulur ve doğal yatakları içinde tarihsel akışını sürdürür, ihtilâlerin ve devrimlerin o kızgın günlerinde ihtilâlciler birbirerini darağaçlarına da gönderirler. Fransız İhtilâli ve Sovet Devrimi kanlı örneklerle doludur.

Türk devrimine bu açıdan bakarsanız - İzmir suikastı dışında- ihtilâlciler arasında bir kanlı çatışma da.olmadıuc1ğı görülür.

Devrim, sarsıcı değişimlerden sonra evrim içinde yüür ve kök salar.

Mustafa Kemal. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dıuc1şına sürdürdüğü «150'likleri» bile bağışlamıştır.

Bu da devrimin 20. yüzyılın öteki devrimlerine ve ikidar değişikliklerine kıyasla çok daha yumuşak olduğunu gösteriyor.

M. Kemal - Karabekir çatışması çok daha dramatik biçimde sonuçlanabilirdi.

Devrimci ve evrimci düşünceler aynı denize akan neirler gibidir.

Bu devrim-evrim buluşması, Karabekir'! de devrim döeminin başbakanının Cumhurbaşkanlığı günlerinde .laik Cumhuriyetin TBMM başkanlığına da getirmiş, böylece geçmişin kırgınlıkları unutturulmak istenmiştir.

Kâzım Karabekir'in Atatürk'ün ölümünden sonra başayan siyasal yaşamında dinsel gericiliğe.destek olucu ya da laikliğe aykırı bir tavrı hiç olmamıştır. M. Kemal - Karaekir çatışması, ideolojik olmaktan çok kişisel ve duygual nedenlere dayanmıştır3.

Dinsel gericilik, Atatürk'ün son başbakanı Celâl Ba-yar'ın cumhurbaşkanlığı günlerinde siyasal iktidarca deseklenmiş ve 12 Eylül döneminde de MGK döneminde etileri bugünlere kadar uzanan devlet desteği sağlanmıştır!

Gericilik ve bu gericiliğe tanınan devlet destekleri, ir-ticaya karşı genç yaşlarından başlayarak örgütlenen 31 Mart Gerici ayaklanmasını bastıran ve Emperyalist orduara, Hilâfet ordusuna ve Halife fermanlarına karşı sava-

şan Kurtuluş Savaşı Paşalarında değil Cumhuriyet tariimizin çok daha sonraki' yıllarındaki oluşumlarda aranalıdır.

M. Kemal - Karabekir çelişkisi Ulusal Kurtuluş kavgaı ve devrim süresi içindeki kaçınılmaz çatışmalardır. Daa sonraki yıllarda başlayıp. 1990'larda doruk noktalara ulaşan gericilik ve bu gericiliğe verilen ödünler de karşıevrim sürecinin azgın dalgalandır.

Ulusal Kurtuluş Savaşımızın ve devrimlerin önderi Gai Mustafa Kemal ile Kurtuluş Savaşımızın Doğu Cepesi Komutanı Kâzım Karabekir'! bugün yeniden saygıyla anıyoruz.

M. Kemal ve Kâzım Karabekir, ulusal kurtuluşun deuc1ğişik yöntemler savunan ve bu yöntemlerini kişisel ve duygusal nedenlerle karşı karşıya getirdiği iki yurtsever komutanıdır.

Başta Atatürk olmak üzere Kurtuluş Savaşımızın büün komutanları «Tam bağımsız» bir devlet ve «laik cumriyet» kurulması aşamalarında birbirleriyle zaman zaan çalışsalar da tarih içinde birbirlerini tamamlamış önerlerdir.

Bu komutanlar ve, önderler, devrim ve evrim süreçerinin kaçınılmaz buluşma noktalarında bugün yine beraerdirler.

Evet. biz gazeteci olarak görevimizi yapmaya çalışık; şimdi söz artık tarihçilerindir!

NOTLAR

1TKP liderlerinden Mustafa Suphi ve 15 arkadaşı, 28-29 Ocak 1921 günü Trabzon'da Enver Paşa'nın yandaşlarından Yahya Kâhya tarafından öldürülmüşlerdi. Cinayetin kimin em riyle işlendiği konusunda çeşitli varsayımlar bugün de tartışı lıyor, bkz. Hikmet Mayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarıda Akımlar, Belleten, sayı 140 Ekim 1971 s: 587 vd. Mustafa Suphi ve Yoldaşları, Brüksel 1975, İndo-Türk Ajansı; Tuncay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, Bil gi Yay. 1978. 3. bası. s: 218 vd.

2TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Cilt l, s: 325 vd.

3Karabekir Kâzım, istiklâl Harbimizde Enver Paşa ve it tihat ve Terakki Erkanı, Menteş Kitabevi, 1967. s: 132-33.

4Bekir Sami(Kunduh) Anadolu hükümetinin temsilcisi olarak Moskova'ya gönderilen kurulun başkanı. Sonradan Dış işleri Bakanlığı da yapan Bekir Sami Bey, Terakkiperver Fır-ka'nın kurucuları arasında yer aldı. Bekir Sami Bey, 1933 yılın da öldü.

5Sovyet hükümetinin o tarihteki Dışişleri komiseri.

6Türkiye Komünist Fırkası idare Heyetinde Fevzi Paşa (Çakmak), AH Fuat Paşa (Cebesoy), Refet (Bele), İsmet (İnö nü). Mahmut Celâl (Bayar), Dr. Adnan (Adıvar). Tevfik Rüş

tü(Aras), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt), Hakkı Behiç (Bahiç), Refik Koraltan, Eyüp Sabri(Akgöl) ve Süreyya (Yiğit) gibi Mustafa Kemal'in yakınları yer almışlar dı, Çerkeş Ethem, bu «resmi» TKP'nin kurucuları arasında yer almış değildi., bkz, Sayilgan Aclan, Solun 94 Yılı, Mars Matba ası, 1968, s: 145; Tuncay Mete, a.g.k. s: 163; Goloğlu Mahmut, Cumhuriyete Doğru. 1921-1922, Başnur Matbaası s. 11 vd: Kutay Cemal, Çerkeş Ethem Dosyası, Boğaziçi Yay. s: 292, Çerkeş Et hem. «Resmi, hususi, âşikar gizli bir teşkilât ve cemiyete dahil olmadık.»

Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bu mektup Türk Tarih Kurumu arşivlerindedir.

7Celaleddin Arif Bey: Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın

Başkanı, ilk TBMM'inde Erzurum milletvekili ve TBMM İkinci Başkanı. 1921'de Roma Büyükelçiliğine atandı, bu tarihten sona yurda dönmedi, 1930 yılında da öldü.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş) ilk TBMM'sinde Erzurum Milletekili. 1921 Anayasasını hazırlayan komisyonun sekreteri, «ikin Grup» olarak bilinen muhalefet grubu liderlerinden. 1923'-de milletvekili seçilemeyerek siyaset dışında kaldı, 1945 yılında ' Milli Kalkınma Partisi kurucuları arasına katıldı. 1948 yılında öldü.

8Bu tartışmalar için bkz. Milliyet Gazetesi, 8-21 Mayıs 1933.

9KarabekirKâzım, İstiklâl Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1933-1951, s: 190 vd.

10Kandemir, Siyasi Dargınlıklar, cilt 5, Ekicigil Yay. 1955,

11Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp,

s: 73 vd.

12KorgeneralKâzım Dirik, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıktı. M. Kemal'in istifasına kadar 3. Ordu Kurmay Başkanı olarak görev yaptı. Daha sonra, Erzu rum'da 15. Kolordu Komutan Vekilliği, TBMM Gürcistan tem silciliğinde bulundu. Bitlis ve İzmir valilikleri yaptı, 1941 yı

lında öldü.

13Karabekir Kâzım, istiklâl Harbimiz, s:1137.

14Cebesoy Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, Vatan Neş riyatı, 1953, s: 100.

15Atatürk,Gazi Mustafa Kemal. Söylev. Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, Çağdaş Yay. s: 46.

16Karabekir'in ittihat ve Terakki Anıları için bkz: Kara bekir Kâzım, ittihat ve Terakki Cemiyeti, 1896 - 1909, ist. 1982.

17Türk istiklâl Harbi. 6. cilt. istiklâl Harbinde Ayaklan malar (1919-1921) Gen. Kur. Yay. s. $0. Şeyh Eşref Ayaklan ması, 26 Ekim-24 Aralık 1919.

18Rawlinson. Alfred, Adventures in the near East, Andrew Melrose, London/New york, 1924, s:180 -181.. İngiliz yarbay, kitabında Karabekir ve Atatürk'ü övüyor.

19Atatürk, Söylev'de Hoca Raif Efendi'nin bu girişimleri üzerine Karabekir'den Raif Efendi'nin uyarılmasını isteğini an latır. Atatürk, Söylev, TDK Yay. s. 438.

20itilâf Devletlerince Londra'da 27 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan bu konferansda Ankara ve Istan bul hükümetleri ayrı ayrı temsil edildiler. Konferans bir sonuç vermedi; vermediği gibi Yunan saldırıları da konferans biter bitmez başladı...

Atatürk. Söylev s: 419, Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, ist. 1978, s: 403.

21Kemalist, Kurtuluş Savaşı yıllarında ilk kez Amerikan basınıyla İngiliz gizli belgelerinde kullanılmıştır: bkz. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, TTK Yay. s: 158.. Ulagay Osman, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Sa vaşı, Yelken Matbaası, Ulubelen Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yay. s. 270.

Karabekir, M. Kemal Paşa'nın Bursa'ya gelen Fransız Kaın Yazarı Gaulis'e İstiklal Harbimizi ve kendisini batı dünyaına tanıtmak için 15 bin lira verdiğini yazıyor.

22Dr. Rıza Nur, 1879'da doğdu.1913 yılında İttihat ve

Terakki döneminde hapis yattı. Bir süre yurt dışında yaşadı. Bu sürede İttihat ve Terakki hükümetinden gizlice aylık aldı (Cemal Paşa, Hatıralar, Çağdaş Yay. s: 19). Son Osmanlı Mec lis-i Mebusanına seçildi. İlk TBMM'ne katıldı. Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları yaptı. Lozan barış görüşmelerine katıldı. İzmir suikastından sonra yurt dışına kaçtı. Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye'ye döndü, 1942 yılında öldü. 1929-1935 yılların da Fransa'da yazdığı anılarını 1960 yılında yayınlanmak üze re Brıtısh Museum'e verdi. Brıtısh Museum'da ÖR 12588 sayı sında kayıtlı anılar, 1960 yılından sonra basılarak Türkiye'ye sokuldu.

Baştan aşağı Atatürk'ü karalayan Dr. Rıza Nur'un anıları, Suudi Arabistan'da basılıp dinci örgütlere parasız dağıtılıyor!

23TBMM tutanakları, i: 129' 30.10.1338 (1922) c: 1. s: 354 ve c: 3, s: 280.

24İlk Büyük Millet Meclisi'nde M.Kemal Paşa'nın li-. derliğindeki Müdafaa-i Hukuk grubuna karşı oluşan muhale fet grubu.

25«Çolak Selâhattin» diye bilinen Mersin milletvekili ve 3.Kolordu komutanı, Kurmay Albay Selâhattin Köseoğlu.

26Atatürk'ün l Kasım1922 tarihli konuşması için bkz: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitü sü yay. 1989, s: 287 vd.

M. Kemal Paşa, Vahdettin'in kaçması üzerine TBMM gizli oturumunda yaptığı konuşmada «..Türkiye devletinin ve halının bu noktadaki vazifet-i diniye ve vicdaniyesi... (..) büün kudreti ile, bütün kuvvetiyle (Hilâfetin)... kuvvetini, kudetini, şerefini, bütün âlem-i islâm nazarında ve gayr-i müslim nazarında masûn bulundurmakdır» der. Gizli tutanaklar, 1: 140, 18.11.1338, c: 5, s: 1051.

27Trabzon milletvekili AH Şükrü Bey. 27 Mart 1922 günü TopalOsman tarafından boğularak öldürüldü. Topal Osman yakalanarak öldürüldü ve cesedi de Ulus Meydanı'nda asıldı. 11 Şükrü cinayetinin Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldüren YahyaKâhya'nın öldürülmesi olayını gündeme getirdiği sı-

rada öldürülmesi, çeşitli yorumlara yolaçtı. Atatürk'ün muhaız birliği komutanı olan Topal Osman'ın, Ali Şükrü Bey'i bir arazi uyuşmazlığı nedeniyle öldürdüğü de ileri sürüldü.. Kanemir, Feridun, Cumhuriyet Devrinde Siyasî Cinayetler, Ekicigil Tarih yay. 1955, İst. s: 44. Kandemir. Hatıraları ve Söyemedikleri He Rauf Orbay, Sinan yay. s: 108. ayrıca bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, D: l, 29.3.1923, c: 28, s: 227.

28 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, s: 98 vd. inan; n, Gazi M. Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaarı, TTK yay. s: 71 vd. Atatürk, islâm ülkelerinin (en felâ-ketli anlarda... aleyhimize harp ettiklerini) söyleyerek hilâfein (zaaf) getirdiğini bildiriyor. Aynı konuşmada Atatürk (ben hocaları sevmem), s: 72.

28İzmir iktisat Kongresi için bkz: okçun. Gündüz, Tür kiye iktisat Kongresi,1923-İzmir, SBF yay. 1968, Ank. Ka rabekir'in Kongreye Başkan Seçimi, s: 269 vd.

29General İsmail Hakkı Tekçe, Tekçe'nin Anılan için bkz: Günaydın, 4 Aralık 1977.

30.Yahya Kâhya, 3 Temmuz 1922 günü Trabzon'da So- ğuksu'da evine giderken üzerine sıkılan 40 kurşunla öldürül dü.

O günlerin Trabzon valisi Ebubekir Hazım Tepeyran. ciayetin Bolşevikler tarafından işlendiğinin sanıldığını, sonraan kuşkuların Topal Osman üzerinde toplandığını. Kahya'-nın kardeşinin de kışladaki askerlerden şüphe ettiğini yazdı (Tepeyran, Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Çağdaş yay. 1982, s: 125).

General Tekçe, Günaydın Gazetesi'nde yayınlanan anılaında M. Suphi'yi öldüren Yahya Kâhya'nın, Topal Osman'ın iki adam ile birlikte kendisinin öldürdüğünü açıkladı.

31Karabekir'in anlattığı tartışmayı M. Esat Bozkurt, Ata türk ihtilâli adlı kitabında şöyle doğrular :

«Dinle devlet işlerinin biribirlerine karışması Türk milleinin felâket sebebi olduğunu ileri sürmüştüm. (..) General Karabekir fikrime asabiyetle hücum etti». Bozkurt Mahmutr Esat, Atatürk ihtilâli, l.Ü. inkılâp Enst. yay. 1940, s: 439.

Karabekir, bu kitabın 213 ve 214. sayfalarında anlatılan Erzurum Kongresi ile ilgili olayların doğru olmadığını da yazaktadır.

31/1 Fethi Okyar'ın anılarında bu tartışmadan söz ediliyor.. Okyar, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, yayına hazırlayan Cemal Kutay, ist. 1980, s:

335.

32Okyar,Rauf Bey kabinesinde içişleri Bakanıydı. M. Esat Bozkurt, hem Rauf Bey, hem de Fethi Bey kabinelerinde iktisat Bakanı olarak görev yaptı. Kâzım Özalp her iki ka-

binede de Milli Savunma Bakanıydı. Her iki hükümetin Dışşleri Bakanı da İsmet Paşa'ydı TBMM, Dönem' l, c: 21, s: 358-362; Dönem 2, c: l, s: 60-62.

33Lozan Barış Konferansıiçin bkz: Meray S.L., Lozan Barış Konferansı, Ank. S.B.F. yay. Parla Reha, Lozan Montrö, Lef koşa 1987, s: 53.

34Tengirşek, Yusuf Kemal(1878-1969), Dışişleri, İktisat ve Adalet bakanlıkları yaptı. Fransızlar ile yapılan Ankara Anlaşması'nı imzalayan diplomat, büyükelçi ve siyaset ve bilim adamı.

35Atatürkile İsmet İnönü'nün dostlukları hep sürdü, İnönü, ölümüne kadar Atatürk'e içten duygularla bağlı kaldı. Başkomutanlık-Atatürk arşivindeki şu iki mektup bu yakınlığa kanıtlıyor.

Atatürk'ten İnönü'ye 6.8.1933 :

«Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine;

İsmet; sen büyük adamsın. Hassas olduğun kadar his veen adamsın. Sen benim sözlerimi okurken gözlerin yaşarmış; ya ben seni okurken hıçkırıklarla ağladığımı söylersem, inanır mısın?

Bu duygularımı sonrada değil, kimsenin yanında değil, yaak odama çekildikten sonra mahremimde yazıyorum. Sen ben muhakkak çok seviyorsun. Ya ben seni!

Buna cevap istemez.

Gözlerinden öperim.» . İnönü'den Atatürk'e 5.10.1938 :

«Sevgili Atatürk; sevgili velinimetim;

Muhterem Celâl Bayar bana sizin selâmınızı getirdi. Çok sevindim. Bir soğuk algınlığından yatakta Izdırap çekerken» sizden lütufkâr ve şefkatli bir haber bana ihya edici bir ilâç gibi geldi. Yüreğimin ta içinden bütün muhabbet hislerini sızadı. Bütün ömrümün en aziz hatırasını teşkil eden hadiseler hafızamda canlandı, Aziz varlığınız düşüncelerimin alicenap-

timsalidir. Sizin biran evvel afiyet bulmanız yegâne ve samii dileğimdir. Sizi kudret ve sıhhatle ve şan ve şerefle araızda görmek ümidi her zamankinden sağlamdır.

iki mübarek elinizden, sevgili ve can verici yüzünüzden doymadan binlerce öperim, sevgili Atatürk, büyük Atatürk, velinimetim Atatürk.

Tazim ile.

İsmet İnönü.»

Tarih araştırmacısı emekli Albay Kemal Tüfekçioğlu'nun arşivinden alınan bu iki mektup ilk kez 11 Kasım 1986 günü Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandı (Mumcu Uğur, Atatürk ve İnönü).

36Damat Ferit Paşa tarafından Sivas Kongresi'ni basıp JA. Kemal Paşa'yı tutuklamak ile görevlendirilen Harput Va lisi.

Kurmay Albay Ali Galip, Malatya'da Bedirhani adı ile bilinen kurt aşiretinden Kâmuran, Celâlet, Halil ve Cemil Beyer ve İngiliz Binbaşı Noel ile Malatya'da buluşurlar. M. Ke-.mal Paşa'nın da karşı önlemleri alması üzerine, Ali Galip, Binaşı Noel ve Bedirhani aşireti temsilcileri kaçarlar.

Ali Galip, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Adapazarı Askerî Mahkemede yargılanmış ve aklanmıştır. 150'likler listesine koularak yurt dışına sürülmüş, 1932 yılında Romanya'da ölüştür, Feyzioğlu, Feyzi Necmettin. İnkılâp Tarihi, c: 1. s: 105.

37Halit Paşa(Karsıalan), Deli Halit Paşa diye bilinen Halit Paşa 3 Şubat 1925 günü TBMM'nde Ali Çetinkayâ (Kel Ali) tarafından öldürüldü. (TBMM, Zabıt Ceridesi, c: 13, D: 2. 1: 2, B: 46, 3.2.1924, s: 121-122; ayrıca 50. Birle$im, s: 217 vd.; Kandemir, Feridun, Siyasi Cinayetler, 1955, s: 82; Kutay, Ce mal, Halit Paşa - Ali Çetinkaya Vuruşması, ist. s: 53).

38Rüştü Paşa, 1873 yılında doğdu. Kafkas tümeni ve 15; kolordu komutan vekilliği yaptı, ikinci meclise Erzurum mil letvekili olarakgirdi. 1926 yılında İzmir suikastına karıştığı gerekçesiyle istiklâl Mahkemesi kararı ile idam edildi.

39ihsan Bey (Eryavuz). «Topçu ihsan Bey diye de bi linir.1873'de doğdu, istiklâl Mahkemesi başkanlığı ve Bah riye bakanlığı yaptı. Yavuz gemisiyle ilgili bir yolsuzluk ne

deniyle mahkûm oldu. 1947 yılında öldü.

40Çeşitlisavaşlara katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda Adana cephesi komutanlığı yaptı. Milli Savunma Bakanlığı Müsteşar lığı görevinde bulundu. 1961 yılında öldü.

41M. Kemal, 17 Eylül 1924 günü içişleri Bakanlığına gön derdiği gizli yazı ile Trabzon'da çıkan «Kahkaha» gazetesinin kapatılmasını istemiştir.

«Trabzon'da Kahkaha namında bir mizah gazetesini çıkaanlar bolşeviktir. Orada kimseye birşey demedim. Fakat bi-dare edenlerin gafleti... Uyku halindeler.

Alakadar olunuz; tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranarı anlamakla beraber gazetenin çıkmamasını temin ediniz.>

Nazmi Nail tarafından çıkarılan Kahkaha 9 Mart 1925 taihinde hükümetçe kapatılmıştır.

Tuncay Mete, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge yay. 1982, s: 346.

Kahkaha ile birlikte Trabzon'da, «istikbal» ile İzmir'de çıkan «Seda-yı Hak ve İstanbul'daki «Press du Sotr» gazeteleri de kapatılmıştı. Yalman, Ahmet Emin, Gördüklerim ve Geçiriklerim, c: 3, s: 164.

42Atatürk, Söylev, 2. cilt TDK yay. 1981, s:586.
Fuat Bey(Bulca): Albay ve 2. ve 4. dönem milletvekili

(1881-1962). Ruşen Eşref Ünaydın, Tasvir-i Evkar gazetesi yaarı. 2., 3. ve 4. dönem milletvekili (1892-1959).

43KemalettinSami Paşa (Gökçen): Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda bulundu. Kafkas Tümen Komutanlığı ve Ankara komutanlığı görevlerinde bulundu. 1922'de ordudan ayrıldı. 1934 yılında Berlin büyükelçisiyken öldü.

44Rauf Bey:1881 yılında doğdu. Osmanlı İmparatorlu-ğu'nda Bahriye Nazırlığı yaptı. Erzurum ve Sivas kongreleri ne katıldı. Bayındırlık Bakanlığı, TBMM ikinci başkanlığı ve başbakanlık yaptı. Lozan Anlaşması sonunda İsmet Paşa ile uyuşmazlığa düşerek bu görevinden istifa etti. 1924 yılında Ka rabekir ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. İzmir suikastından sonra yurt dışına kaçtı. Londra'da büyükelçilik yaptı. 1967 yılında öldü.

Refet Paşa (Bele): Refet Paşa, 1919'da M. Kemal ile Samun'a çıkanlar arasında yer aldı. Kurtuluş Savaşı'nda İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları ve Batı Cephesi'nin güney ke-simi komutanlığını yaptı. 1922'de TBMM tarafından Trakya'ı teslim almakla görevlendirildi. 1926'da kendi isteği ile aserlikten ayrıldı. 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'a girdi. 1963'de öldü.

45Dr. Adnan Bey (Adıvar): TBMM 2. başkanlığı ve Sağ lık Bakanlığı yaptı. Atatürk ile uyuşmazlığa düşerek 1926 yı lında eşi Halide Edip Adıvar ile yurt dışına gitti. 1939'da yur da döndü. 1955 yılında da öldü.

46Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Fırka da «irtica» neline deniyle kendi kendini fesih karan alacaktır. Fethi Okyar, anı larında şunları yazar :

«Gazi, bu teşebbüsü başarılı olmaz ve muhtelif fırkalar memlekette fikir ve felsefelerini söylemek ve tatbik etmek için kanunların teminatı altında mücadele etmezlerse rejimin dikatörlük olacağını ve ölümünden sonra bir istibdat mücadelesi bırakmak istemediğini kaç defa söylemişti.»

Okyar, bu değerlendirmesinden sonra «bugün hakikatleri teferruatı ile gelecek nesillerinin dikkat ve uyarısına tam olaak yansıtamadığım, bunun «elemi içinde olduğunu» da yauc1ıor. Üç Devirde Bir Adam, s: 529.

47Tümgeneral Osman Nuri Koptagel, 1874'de doğdu, 1942 yılında öldü. Kurtuluş Savaşı'nda Doğu ve Batı Cephelerinde Tümen komutanlıkları yaptı. 1927'de Genelkurmay Asker! Mah kemesi başkanlığına atandı. Askeri yargıtay üyeside olduk tan sonra 1934 yılında ordudan ayrıldı. Malatya milletvekili ola rak TBMM'ye girdi.

193F.: 13

48 Eski yazıda (kuzu) ile (Fevzi) yazılışlarındaki ben-zerlikler ve Fevzi Paşa'nın uysallığı nedeniyle o günlerde karuc1şıt gruplarca (Kuzu Paşa) diye de anılırmış.

49 Yunus Nadi tarafından çıkarılan Atatürk'ün düşünceerini savunan gazete.

50Karabekir, Takrir-l Sükun Yasası TBMM'de görüşülür ken de aynı düşünceleri savunmuştur :

İstiklal Mahkemeleri., istiklâl Harplerimiz esnasında yapılmış ve yapılması lâzımgelen bir mahkeme idi. Binaenaleyh, bunların tarihe karıştırılması da Meclis-i Âliniz için bir şereftir. İsmet Paşa Hazretleri, eğer İstiklâl Mahkemelerini ıslahat âleti zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar.» TBMM, İ: 69, 4.3.1341 (1925), c: 2, s: 135.

51İnönü artlarında Rauf Orbay'ın İzmir suikastına ka rışmadığını şöyle anlatır :

«Rauf Bey'in suikast hadisesini sezmiş olabileceğini kabul edebilirim, ama kendisinin böyle bir tertip içinde bulunduğuu hiçbir zaman kabul etmemişimdir. Onun hakkında zaten, bulunduğu zaman tekrar muhakeme edilmek üzere hüküm veilmişti. Sonra bunun artık hiçbir hükmü kalmadığını sorumuluğu üzerime alarak ilân edip bertaraf etmeye çalıştım.» İnönü, İsmet, Hatıralar, Bilgi yay. 2. kitap, s: 214.

İnönü, anılarında istiklâl Mahkemesi üyesi Kılıç Ali'nin İzmir suikastı davasında yargılanıp aklanan Karabekir'e (İsmet Paşa'ya dua edin) dediğini, Karabekir’in de (en eski arkadaşım) yanıtını verdiğini de anlatıyor, s: 214.

52Atatürk, Söylev'de Rauf Bey'in Karabekir’e(Cumhu riyetin ilânını önlersen büyük iş yapmış olursun) dediğini ak tarıyor. Atatürk, Söylev, s: 611.

53Atatürk, Söylev'de halifelik konusunda şu açıklamayı yapmıştır:

«Baylar, halifelik katının korunmasında dinsel ve siyasa] yarar ve zorunluluk bulunduğu sanısında olan birtakım kişiler bilginize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda halifeik görevini üzerime almamı önerdiler. (...). Baylar, açık ve kesin söyleyim ki, müslüman halkı bir halife korkuluğu ile uğraştırmayı ve kandırmayı sürdürmek çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak müslümanların ve Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir.» Atatürk, Söylev, s: 621.

.53 Kürkçüoğlu Ömer, Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926), Ank. SBD yay. s: 287.

54Süryani papazlarından Nastorisun tarafından kurduğu Nastur mezhebine bağlı hristiyanlar.. Musul sorunu görüşülür-

ken başlayan ve 12-28 Eylül 1924 tarihleri arasında süren Nas-turi ayaklanması 7. kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın komutasındaki birlikler tarafından bastırılmıştır.

55Şeyh Sait, hilâfetin kaldırılmasından sonra,islâmın Kürtler ile Türkler arasında tek bağ olduğu biçiminde ko nuştuğu İngiliz Dışişleri Bakanlığının 24Şubat 1925 tarihli ve 154 sayılı gizli belgesinde yazılıdır. Bkz: Şimşir Bilâl, İngi liz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, Dışişleri Bakanlığı yay. 1975, s: 21; Şeyh Sait isyanı hakkında ayrıca bkz: Cemal Beh çet, Şeyh Sait İsyanı, Sel yay. 1955; Toker Metin, Şeyh Sait ihyanı. Akis yay. 1968.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nce 1972 yıında yayınlanan «Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924- 1938)» başlıklı kitap Genelkurmay Başkanlığı tarafından toplatırıldığından bu konuda bu kitaba herhangi bir yollama yapaadık. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bu bölümünü okumak yasaktır!.

56Cafer Tayyar Eğilmez, 1878-1958 yılları arasında yaşa dı. Kurtuluş Savaşı'nda Trakya cephesindeki birliklere kumanda etti. 1920'de Yunanlılara esir düştü. 7. Kolordu komutanı ola rak Diyarbakır'da görev yaptı, l ve 2. dönem TBMM'sinde Edir ne milletvekili.. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da kuru cularındandır. İzmir suikastı nedeniyle de istiklâl Mahkemesin ce yargılanan General Eğilmez, Karabekir’in en yakın dostla-rındandı.

57Atatürk, Söylev, 2 TDK, 650 vd.

58Cevat Çobanlı.1870'de doğdu, 1938 yılında öldü. Os manlı imparatorluğunda Harp Akademisi Komutanlığı, Genel kurmay Başkanlığı ve Harbiye Nazırlığı yaptı. 1920'de İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü, yurda 'dönünce Elcezire Cephesi komutanı oldu. 1924'de 3. Ordu müfettişliğini bırakarak TBMM üyeliğini yeğledi, iki ay sonra TBMM üyeliğinden ayrılarak As keri Şûra üyeliğine getirildi. Musul sorunu ile ilgili görüşmeler de asker! müşavir olarak görev yaptı. 1926'da İstanbul General ler Mahkemesi Başkanlığına atandı. 1935 yılında yaş dolumu nedeniyle emekli oldu(Türk istiklâl Harbi'ne katılan tümen ve daha üst kademelerdeki komutanların biyografileri - Genel kurmay Başkanlığı, 1989, s: 21).

59Tuncay Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yö netiminin Kurulması (1923-1931), Yurt yay. e: 99 vd; Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), s: 63 vd.

60Karabekir, anılarında şöyle yakınır :

Kürt isyanını tahrik etmişiz. Şehzade Selim Efendi ile muhabere etmişim.. Bunların yalan olduğu tesbit edilince İzmir suikastı vesilesi ile istiklâl Mahkemesine verildim. Buradan da

temize çıkmakla küçülmedim. Millet ve tarih huzurunda manen büyüdüm. Gerçi maddi olarak uzun yıllar çok tazyik olun-dum.t

Karabekir, 1938 yılına kadar sürekli polis izlemesi altındayı. İstanbul Valisi namına rıza imzalı 3.7.1933 gün ve 9040 sayıı rapor söyle :

«Müstemiiren takip ve tarassut edilen 7 şahsın 2.7.933 saahından 3.7.933 sabahına kadar geçen 24 saat zarfındaki haeketlerine dair alınan rapor hülâsaları aşağıya yazılmıştır :

l — Kâzım Karabekir Paşa, gündüz ve gece dışarı çıkmaıştır. Saat 13'de yalnız refikası ve bir çocuğu ile beraber köşk ten çıkmış ve tren ve vapurla İstanbul cihetine giderek paşaın biraderi olup Fatih'de Sinan Ağa Mahallesi, Iba'dethane So-kağı'nda 1/6 numaralı hanede oturan Hamdi Bey'in hanesine gitmiştir. Burada üç saat kadar kalan mezbure 18.50'de aynı vesaitle köşke dönmüştür, öğleden sonra Erenköy'e gazeteci Feidun Bey gelmiş ise de Paşa'nın ikametgâhına uğramaksızın tekrar trenle İstanbul'a dönmüş ve köşke hariçten başka bir kimse de gelmemiştir.>

Aynı raporda Cafer Tayyar ve Refet Paşa ile ilgili izleme notlan da bulunmaktadır.

61Yedigün, On ikinci Kanun 1939.

62Hayat Karabekir Feyzioğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Feyzi Necmettin Feyzioğlu'nun eşi. Prof. Feyzioğlu, 12 Eylül 1980 sonrasında kurulan Danışma Mec lisine üye oldu. 1982 yılında uçak kazasında öldü. Hayat Kara-bekir'in ikiz kardeşi Emel Feyzioğlu, Prof. Faruk Özerengin İle evlendi. Emel Karabekir Özerengin, geçtiğimiz yıllarda öldü. Kâ zım Karabekir’in küçük kızı Timsal Karabekir, babasının arka daşı Nevzat Ayazbeyoğlu'nun oğlu ile evlenip ayrılmış. Timsal Karabekir İstanbul'da yaşıyor.

63Ziya Hurşit ve arkadaşlarınca 17 Haziran 1926 günü iz mir'de düzenlenen suikast daha önce haber alınmış ve suikast çılar, İzmir'de silâhlarıyla yakalanmışlardı. Bu suikast girişimi, M. Suphi'nin Yahya Kâhya, Trabzon milletvekili Ali Şükrü'nün Topal Osman tarafından öldürülmesi; Topal Osman'ın Anka-ra'daki çatışmadan sonra ölü olarak ele geçirilip asılması ve Yahya Kâhya'nın da Muhafız Alayı komutanlarından 1. Hak kı Tekçe tarafından öldürülmesi olayları ile bağlantılı gören tarihçiler de vardır (Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri, s: 191).

«Kel Ali diye bilinen Ali Çetinkaya başkanlığındaki istikâl Mahkemesi, 15 kişi hakkında ölüm cezası verdi. Bunlardan Rüştü Paşa, İsmail Canpolat ve Halis Turgut, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularındandı. Aynı davada yargılanan

Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat Rafet ve Mersinli Ceal Paşalar aklandılar.

İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, İstiklâl Mahkemesi Hâtıraları'nda. Başbakan İsmet Paşa'nın İstiklal Mahkeesi kararı ile tutuklanan Karabekir'! Ankara'da serbest bırakırması üzerine İsmet Paşa hakkında da tutuklama kararı aldıkarını, araya M. Kemal Paşa'nın girmesi üzerine İsmet Paşa'nın İzmir'e gidip, mahkeme üyeleri ile görüştüğünü ve bu görüşmeen sonra da mahkemeyi destekleyen bir açıklama yaptığını yazıyor (s: 45-46).

Karabekir, istiklâl Mahkemesi'nde yaptığı savunmada şunarı söylemişti:

«Her devrimde olduğu gibi ilk zamanlarda beraber çalışanar sonradan amaca vardıktan sonra, araya giren bu tufeyliler yüzünden parçalanırlar. Lozan Barışı'na kadar elele çalışan aradaşlar arasında o tarihten sonra bir çatışma başladı, ilk uyuşazlık Rauf Bey ile İsmet Pasa arasında oldu. içimize öyle kiuc1şiler karıştı ki, ne Gazi, ne İsmet Paşalar yanında bu eski aradaşları eski yola yöneltmek olanağı kalmadı. Her gün üzeimize saldırıldı. Sanki biz cahil kafalı yobazlardan da daha bağ-nazmışız. Gazetelerde yazılmadık saçma bırakmadılar» (Kılıç Ali, s: 68).

Mahkeme başkanı Ali Çetinkaya, Karabekir'e niçin parti kurduğunu sorar. Ve şu yorumu yapar: «Bence memleketin böye partilere tahammülü yoktur». Karabekir, mahkemede şu yaıtı verir: «Ben ters düşüncedeyim. Memleket demokrasiye lâıktır. Millet anlayışlıdır» (Goloğlu, s: 204; Cebesoy Ali Fuat'uc1ın Siyasi Hatıraları, 1957, c: 2, s: 222 vd.).

64Karabekir Kâzım, ittihat ve Terakki Cemiyeti, s: 71.
Bugün asker! okullardaki yasakları görünce insan acı acı

düşünüyor!

65Bu tutanakları Hasan Ali Yücel'in kızı sayın Canan Eronat'dan aldım. Kendisine bir kez daha teşekkür ediyorum.

66M. Suphi - Yahya Kâhya - Ali Şükrü - Topal Osman ilişkileri ile bu cinayetler arasındaki ilişkileri ilginçtir.

Karabekir, M. Suphi olayı ile ilgili olarak «Benim bu isten haberim olmadığını ve kahpece adam öldürmek fıtratında oladığımı ve bunun içindir ki Kahya'yı resmen derdestle mahemeye gönderdiğimi anlattım... Katiller Ankara'dan gelmiş, Osman Ağa'nın adamlarıymış diye yazıyor (istiklâl Harbimiz, s: 1092).

67Korgeneral Cemal Mersinli (1873-1941), Yıldırım Ordu ları Komutanlığı yaptı. Konya'da 12. Ordu Müfettişi iken İs tanbul'da Ali Rıza Paşa hükümetinde Harbiye Nazırlığı'na geti rildi. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın feshi üzerine İngilizler ta-

rafından Malta'ya sürüldü. Yurda dönüşte TBMM l ve 4. deve milletvekilliği yaptı (özerdim Sami, Açıklamalı Söylev Sözüğü, TDK yay. s: 24; Kurtuluş Bâki, Tarihsel Olaylarla Söyev, Kurtuluş yay. s: 340; Şimşir Bilâl, Malta Sürgünleri, Bilgi yay. s: 22 Vd.).

687 Haziran 1336 Hâkimiyet-i Milliye :
M. Kemal Paşa'nın beyanatı:

(...) İngiltere ve müttefiklerinin bir millet sıfatıyla yasayailmek için lâzım olan şartlan ve hududu bize verdikleri takirde milliyetperverlerin harici bir kuvvete istinat etmeyecekerini anlarlar zannediyorduk. İşte ondan dolayı biz bu vazieti muhafaza ettik: Aksi takdirde bolşeviklerden yardım almak bizim için kolaydı.

Türkiye'de Amerikan müzâhareti hakkında ne düşündüğü nü Paşa'ya sorduğum zaman dedi ki:

Biz, buna vaktiyle taraftardık. Fakat, vaziyet-i hazıra se-
raiti ilerledikçe tabii bu imkân kalmadı. Milliyetperverlerin nok
tâ-i nazarı şu idi:

' Türkiye, Türkler içindir; ve Türkiye müstakil olmalıdır-,.. (…..) bu bir halk harekâtıdır. Ve âlem-i islamın yardımına istiad ediyoruz. Türkler, en son müslüman milleti olduğu için müstakil kalacaktır. Diğer yerlerdeki müslümanlar da düşmanlarııza karşı mücadele edeceklerdir; Bunlar ekseriya İngiliz ida-resindedir. Ve bizi mahvetmek isteyenlerde İngilizlerdir. Biz bu salip harekâtının en son salvetine maruz bulunuyoruz. Fakat alem-i islâm muhlik bir surette uyanmıştır.

Sivas Kongresi'ndeki manda tartışmaları hakkında bkz: iğemir, Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, TTK yay.1969, s: 50 vd. ': Atatürk Söylevde bu konuda şunları söyler :

«Birincisi İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek;, ikincisi Amerika'nın güdümünü istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı devletinin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşiti devletler arasında paylaşılmasından ise bu ülkeyi bütün olaak bir devletin kanadı altında bulundurmayı yeğleyenlerdir.

(..).

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurak.

işte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaa başladığımız karar bu karar örtmüştür (Söylev, s: 9-10).

69Kansu,Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar
Atatürk ile Beraber, TTK yay. 1986, c: l, s: 72-73.

70Kansu; s: 85.

71Jaeschke, Kurtuluş Savaşıile ilgili İngiliz Belgeleri,
s: 272-273.

72Ulagay Osman, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Sa
vaşı, 1974, s: 44.,

73Ulubelen Erol, İngiliz Belgelerinde Türkiye, Çağdaş yay.
s: 196 ve 217.

5 Nisan 1920. Mr. Lindsay'den Lord Curzon'a : «Amerika senatosu Ermenistan'ın mandası işini görüştü. Beş yılda 757 milyon dolar verecekler, ilk başlangıçta 50.000 kişilik bir ordu yollanacak, daha sonra 200.000 kişiye çıkacak» s: 259.

74Ulubelen, s: 257. 20 Mart 1920, belge no: 33, sayfa no: 49. Amiral Şir F. Robeck'ten Lord Curzon'a :

«Kürdistan, Türkiye'den ayrılıp özerk olmalıdır. Ermeniler le kültlerin çıkarlarını bağdaştırabiliriz. İstanbul'daki Kürt Ku lübü Başkanı Sait Abdülkadir ve Paris'deki kürt delegesi Şerif Paşa emrimizdedir.»

75Avcıoğlu Doğan, Millî Kurtuluş Tarihi, Tekin yay.2 kitap, s: 656.

76Cebesoy Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, s: 450.

«1. Cihan Harbi'nin siyasetini idare etmiş olan ve o sıraarda hariçte bulunan ittihat ve Terakki Fırkası erkânının Anaolu'daki millicilere haber vermeden bolşeviklerle birlikte emeryalizme karşı hazırlamaya çalıştıkları mukavemet yuvaları da garbın Türk istiklâline olan düşmanlığını şiddetlendirmiştim Bkz: ayrıca Aydemir, Şevket Süreyya, Enver Paşa, Remzi Kiabevi, c: 3, s: 601 vd; Mumcu Uğur, 40'larm Cadı Kazanı, Tein yay. 1990, s: 25-36.

77Avcıoğlu, s: 661-662; iğdemir Uluğ, Sivas Kongresi Tu tanakları, s: 85-87; iğdemir Uluğ, Hey'et-i Temsiliye Tutanakla rı, s: 13, Rauf Bey :

«Aksi takdirde aleyhimizde İstanbul'da Padişah ve hilâfet aleyhtarlığı ve Cumhuriyet ve Bolşeviklik propagandaları yapı-lacaktır.

78Selek Sabahattin, Anadolu ihtilâli, Burçak yay. s: 143.

79Karabekir Kâzım, istiklâl Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası ve Neşriyatevi 1933-1951, s: 24-25 ve 154.

80Karabekir, Kâzım, istiklâl Harbimiz, Merk yay.1988, s: 627.

81«Esasen Fethi Bey, bu inkılâpların taraftarı ileri fikir li, irtica teşebbüslerinde hiçbir istida yok ve geçici menfaatler için vasıta olarak kullanılmaya da istida yok.» İnönü İsmet, Hatıralar, Bilgi yay. s: 230; Yetkin Çetin, Serbest Cumhuriyet

' Fırkası Olayı, Karacan yay. s: 231. «S.C.F.'nın kapatılmasının

gerçek ve tek nedeni budur, yani irtica tehlikesi»; Okyar, Fethi. Üç Devirde Bir Adam, s: 499 vd.

82Soysal İlhami, 150'likler, Gür yay. s: 142 vd.

83KandemirFeridun, Siyasi Dargınlıklar, Ekicigil yay. c: l, s: 29, c: 3, s: 7, 31 vd.